GEORGE ANANIA

PLOAIA DE STELE

GEORGE ANANIA

GEORGE ANANIA

PLOAIA DE STELE

EDITURA TINERETULUI

Ilustraţii de GYÖRGY MIHAIL

„Alexander von Humboldt a fost, fără îndoială, cel mai eminent naturalist al vremii sale. În acelaşi timp fizician, chimist, botanist, zoolog, geolog şi astronom, el n-a putut deveni savantul extraordinar care ar fi trebuit să fie dacă şi-ar fi limitat investigaţiile la o singură ştiinţă. Totuşi, în ciuda acestei universalităţi de activitate, nu a fost un simplu popularizator ; el a aprofundat, a inventat, şi lucrările sale asupra magnetismului terestru, a climatologiei şi analizei aerului, descoperirea unei mulţimi de specii noi în regnul vegetal şi animal, observaţiile geologice şi astronomice îl situează, în toate privinţele, printre savanţii de prim rang.“

(La grande Encyclopedie)

CAPITOLUL ÎNTÎI

Fascinaţia depărtării

I

Alexander coborî ultimele trepte ale scării, ţinînd cheia în mînă; se îndreaptă spre cabina portăresei. Un tînăr de vreo 25 de ani, îmbrăcat cu o haină neagră, nu prea nouă, bătea de zor în uşa cabinei. Alexander zîmbi. Îl mai văzuse de cîteva ori pe francezul acesta volubil: locuia în aceeaşi casă şi în fiecare dimineaţă îi lăsa, ca şi el, cheia portăresei.

— Hei, *madame* Druon! strigă francezul nerăbdător. Eu sînt, deschide!

Dar cum dinăuntru nu se auzea nici un răspuns, tînărul se întoarse, căutînd parcă un ajutor.

— A, domnule, bună dimineaţa! exclamă el la vederea lui Alexander. Ce s-o fi întîmplat cu *madame* Druon? Credeţi că a trecut, peste noapte, de partea regaliştilor şi a fugit din oraş?

— Bună dimineaţa, domnule! răspunse Alexander, şi zîmbetul i se accentuă. Ca să fiu sincer, nu cred!

— Şi bine faceţi, domnule, bine faceţi! se auzi pe neaşteptate glasul metalic al portăresei.

— Unde umbli, *madame*? o luă la rost tînărul.

— Unde să umblu, păcatele mele?! se cruci *madame* Druon, care, se vedea bine, abia ieşise din pat. La ora asta? Numai dumneata, domnule Bonpland, începi să hoinăreşti de cum se trezesc găinile!

— Ba nu, interveni Alexander, şi eu!

— Aşa-i ! recunoscu femeia, luîndu-le amîndurora cheile. Mă şi mir de dumneavoastră ! Atît de tineri amîndoi, şi în loc să dormiţi, pînă mai tîrziu, ca toată lumea, vă...

Restul frazei îl rosti dincolo de uşă, pe care le-o închise în nas. Francezul numit de portăreasă Bonpland izbucni în rîs. Purta în bandulieră o geantă mare de piele, a cărei vedere îl frapase pe Alexander.

— Vă place ? întrebă Bonpland, înţelegînd greşit uimirea lui.

— E o geantă în care botaniştii îşi strîng plantele pentru ierbar ?

— Exact ! confirmă tînărul cu satisfacţie. Şi eu sînt botanist !

Porniră amîndoi spre ieşire. Din stradă se auzeau murmure neclare, cărora cei doi nu le dădură, însă, atenţie.

— Vă numiţi Bonpland, domnule ? Aimé Bonpland ?

— Cu cine am onoarea ? se opri acesta din mers.

— Alexander von Humboldt ! se recomandă celălalt, întinzîndu-i mîna.

— Foarte onorat, domnule ! făcu tînărul, cu vădit respect. Doream de multă vreme să vă cunosc.

— Aşadar, faceţi parte din expediţia plănuită de domnul Bougainville * în jurul lumii ?

— Ca naturalist ! preciză Bonpland. Alături de domnul Michaux.

Ieşiră în stradă, unde grupuri de oameni se agitau, comentînd pe şoptite. Din cînd în cînd, ostaşi din gardă, ori numai simpli civili înarmaţi treceau în goană.

— Sînt bucuros că vă întîlnesc ! exclamă din nou Bonpland, prea obişnuit, pesemne, cu toate tulburările de pe stradă ca să le mai ia în seamă. Se vorbeşte atît despre dumneavoastră, mai ales printre savanţii noştri...

— Un moment, domnule ! zise Alexander. Am impresia că s-a întîmplat ceva. Nu vedeţi ? Mulţimea se agită.

— Nimic mai firesc ! sporovăi francezul, de vreme ce sîntem în plină revoluţie !

---

* Celebru navigator francez. Între 1766 şi 1769 a făcut înconjurul lumii la bordul navei „Boudeuse" (n.a.).

— Poate ! răspunse Humboldt. Dar trebuie să ne lămurim. Prietene, opri el un trecător, încotro se duc ?

Şi-i arătă oamenii ce alergau cu sufletul la gură.

— N-aţi auzit ? ! făcu omul. Azi va fi o lovitură de stat.

— Cam prea devreme ! remarcă Alexander cu jumătate de glas.

— De ce ? ! nu pricepu Bonpland.

Celălalt îi arătă cu vîrful bastonului unul dintre afişele lipite pe zidurile caselor. Era textul proclamaţiei dată de generalul Bonaparte în urmă cu cîteva luni, la 14 iulie 1797. Aimé citi involuntar : „Soldaţi, regaliştii, în clipa cînd se vor arăta, îşi vor fi trăit viaţa. Fiţi liniştiţi şi jurăm pe sufletele eroilor care au murit lîngă noi pentru libertate, jurăm pe noile noastre drapele război implacabil duşmanilor Republicii..."

— Dar revoluţia franceză şi, o dată cu ea, Republica încep să moară ! spuse baronul von Humboldt. Directoratul sugrumă Republica în faşă chiar sub ochii celor care, acum opt ani, au cucerit Bastilia.

— Domnule baron, lovitura de stat urmăreşte să-i înlăture pe regaliştii ajunşi în adunările legislative !

— Azi pe regalişti, de acord, dar mîine... Nu, dragă domnule Bonpland, revoluţia nu se face în cabinetele guvernului ! Sînteţi angajaţi în războaie cu toate ţările din jur, trezoreria vă e epuizată, luptele politice în sînul ţării sînt mai ascuţite ca oricînd. Loviturile de stat sînt ultimul lucru care vă trebuie.

— Evenimentele sînt atît de tulburi ! exclamă Aimé cu amărăciune. Noi am crezut, şi încă mai credem, că Franţa are să strălucească prin oamenii şi cultura ei...

— Ce mă uimeşte şi-mi place la dumneavoastră, francezii, e tocmai descătuşarea gîndirii. Ce poate fi mai prielnic ştiinţei ? Cînd lucrurile din jurul nostru ascund încă atîtea taine...

Alexander von Humboldt şi Aimé Bonpland colindau aleile paralele cu Sena, plantate pentru regina Maria de Medicis cu aproape două veacuri în urmă, şi care mai tîrziu aveau să devină vestitul cartier Champs Elysées.

— De meserie sînt medic ! zise la un moment dat Aimé. Am audiat la facultate cursurile unor profesori de mîna întîi — Desault, Bichat și Corvisard. Îi cunoașteți ?

— Sînt în relații cu mai toți savanții din Paris. Cum de nu v-a atras medicina ?

— Am navigat pe Atlantic cu o fregată * a Republicii, în căutarea navelor engleze. Dar m-am plictisit repede. Visul meu e să studiez plantele, mai ales să călătoresc.

— Cine nu vrea să călătorească ? îl întrerupse Alexander.

Pe lîngă ei treceau detașamente de ostași ai generalului Augereau, îndreptîndu-se spre palatul Tuileries, sediul de adunare al Sfatului Bătrînilor.

— Am avut noroc, continuă baronul Alexander, să participăm la această expediție. E un noroc pentru vremurile noastre, s-o recunoaștem.

— Doar că nu-l prea văd pe domnul Bougainville conducînd expediția asta la cei 70 de ani ai lui. Gîndiți-vă, domnule baron, că urmează să trecem prin Patagonia, Paraguay, Chile, Peru, Mexic, California, să traversăm Marea Sudului **, să ajungem pînă în insula Madagascar, apoi să ocolim Africa, vizitînd Guineea, de unde ne vom întoarce acasă.

Humboldt ascultă zîmbitor toate aceste nume exotice, evocatoare de ținuturi și oameni necunoscuți. Înconjurul lumii ! Pentru ca Alexander să ajungă să-l proiecteze, trebuise mai întîi să-i moară mama, mîndra și aspra baroneasă Maria Isabel de Colomb, care, în ciuda asemănării dintre numele ei și acela al vestitului navigator, îi interzisese fiului să întreprindă vreo călătorie.

Cineva, pe stradă, strigă o poruncă sau un îndemn. Ostașii își pregăteau armele cu baionete lungi, mișcîndu-le în cadență, ca pe niște lăncii.

— Spune-mi, prietene, se întoarse Alexander spre tovarășul lui, fără a mai ține seamă de etichetă, oare tot ce se-ntîmplă azi în Franța nu va avea urmări și asupra noastră ?

---

* Tip vechi de navă de război, folosită îndeosebi pentru recunoașteri (n.a.).

** Sau *Mare del Sul*, numele vechi al Oceanului Pacific, dat în sec. XVI de conchistadorul spaniol Vasco Nuñez de Balboa (n.a.).

— Nu ! răspunse hotărît Bonpland. Noi întreprindem cercetări științifice.

— Asta-i adevărat ! La Viena, unde am fost acum cîtva timp, un englez bogat, lordul Bristol, mi-a propus o călătorie în Egipt. La fel ca dumneata, crezusem că evenimentele politice n-au să influențeze plecarea noastră.

— Dar acuma ?

— Am altă părere. Îmi dau seama că expediția aceea nu va mai avea loc.

Se plimbară un timp în tăcere, privind animația bulevardului, de unde mulțimea se rărea treptat, fie că urmase armata pentru a asista la evenimente, fie că se retrăsese în așteptarea veștilor.

— La Viena, generalul Bonaparte va semna, ca învingător, tratatul de pace cu Austria ! zise pe neașteptate Bonpland, plin de mîndrie.

— Așa se pare ! confirmă Alexander. Știe să se bată, *le Petit Caporal* *. Și cînd te gîndești că are abia 28 de ani... vîrsta mea !

Zîmbi ca pentru sine, în același timp serios și ironic, încît Aimé se simți stingherit. Faima tînărului general avea s-o întreacă, desigur, pe a tînărului învățat, dar care dintre ei își va ridica în posteritate un monument mai durabil ?

Evocară pe rînd victoriile lui Bonaparte, care-l făcuseră de pe acum temut și respectat, cînd încă mai apăra revoluția. Vorbiră despre bătăliile de la Lodi și Borghetto, în urma cărora încheiase pacea plătită atît de scump, cu aur și tablouri de preț, de către italieni. Apoi despre înfrîngerea, în numai șase zile, a celor 60 000 de ostași comandați de generalul austriac Wurmser ; despre înfrîngerea armatei la fel de mari a mareșalului croat Alvinzi la podul Arcole și în mlaștinile de la Alpon ; despre bătălia de pe muntele Baldo și predarea austriecilor la Mantova, care încununase fruntea generalului corsican cu laurii victoriei asupra a șase armate, în lupte care duraseră numai zece luni.

— Nu v-a ispitit niciodată cariera militară, domnule baron ? Mai ales că și tatăl dumneavoastră...

---

* Poreclă dată de soldați viitorului împărat. pe vremea cînd acesta era numai general de artilerie (n.a.).

— Ai dreptate, dragul meu, să-mi pui o astfel de întrebare ! Războiul e la modă de mulţi ani, îndeosebi acasă la mine.

De mulţi ani, aproape şase decenii, războaiele în sînul şi în afara Imperiului austriac se succedaseră cu mici întreruperi, astfel că oamenii ajunseră nu numai să se deprindă cu ele, ci le socoteau, probabil, ca pe un fel de condiţie a existenţei lor pe pămînt.

— Şi totuşi va veni o vreme cînd războaiele se vor opri. Poate chiar *Micul Caporal* al dumneavoastră le va pune capăt. E un tînăr promiţător... Şi a început-o atît de bine ! Baronul zîmbi din nou. Şi atunci nu numai că moda militarilor va trece, dar cineva, vreodată, are să-ntrebe ce-am făcut noi cu adevărat, înţelegi, adică atunci cînd am vrut să fim serioşi, pentru că, politic vorbind, în afara Revoluţiei voastre nu avem nici un alt motiv de mîndrie.

Ochii lui Alexander se aprinseseră. Îl strîngea pe Aimé de braţ ; se oprise în dreptul unui castan secular, privindu-şi încordat noul prieten.

— Şi-atunci ? întrebă acesta, înflăcărat ca şi tînărul baron.

— Noi trebuie, Aimé, să vedem dincolo de războaie. Uite!

Îi arătă cu un gest brusc mulţimea care venea în goană dinspre Tuileries şi striga, dezordonat, cuvinte greu de înţeles.

— Lovitura a avut loc ! constată francezul, cu voce aproape egală.

Oamenii se apropiară repede şi atunci, la o oarecare distanţă în spatele lor, putură fi văzuţi ostaşii, încadrînd între baionete mai mulţi arestaţi, pe care-i conduceau spre închisoare.

— La eşafod ! striga mulţimea înfierbîntată. La eşafod, ca pe regele lor.

— Ce mulţi sînt ! exclamă cineva dintre privitori.

— Cincizeci şi trei cu toţii, domnilor ! spuse un glas venit dinspre cei care secondau armata. Şi pe lîngă ei i-au înhăţat şi pe drăguţii de Barthélemy şi Carnot, membri ai Directoratului.

— O să-i execute ? se interesă Aimé.

— E vorba numai să-i deporteze ! răspunse vocea, nemulțumită. Dac-ar fi după mine...

— Dar vezi că-n loc i-au adus pe Merlin de Douai și François de Neufchâteau, amîndoi revoluționari ! replică un altul.

Se îndepărtară la fel de repede cum veniseră, lăsînd în urmă, tot mai des, grupuri desprinse din mulțime, care se opreau să comenteze, cu prietenii ori cu adversarii, noua stare de lucruri.

— Ai văzut ? întrebă von Humboldt. Directorii ucid Revoluția cu ajutorul vostru. Azi i-au îndepărtat pe regaliști ; mîine nimic nu-i va opri să-i aresteze pe revoluționari.

— Poate, răspunse Bonpland, gînditor.

— Dar i-ați adus Europei un mare cîștig, Aimé ! Schimbarea ! De nu știu cîte sute de ani ne-am învățat să credem lumea asta înțepenită în legi străvechi, cu aceleași războaie, veșnice, pentru vreo fărîmă de pămînt, cu aceeași mizerie, același întuneric... Cine se gîndea să schimbe ceva o asemenea ordine, mereu aceeași ? Și pe urmă veniți voi să dărîmați Bastilia și să duceți o familie de regi la eșafod. Ce simplu a fost ! Voi n-ați întrebat dacă trebuie și cum trebuie să fie Revoluția voastră, n-ați cerut permisiunea și părerea nimănui, iar acum, dimpotrivă, se pare că noi, ceilalți, va trebui să cerem curînd părerea și permisiunea voastră pentru planurile și hotărîrile noastre.

— Spuneați, domnule baron, că noi trebuie să vedem mai departe, îi aminti Bonpland, căruia, ca fiu al Revoluției, nu puteau decît să-i placă aceste laude.

— Întocmai, confirmă Humboldt, fiindcă a ne opri la admirația față de revoluția Franței înseamnă să fi făcut drumul doar pe jumătate. Mai ales că ea, adevărata Revoluție, a murit. Vremurile noastre nasc titani, Aimé, așa cum se întîmplă totdeauna cînd în omenire ceva, o stare de lucruri, devine de nesuportat și se cere schimbată cu altceva. Schimbarea, începută cu voi, trebuie dusă mai departe. Noi am ales știința, alții muzica, poezia sau artele figurative. Trebuie să deschidem ochii oamenilor asupra

lor înșile, să-i așezăm în fața unei uriașe oglinzi, în care să se poată privi, pe ei și lumea înconjurătoare, și să așternem deasupra oglinzii o inscripție : „Acesta este adevărul"...

Înfrigurarea lui Humboldt se transmise și lui Bonpland, dar, ca și cum numai asta ar fi urmărit, Alexander tăcu brusc, redevenind omul binevoitor și puțin ironic de mai-nainte.

Aimé îl privi cu coada ochiului. Aceste treceri dintr-o extremă în alta îl derutau.

— Aici e mult de făcut, zise el.

— Aproape totul, răspunse Alexander. Cel puțin în domeniul științelor. Pretutindeni natura lucrează la desăvîrșirea unei opere copleșitoare prin frumusețe și importanță. Iar noi o ignorăm, sau abia o privim cu coada ochiului.

Francezul roși, fîstîcit :

— Eu, domnule baron, începu el, caut în asta și altceva, cum să vă spun... o împlinire...

— Dar există o împlinire chiar în călătoria noastră, sau, mă rog, în proiectul de călătorie !

— Totuși e numai un început.

— Pentru mine au fost mai multe începuturi. Le-am folosit pentru antrenament, vizitînd Italia, apoi Viena, cu doi prieteni, naturaliști ca și mine — Jaquin și Joseph Van der Schott. Lordul Bristol m-a ispitit cu plimbarea aceea în Egipt. Era o ocazie unică, fiindcă urma să călătorim în condiții excepționale, cu mijloacele lordului, desigur...

— De ce ați renunțat totuși la proiect ?

Zîmbetul baronului, atît de specific lui, se accentuă.

— Prefer expedițiilor particulare... cele organizate de oficialități. De altfel, venisem la Paris să cumpăr instrumente pentru cercetările din Africa, dar aici am aflat...

— Ce ?

— Că în Egipt va pleca, în curînd, o altfel de expediție. Se simte în aer ! Bonaparte a semnat în Austria, la Leoben, preliminariile păcii...

— Și în curînd va încheia pacea. Austriecii sînt la pămînt, capitulează fără condiții.

— Ei bine, Aimé, dintre toate puterile coaliţiei organizate de europeni împotriva Republicii voastre, numai cu Anglia vă mai aflaţi în război. Bonaparte va trebui s-o învingă, la fel ca pe italieni și pe austrieci.

— Bineînţeles, domnule baron!

— Iar impresia mea e că acest tînăr de viitor îi va ataca pe englezi în Africa.

— Tocmai acolo?! se minună Bonpland, care în politică se pricepea, evident, mai puţin decît în materie de medicină sau de botanică.

— Fiindcă englezii se războiesc cu sirienii creştini, şi, ajutîndu-i pe aceștia din urmă, Franța va putea preface Egiptul într-o colonie. Și nu știu dacă generalul nu ţinteşte şi mai departe, spre India, unde regele din Mysora, Tippo-Sahib, luptă să-i alunge pe aceiași englezi. Îţi închipui ce le-ar aduce India, prefăcută și ea în colonie, burghezilor din Republica voastră?

— Nu m-am gîndit niciodată.

— Poate nici Bonaparte nu s-a gîndit. Poate-i va ataca pe englezi la ei acasă. Deși e foarte greu, şi cîştigul ar fi prea mic. Și-apoi îl cunoaștem puţin pe *Caporal*. E prea ambiţios ca să nu-l imite pe războinicul numărul unu al antichităţii.

— Alexandru Macedon?

— Da! Are și calităţile, și defectele necesare pentru asta. Dar ajunge cu politica, nu m-a interesat niciodată, poate doar...

Bonpland îi aruncă o nouă privire furișă, de data asta admirativă. Soarele se ridicase mult pe cer, și aerul deveni fierbinte în această zi de 4 septembrie, care avea să intre în istorie sub denumirea noului calendar al Revoluţiei. Cei doi tineri ajunseseră la capătul marii alei, „Cours de la Reine“, „Calea Reginei“, cum încă o mai numeau unii, în amintirea reginei Maria de Medicis, deși în mai multe locuri clădiri somptuoase luaseră locul copacilor.

Acum se întorceau, la fel de încet, în bocănitul sec pe care bastonul lui Alexander îl scotea căzînd pe pavaj. Aimé își mută de pe un umăr pe altul geanta de piele.

— Nu te-am lăsat să culegi încă nici o plantă! zise Humboldt.

— Mai e vreme, domnule baron !

— Spune-mi pe nume, Aime. Doar vom fi mult timp tovarăși, iar prieteni sîntem de pe-acuma.

2

— Și eu, domnilor, eu vă asigur că expediția aceasta nu va pleca niciodată !

Vorbitorul făcu o pauză de efect și-și mîngîie bărbuța neagră, ascuțită. Bonpland traversă tot salonul, către ferestrele înguste și înalte, unde se afla Bougainville, al cărui nume era încă pe buzele tuturor corăbierilor și exploratorilor. Impozantul bătrîn abia întoarse capul spre orator, dar, din privirea lui, Aimé înțelese că n-ar avea de ce să se teamă. Nobilul acela, care venise în adunarea de savanți urmat de oamenii lui, răspîndea zvonuri descurajatoare, ca să discrediteze și să demoralizeze pe tovarășii marelui corăbier.

Izbucniră aplauze și ovații, pe care ceata vorbitorului se străduia să le facă răsunătoare. În sufletul lui Bonpland pătrunse o urmă de îndoială, iar comentariile celor din jur, unii chiar reputați oameni de știință, nu făceau decît să i-o întărească.

— Poate că așa e ! Republica-i săracă. Vă amintiți, domnule Volta, cîte greutăți financiare am avut de întîmpinat în experiențele noastre cu privire la electricitate...

— Prea multe războaie trebuie să ducem ! se spunea în alt grup. Și totuși alte popoare ne-au luat-o înainte cu descoperirile și cuceririle lor. Gîndiți-vă numai la spanioli, domnilor, sau la englezi !

— Și portughezii, și olandezii ! se amestecă cineva. Corăbiile lor înconjoară pămîntul. Ținuturi imense, cu bogății de neînchipuit, le stau la dispoziție. Ca să poți ajunge departe în zilele noastre, îți trebuie mai întîi bani. Știe oricine asta. Și noi așteptăm de la Directorat echiparea unei biete expediții de cercetare...

— Ei bine, domnule, replică Michaux, colegul lui Aimé, și în vocea lui se simțea o enervare abia stăpînită. A venit vremea, credem, să ne gîndim și la altceva decît numai la mărfurile din manufactura dumitale. Știința înseamnă, înainte de toate, a stăpîni natura.

— Eu am făcut revoluția, domnule ! îl întrerupse arogant burghezul. Și trebuie să-mi iau partea de cîștig. Dumnealui, auziți, vrea să stăpînească natura ! Ha ! În al cui folos, dacă mi-e îngăduit să te-ntreb ?

— În folosul tuturor oamenilor ! răspunse cu mîndrie Michaux, stîrnind un val de aprobări și proteste în auditoriu.

Bonpland surîse. „Ia te uită, își zise el, Alexander avea dreptate ! Revoluția ne-a învățat să gîndim altfel și ne-a împărțit în două tabere. Unii trag foloase numai pentru ei, iar noi, cei mai mulți, dezmoșteniții, căutăm dincolo de Revoluție foloasele întregii omeniri".

Îl văzu pe Bougainville făcîndu-le semn lui și prietenului Michaux să-l urmeze, și porniră, toți trei, spre o cameră vecină cu salonul, unde-i așteptau alți cîțiva membri ai viitoarei expediții.

— Domnilor, zise bătrînul, după ce fură schimbate saluturile de rigoare, am socotit necesar să ne adunăm, ca să vă dau unele vești nu prea îmbucurătoare, cel puțin pentru mine. Am auzit vorbindu-se că Directoratul are de gînd să mă schimbe. Este adevărat, eu sînt prea bătrîn...

— Domnule Bougainville ! protestară tinerii, indignați.

— Copii ! Glasul navigatorului tremura. Poate noul conducător al expediției va fi mai destoinic. Dar nu despre asta trebuie să vorbim. Străduiți-vă să rămîneți, în orice împrejurare, slujitori statornici ai științei. Puneți-o mai presus de orice și luptați din toate puterile pentru adevăr. Vedeți voi singuri că vremurile sînt tulburi și mulți vor să înăbușe ori să falsifice adevărul pentru folosul lor, ca și pînă acum. Nu aveți dreptul s-o faceți, atîta vreme cît lumea e plină de nedreptățiți și neștiutori, care-așteaptă să vorbiți pentru ei.

Bougainville se opri și-și drese glasul. Tinerii îl priveau emoționați. Bonpland strînse tare brațul lui Michaux, ca să nu înceapă să aplaude.

— În expediția voastră are să meargă și un distins învățat străin din Germania, urmă bătrînul. Este vorba de baronul Friedrich Wilhelm Heinrich Alexander von Humboldt, un tînăr de 28 de ani, dar lucrările lui l-au și făcut deja cunoscut în multe cercuri științifice. Îl cunosc bine și am primit recomandări elogioase de la personalități de prim rang din Franța și din străinătate. Este omul cel mai indicat să preia conducerea științifică a cercetărilor ce le veți întreprinde. De aceea l-am rugat pe domnul Bertholett, naturalist ca și domnul baron Humboldt, să vă spună cîteva cuvinte despre studiile și lucrările acestuia.

Un tînăr înalt, palid, se înclină — el nu făcea parte din expediție — și începu să vorbească :

— Domnilor, am cinstea să mă aflu printre numeroșii prieteni ai domnului von Humboldt, ca, de altfel, și domnul Bonpland, aici de față.

Aimé se fîstîci, trebuind să suporte privirile auditoriului din care nu lipseau savanți cu renume și cărora, desigur, el, un începător în ale științei, le era necunoscut. Se trase într-o parte și-și lăsă ochii în jos. Cuvintele lui Bertholett îi ajungeau în auz ca din depărtare :

— Și după cîte am aflat, în castelul Tegel de lîngă Berlin, unde s-a și născut, domnul von Humboldt a avut o copilărie tristă. Unii cred despre dînsul că este un ursuz, pentru că, într-adevăr, nu-i place să vorbească despre sine. Are o vie admirație, aș zice chiar o mare pasiune pentru natură, căreia i s-a consacrat pentru totdeauna.

Aimé întredeschise ușa ce da înspre salonul plin de lume și de unde se auzea zarva discuțiilor aprinse, pentru că exclamații generale vesteau sosirea unui personaj important. Rămase perplex cînd îl văzu pe noul venit : era însuși baronul. Humboldt îl zări și el și-i făcu un semn amical, apoi, strîngînd mîinile ce i se întindeau din toate părțile, se îndreptă spre ușă.

— Domnul Alexander von Humboldt a studiat la patru universități, continuă Bertholett. Mai întîi s-a înscris la Facultatea camerală din Frankfurt pe Oder, însă a părăsit-o

curînd din pricina lipsei de interes a cursurilor ei *. După aceea, s-a înscris la Universitatea din Göttingen, unde l-a cunoscut pe Georg Forster. Acesta, cum bine știm, este unul dintre oamenii celebri care l-a întovărășit pe căpitanul Cook în călătoria sa în jurul lumii.

Bougainville își înclină capul de mai multe ori, în semn de aprobare deplină. Ba chiar tuși de emoție cînd auzi numele faimosului englez, evocator, probabil, pentru bătrîn, al unor imagini tulburătoare. Humboldt, neînțelegînd cui i se datorează culorile ce se succedau pe fața lui Bonpland, se apropie tiptil de ușă și privi la el întrebător.

— După cum însuși domnul baron mărturisește, continuă domnul Bertholett, întîlnirea cu Georg Forster a fost hotărîtoare pentru domnia-sa. Marele navigator i-a trezit, sau mai bine zis i-a ațîțat și mai mult dorința de a porni în călătorii îndepărtate pe mări și oceane, de a vedea și cerceta alte meleaguri.

Alexander făcu o grimasă veselă și, cu un deget la gură, îi interzise lui Bonpland să-i trădeze prezența. Dar asta nu-l împiedică pe modestul naturalist să se simtă și mai încurcat decît înainte.

— Cea de-a treia facultate urmată de domnul Humboldt a fost Academia comercială din Prusia, iar cea de-a patra, Academia de mine din Freiberg, condusă de vestitul profesor Werner. Absolvind în mod strălucit cursurile acestei universități, domnul baron a devenit, la numai 23 de ani, Oberbergmeister, adică inginer-șef al minelor din Freiberg.

Humboldt strecură o mînă prin crăpătura ușii, îl dădu la o parte pe Bonpland și pătrunse încet în încăpere, neobservat nici de Bertholett, nici de ceilalți, aflați cu spatele la el.

— Aud, zise Bougainville, că acolo domnul Humboldt a început să studieze mineralogia și botanica. A publicat o lucrare cu răsunet în lumea științifică... despre viața mușchilor... Așa-i, Bertholett ?

---

* V. Safonov scrie că la această facultate se preda „un ghiveci de cunoștințe disparate privind administrarea bunurilor statului“ și adaugă că reputația ei era atît de proastă, încît atunci cînd cineva voia să spună despre un student că e leneș, spunea că „e înscris la camerală !“ (n.a.).

— Întocmai, domnule! confirmă tînărul naturalist. Pot să mai adaug că în primăvara acestui an, 1797, domnul Alexander von Humboldt se afla la Berlin...

— Eroare! strigă Humboldt, care abia se stăpînise pînă acum să nu-i întrerupă pe elogioșii francezi. Eroare, prietene Bertholett! „Domnia-sa" se afla la Jena, în compania fratelui său, Wilhelm, și a doi dintre cei mai mari poeți ai patriei sale, domnii Johann Wolfgang von Goethe și Friedrich von Schiller.

Savanții se întoarseră spre intrus întîi cu indignare, apoi surprinși și, în sfîrșit, izbucniră într-un hohot de rîs unanim. Alexander, deși se amuza copios, ridică mîna, cerînd să se facă liniște:

— N-am terminat, vă rog! protestă el. La Jena, „distinsul savant" s-a îndeletnicit cu studiul electricității. Dar el avea alte planuri, și nu să rămînă veșnic închis în laborator, sau să colinde numai împrejurimile orașului. El voia să plece în expediții îndepărtate. Cînd, cu un an în urmă, baroana von Colomb se stinse din viață, fiii săi, Alexander și Wilhelm, și-au împărțit averea familiei. Din vînzarea moșiei Ringenwald, Alexander von Humboldt a obținut importanta sumă de 85 000 de taleri...

Un nou val de rîsete și aplauze îl întrerupse, dar el ceru iarăși tăcere:

— Mai rămînea, deci, să-și găsească tovarăși de drum. Și auzind că în țara vecină, Franța...

Aplauzele prelungite îi opriră aici ironicul discurs. El se înclină îndatoritor, și, cum stătea plecat, își întoarse fața spre Bonpland și-i făcu, șmecher, cu ochiul, ca un veritabil băiețandru parizian.

3

Iarna anului 1797 trecu fără să aducă nici o schimbare pentru membrii expediției ce trebuia să înconjoare lumea. Alexander întreținea strînse legături cu personalitățile științei din Franța, numărîndu-i printre distinșii lui prieteni

pe fizicianul Gay-Lussac, astronomul Louis Arago, naturalistul Bertholett, care avea să-l însoțească pe Bonaparte în campania din Egipt, și matematicianul Laplace. Astfel are posibilitatea să-și continue studiile începute la universitățile din patrie cu profesori străluciți.

Alexander dădea semne de nerăbdare în fața încetinelii Directoratului de a porni expediția. Și nerăbdarea îi creștea pe măsură ce întrevedea că plecarea amenința să fie amînată din pricina condițiilor financiare vitrege în care se zbătea Republica. Totuși ținea mult să plece alături de oamenii de știință francezi, deoarece, cum avea să spună singur, expedițiile de cercetare întreprinse de către guvernul unui stat au mai multe șanse de reușită decît cele plănuite de persoane particulare.

„Epoca plecării și direcția călătoriei pot fi fixate îndată ce echiparea vaselor e terminată și s-au găsit astronomii și naturaliștii destinați să parcurgă mările necunoscute. Insulele și coastele cărora călătorii se pregătesc să le examineze producțiile nu sînt de loc supuse influenței politicii europene. Dacă se întîmplă ca războaie îndelungate să periciteze libertatea Oceanului *, pașapoartele sînt acordate mutual de către puterile beligerante ; urile particulare încetează cînd e vorba de progresul luminilor, care e cauza comună a tuturor popoarelor."

Cît despre călătoria în Egipt, are curînd prilejul să se felicite că renunțase la ea, deoarece nu numai că Bonaparte pornește într-acolo în taină, de la Toulon, cu armata, în primăvara anului următor, așa cum Alexander prevăzuse, dar o scrisoare de la Milano îl anunță că lordul Bristol fusese întemnițat în urma descoperirii că acest cucernic abate plănuia să desfășoare pe Nil o „nevinovată" intrigă politică.

Directoratul nu uită însă expediția, în sensul că aduce, cum se așteptau toți, o schimbare a vechilor planuri. În locul bătrînului Bougainville, care visa, printre altele, să atingă cu flota lui și țărmurile continentului antarctic, conducerea întregii acțiuni îi e încredințată lui Baudin, în ale cărui calități Humboldt nu prea are încredere.

---

* Este vorba despre Oceanul Atlantic (n.a.).

Și așteptarea continuă. Bonaparte, care la începutul campaniei din Africa declarase că „marile nume se fac în Orient“, începea să cucerească Egiptul, neștiind că peste un an avea să suporte în bătălia navală de la Abukir o usturătoare înfrîngere. Acolo, amiralul englez Nelson a distrus în întregime flota francezilor, tăindu-le calea de întoarcere în patrie, și astfel sortind pieirii o armată de 32 000 de oameni.

Alexander își continuă studiile, după cum spune singur, în chimie sub conducerea domnului Vauquelin, legînd cunoștință cu toți savanții distinși și bucurîndu-se mai ales de prietenia domnilor Cuvier, Delambe, Desfontaines, Fourcroy, Guiton, Jussieu. Și iată că așteptarea aceasta prelungită e de rău augur, așa cum se temuseră cu toții. Noul război dintre Germania și Italia îi determină pe francezi să amîne fără termen expediția lor științifică.

Vestea produse asupra lui Humboldt o vie dezamăgire.

— Înțelege, Aimé, se plînse el lui Bonpland, sînt de-a dreptul dezorientat ! Toate speranțele mele se legaseră de această călătorie. Ce ne facem ?

— Să chibzuim ! propuse tînărul medic și proaspătul botanist, a cărui fire numai spre meditație nu era înclinată.

— Și ce se poate rezolva cu asta ? îi replică Alexander, deznădăjduit. Cum, să te pregătești vreme de zece ani pentru o călătorie de studii care e ținta vieții tale, să ai tot ce-ți trebuie pentru a o întreprinde și să te poticnești mereu de planurile unor... regi, sau prinți, sau mai știu eu ce ? E drept ?

— Dar unde ai vrea să mergem ?

— Oriunde, dragul meu ! Pentru că, știi, deși pare ciudat, natura, obiectul științei noastre, se află peste tot.

Bonpland, obișnuit cu ironiile baronului, nici nu clipi. Își sorbea tacticos cafeaua, băutură încă scumpă la vremea aceea, deși se importa din America de mulți ani.

— Înțeleg că ți-e greu să aștepți reluarea proiectelor de către guvern ! răspunse el cu aceeași monedă.

— Îți vine ușor să glumești ! exclamă Humboldt, aprins. Dar eu vin dintr-o țară mai izolată decît dacă ar fi la capătul lumii. Acolo nu ajung nici una dintre noutățile pentru voi obișnuite, decît povești fabuloase despre ținuturi tainice, ce ascund comori, păzite de indigeni cu înfățișare

fantastică. Toate legendele Nibelungilor de pe Rin au fost adaptate și localizate în Indii. Tu iubești marea, așa cum îți iubești Parisul, pe care-l vezi în fiecare zi.

— Cam așa ! recunoscu Aimé.

— Dar ai visat marea toată viața ta ? Ai simțit cum respiră dincolo de zare, prin vîntul încărcat, pentru tine, cu miros de alge ? Ți-ai închipuit-o vreodată, cînd stăteai noaptea în munți, spunîndu-ți atunci că pădurile sînt valuri, fiindcă și ele freamătă la fel ? Sau în lumina lunii, cînd norii se pierd la orizont, printre brazi, ai crezut, Aimé, că acolo e o țară de basm care te așteaptă ?

— Pe legea mea, murmură Bonpland, poet nu te știusem, domnule baron !

— Ori să simți depărtările veșnic tremurătoare și iluzorii prin aerul atît de albastru, depărtările astea, care sînt numai niște aventuri nespus de frumoase, întotdeauna pline de vînt, și de stele, și de chemări mai ales, Aimé !... Iar tu să stai dincoace de graniță, legat de ambițiile unui prinț sau ale unui general, care se vrea cu tot dinadinsul mare și care pune stăpînire pe destinul tău în numele unei samavolnicii, numită de el rațiune de stat. Ca și cum oamenii, prinții și generalii n-ar fi la fel în Africa și în America, în Prusia, în Franța și în India...

Bonpland se ridică și începu să măsoare încăperea, cu mîinile la spate.

— Am înțeles ! zise el într-un tîrziu, privindu-și prietenul în ochi. Trebuie să plecăm numaidecît, Alexander !

— Da, aprobă Humboldt, care-și regăsi calmul printr-o trecere atît de specifică lui, de la o extremă la alta. Dar cum ?

— Ca simpli particulari. Nu, lasă-mă întîi să termin ! Dificultățile care ne așteaptă sînt mai multe...

— Și mai mari, pentru că nu vom mai fi protejați de nimeni !

— Atunci la ce ne folosește, mă rog, protecția Directoratului termidorian ? Deocamdată văd că sîntem așa de bine protejați, că nu ne mai lasă nici să plecăm ! În schimb particularii au libertatea de acțiune. Și cine nu riscă...

— Ce propui ? întrebă Humboldt, căruia speranța începuse iar să-i surîdă.

— Interesează-te printre prietenii dumitale, căci, slavă

Domnului, ai destui, cînd pleacă primul vas din Franța spre orice punct al lumii. Ne vom face atunci bagajele liniștiți.

Bonpland nu avea să aștepte prea mult răspunsul. Peste cîteva zile, Alexander îl cunoscu pe consulul Suediei în Franța, Skiöldebrand.

— Vrea să plece cu daruri, din partea regelui său, la beiul din Alger ! îi povesti el însuflețit lui Aimé.

— Uite că mai sînt și regii buni la ceva ! se minună francezul. Și ?

— Așteaptă să vină la Marsilia un vas care-l va traversa Mediterana. Ne-a permis să ne îmbarcăm. După ce-l va lăsa pe consul la Alger, fregata, care ia și pelerini pentru Mecca, se va îndrepta spre Tunis, iar de acolo, grație amabilității domnului ambasador, ne va duce pe noi în Egipt.

— Bravissimo ! sări Aimé, gata să dea drumul unui potop de vorbe, pe care abia și le reținuse pînă acum. Va să zică, tot în Egipt ajungem !

— Numai că trebuie să ne grăbim foarte tare ! Fregata „Jamaras“ e așteptată de pe o zi pe alta la Marsilia și n-o să stea după noi, dacă întîrziem !

— Atunci să începem cu bagajele, nu ? Dumneata ce ai de gînd să-ți iei ?

— Instrumentele și cărțile... Și măcar un cufăr cu obiecte personale.

— Desigur. Dar pe ăsta să-l lăsăm la urmă. Instrumentele sînt foarte multe, așa-i ? Trebuie împachetate cu grijă.

— Întîi să le așteptăm pe cele comandate aici, la Paris.

— Ai mai comandat și aici ?

— Dragul meu, nu toate instrumentele aduse de mine din Prusia sînt corespunzătoare. Cît am călătorit prin Italia și Austria, am făcut cu ele o serie de măsurători, ca să mă exersez și să le aleg pe cele mai bune. În urma selecției am rămas cu lista descompletată. Trebuia să le comand la meșterii voștri pe cele care-mi lipseau ! Nu ?

La sfîrșitul lunii octombrie 1798, Humboldt și Bonpland părăsiră Capitala, gonind spre Marsilia, temători că vor pierde vaporul.

Drumul a fost o desfătare pentru amîndoi. Aproape nici nu le mai păsa că, ajunşi în Egipt, se vor afla în plin război — dar cu războiul se obişnuiseră. Nici nu visau că în drumul lor s-ar mai putea ivi cine ştie ce piedici. Dar vai ! Subestimaseră ghinionul. La Marsilia aflară că „Jamaras" încă nu venise şi că vor trebui s-o aştepte cîteva zile.

Şi aşa aşteptaseră două luni încheiate. Iar pentru că nenorocirile nu vin niciodată singure, în plimbările lor exasperate prin port, Alexander şi Aimé găsesc la ancoră, părăsit, vasul cu care Bougainville înconjurase lumea.

Ce prilej minunat pentru amărăciune ! Dar ce amărăciune a adus sosirea unor scrisori, care aduceau ştirea că fregata suedeză, grav avariată de o furtună lîngă coastele Portugaliei, ancorase în portul spaniol Cadix, în vederea unor reparaţii capitale !

— Spune-mi, ce se întîmplă de nu putem părăsi, cu nici un preţ, Europa ? făcu Alexander, fluturînd scrisorile primite de la consul. Tu, care ai explicaţii pentru orice !

— Mi se pare că, în loc de explicaţii, ne-ar trebui acum un vas ! remarcă Bonpland sentenţios. Neşansa e trecătoare, dragă Alexander. La naiba, e imposibil să nu mai plece nici o corabie spre Tunis !

— Ba e vorba să plece una chiar zilele astea, îşi aminti Humboldt. Nici n-o luasem în seamă.

— Te cred ! Cu făgăduielile bietului domn Skiöldebrand... M-aş fi mirat, de altfel, să putem scoate ceva de la un rege, fie el şi suedez ! Mai ales că, de cîţiva ani, cînd aud numai pronunţîndu-se numele Franţei, toţi regii trebuie că-şi duc involuntar mîna la gît !

Humboldt izbucni în rîs — avea o nouă speranţă, suficientă ca să poată gusta o glumă.

— Hai să căutăm vasul ! îl luă el pe Aimé de braţ.

Sigur că vasul nu semăna nici pe departe cu fregata diplomatică a suedezului, dar important a fost că rugămintile celor doi îl înduplecară pe căpitan, care se arătă dispus să-i îmbarce. Numai că trebuia să mai aştepte puţin, plecarea urmînd să aibă loc peste cîteva zile, care se lungiră, ca de obicei, cîteva săptămîni. Dar noua criză de deznădejde a lui Alexander nu se mai dezlănţui. Ştiri sigure aduseră noutatea că în Tunis guvernul începuse o campanie de represalii împotriva francezilor de pe coasta de

nord a Africii și că toți cei care veneau din Franța, indiferent de naționalitate, erau arestați și închiși. Humboldt primi vestea fără bucurie, căci întîmplarea, care-i făcuse să evite pericolul, le rămînea mai departe nefavorabilă, îngrădindu-le și mai mult calea spre Orient.

— Trebuie să plecăm ! hotărî el după o lungă tăcere.

Stătea alături de Bonpland pe chei, și în jurul lor mulțimea se înghesuia lîngă corabia plecată spre Tunis și întoarsă din drum de către vestea prigoanei.

— Înapoi... la Paris ? întrebă Aimé, de data asta fără să glumească.

— Niciodată ! După ce ne-am luat rămas bun de la toți ? Ei ne așteaptă peste cel puțin un an. Nu, o să mergem în altă parte !

— Toate țările sînt în război, Alexander ! Cine să ne acorde sprijin ? Mai bine am fi plecat cu generalul în Egipt. Domnii Bertholett, Monge, Denon și ceilalți au fondat acolo Institutul Egiptului...

— Da, numai că pe atunci aveam de ales între Egipt și restul planetei, Aimé. Dar la ce bun reproșurile, dacă nici unul dintre noi nu-i vinovat ? Uite ce plan am eu : să mergem în Spania ! Deocamdată, spaniolii sînt mai puțin amestecați în conflictele Europei. Ei se luptă să-și mențină coloniile din Lumea Nouă. Ajungem la Madrid după o plimbare lejeră prin Franța, traversăm în voie Pirineii, pe urmă iernăm într-un oraș frumos, oricare, la alegere, iar în primăvară, din Cadix sau Carthagena, luăm un vas către Orient. Pînă atunci poate se duc și ambițiile lui Bonaparte și ne vedem liniștiți de treabă. Ce spui ?

— Mă duc să fac iar bagajele ! Poate avem noroc măcar acum !

CAPITOLUL AL DOILEA

Crucea Sudului

4

Drumul cobora, șerpuit, printre dealuri, pe sub copacii negri, desfrunziți. La picioarele călătorilor, văile se umpluseră de fum sau de ceață, în seara de toamnă tîrzie. Caii mergeau la pas, pocnind din copite în pămîntul uscat, iar deasupra, în spatele lor, către răsărit, prinse să strălucească luceafărul.

— Și iată că drumurile devin o desfătare, spuse Aimé, slăbind dîrlogii calului și ridicîndu-se în scări, să cuprindă cu ochii împrejurimile.

— Dacă nu mai mult ! exclamă Alexander. Aici evadăm, Aimé ! Natura te face să uiți răutățile oamenilor. Dintre toate patimile noastre, există una singură înălțătoare și nobilă : aceea de a cunoaște. Și cine o înnobilează, dacă nu universul naturii ?

— Totuși, dumneata, domnule baron, remarcă francezul cu un zîmbet, dumneata nu-i disprețuiești pe oameni. Cea mai bună dovadă e că mi-ai permis să te însoțesc.

— Te-am rugat, Aimé ! Nu fi modest, doar ne cunoaștem de mult ! Sînt oameni care au pus pe vremurile noastre pecetea războaielor și a oprimărilor de tot soiul, dar spune, cum i-am putea disprețui pe sclavi, ori pe sărmanii truditori ai pămîntului ?

— Sînt cuvintele domnului Bougainville !

— Toți gîndim la fel.

Plimbarea propusă de Alexander prin cele două țări din vestul Europei fu săvîrșită după un tipic ce avea să se sta-

tornicească de atunci înainte și al cărui principiu de bază era aplicarea în practică a latinescului *festina lente*. Humboldt nu se grăbea niciodată să ajungă dintr-un loc în altul. Dimpotrivă, întîrzia ore în șir în fața lucrurilor ce i se păreau vrednice de luare-aminte, intra în vorbă cu oamenii întîlniți, întrebîndu-i neapărat de nume, și se vedea bine că toate acestea îi fac o plăcere nespusă. Aimé, neastîmpărat, colinda în acest timp împrejurimile, întorcîndu-se cu brațul plin de ierburi, pe care apoi le conserva conștiincios, sau cu buzunarele doldora de pietre care îi reținuseră mai mult atenția, fără să înceteze o clipă veșnica lui sporovăială, spusă și în gînd, cînd nu avea pe aproape vreun interlocutor.

Ajunseră astfel la Madrid în toiul iernii, luînd, bineînțeles, contact de îndată cu oamenii de știință spanioli, care auziseră despre Alexander, așa cum și el auzise de mulți dintre dînșii. Ceea ce-l uimea de fiecare dată pe Bonpland nu era însă mulțimea de cunoștințe a baronului, cît comportamentul lui, atît de diversificat, după împrejurări. Căci Alexander știa să fie și un desăvîrșit om de lume, spiritual și atent, conducînd admirabil complicate conversații cu femeile de societate și dansînd cu multă eleganță, dar știa să redevină serios cînd trebuia să muncească, transformîndu-se cu totul, lipsit de pretenții, absorbit cu desăvîrșire de instrumentele sale, pe care le mînuia cu dexteritate de scamator.

Francezul era altfel : mai simplu, în sensul bun al cuvîntului, rolul lui în expediție potrivindu-i-se de minune caracterului și înclinațiilor. Trebuia să fie mai întîi de toate un ajutor și un tovarăș, deși asta nu i-a diminuat cu nimic aportul pe tărîm științific, îndeosebi în botanică. Humboldt, în scrierile sale, a notat despre el : „Eram secondat de un prieten curajos și instruit, și, ceea ce e un noroc rar pentru succesul unei lucrări comune, zelul său și egalitatea de caracter nu s-au dezmințit niciodată în mijlocul pericolelor și oboselilor la care am fost uneori expuși".

La Madrid, prin intermediul relațiilor și originii lui Alexander, amîndoi prietenii îl cunosc pe consulul Saxoniei în Spania, baronul Forell. Acesta, auzindu-le planurile, făgăduiește să le dea ajutor, și, într-adevăr, nu peste mult

timp le prezintă pe cavalerul Don Mariano Luis de Urquijo, secretar de stat al guvernului spaniol.

— Domnilor, le spuse acesta la serata unde fuseseră cu toţii invitaţi, domnul Forell, stimatul meu coleg, mi-a spus ceva despre intenţiile dumneavoastră de a colinda Orientul, în vederea unor cercetări cu caracter ştiinţific.

— Întocmai, domnule ministru, se grăbi Alexander să răspundă, şi am fi deosebit de onoraţi dacă domnia voastră ar binevoi...

Fraza era lungă şi complicată, după toate uzanţele etichetei de la curtea unui rege, în acel complicat sfîrşit de secol al XVIII-lea, dar baronul de Humboldt reuşi să strecoare, printre nenumăratele formule, dorinţa arzătoare de a pleca spre alte meleaguri.

— Prea bine, domnule baron, zîmbi cavalerul de Urquijo, am înţeles ! Vreau însă să vă fac o propunere : v-ar conveni să schimbaţi destinaţia călătoriei dumneavoastră pe mare ?

— Cum adică ? ! întrebă şi Aimé speriat de-o nouă complicaţie.

— Adică să vă îmbarcaţi pentru Lumea Nouă. Spania, se grăbi ministrul cavaler să continue, deţine acolo întinse posesiuni, cel puţin la fel de interesante ca şi Egiptul, însă care au fost insuficient cercetate de către oamenii de ştiinţă.

Zîmbetul lui Don Mariano se împleti o secundă cu al lui Alexander, la fel de ironic şi plin de subînţelesuri, care ştia, aproape cît şi ministrul, starea de lucruri din coloniile Spaniei.

— Pentru noi o asemenea propunere e cu atît mai ispititoare, domnule de Urquijo, răspunse Humboldt, cu cît iniţial acesta era şi traseul pe care urma să-l străbatem cu expediţia domnului Baudin. Recunoştinţa noastră ar fi cu atît mai mare pentru amabilitatea domniei voastre... numai că, după cîte aud, obţinerea unui paşaport pentru Indiile de Vest este un lucru atît de dificil...

— Domnule baron, replică ministrul, care peste puţină vreme avea să cadă în dizgraţia regelui şi să sfîrşească în chip tragic, cînd v-am făcut această propunere m-am gîndit mai întîi la ajutorul pe care vi-l pot da. Mă bucur

de oarecare trecere pe lîngă maiestatea sa și sînt fericit să folosesc acest capriciu al domnitorului nostru în favoarea unui atît de nobil scop. Vă rog să așteptați cu încredere vești de la mine, fiindcă voi prinde cel dintîi prilej ca să vă prezint regelui.

Prilejul se ivi în luna martie 1799. Don Mariano îi conduse pe viitorii exploratori în grădinile de la Aranjuez, unde stăpînul Spaniei își petrecea frumoasele zile, ca și predecesorii săi la tron ; însă ceea ce pentru regii ceilalți fusese un adevăr, pentru Carol al IV-lea începea să semene a tradiție, căci frumoasele lui zile de la Aranjuez îi erau tot mai des tulburate de vești proaste din Europa și din colonii.

Poate însă că tocmai veștile proaste din colonii i-au adus lui Alexander succes. Lăsîndu-l pe Bonpland în superba grădină, unde acesta petrecu trei ceasuri într-o neliniște lesne de înțeles, secretarul de stat îl conduse pe baron în castelul familiei regale. Humboldt se mai înarmase și cu toate recomandările cerute, pentru orice eventualitate, de la personalitățile politice și culturale din Germania și din Franța, unde de fapt el era renumit ca un foarte iscusit diplomat. Totuși sarcina asumată, de a obține de la rege permisiunea unei vizite în coloniile spaniole din Lumea Nouă, părea sortită eșecului de la început ; nici un european nu mai izbutise de mult timp să pătrundă acolo, adică nici o persoană particulară care ar fi vrut, ca și cei doi tineri, să viziteze posesiunile. Era, poate, și o măsură de prevedere — cine știe ? — deoarece în ultima vreme spiritele se agitau cam mult și destul de îngrijorător în ținuturile de peste ocean, iar rezultatul acestei agitații se întrevedea clar : obținerea independenței politice față de Spania.

În general, curtea și guvernul spaniol, chiar acum, la trei secole după cucerire, știau încă foarte puține lucruri despre coloniile din America, atît în privința caracteristicilor naturale, cît și a stării de lucruri de acolo, fiindcă organizase, în acele teritorii imense, un sistem de administrare și conducere cu un pronunțat caracter religios, și de aceea cu puține șanse de reușită. Poate că regele și-a dat seama, la vederea lui Humboldt, cu ce fel de om are a face și ce foloase putea trage Spania de pe urma

cercetărilor lui, poate a vrut, intenționat, să stîrnească prin asta un ecou favorabil curții sale în Europa, poate la asta s-a adăugat o slăbiciune de moment și — în mod sigur — influența puternicei personalități a baronului von Humboldt.

În vreme ce un nou val de transpirație inunda fruntea lui Bonpland, Alexander și Urquijo coborîră treptele spre grădină, amîndoi cu fețe radioase, la care ministrul adăuga o neascunsă uimire.

— Nu mai e nevoie să vă întreb de rezultat, așa-i ? zise Aimé, cu sufletul la gură.

— De data asta ne surîde norocul ! exclamă Alexander, fericit.

— Felicitările mele, domnule baron ! îi strînse mîna secretarul statului. Rar am asistat la o asemenea pledoarie în favoarea științei. Maiestatea sa era de-a dreptul impresionată, v-o spun ca unul ce cunoaște bine reacțiile suveranului său. Ați fost admirabil, admirabil !

— Admirabil e că am reușit imposibilul, domnule ministru, spuse Humboldt, cu o modestie neprefăcută. Și meritul mi se pare că nu e tocmai al meu. Acum, dacă am înțeles bine cuvintele maiestății sale, trebuie să redactez un memoriu.

— Pe care să mi-l înaintați mie, la secretariatul de stat, iar eu vă voi obține cel puțin un pașaport, dacă nu chiar două.

Ministrul obținu două pașapoarte. Atîta zel depusese Alexander în fața regelui, încît el însuși a recunoscut că niciodată o permisiune *mai întinsă* n-a fost acordată unui călător și niciodată un străin n-a fost onorat cu mai multă încredere din partea guvernului spaniol.

La mijlocul lunii mai, cei doi prieteni părăsesc Madridul, unde repurtaseră un atît de frumos succes ; pornesc spre orașul-port La Coruña, din care urmau să se îmbarce pe un vas cu destinația Cuba. În documentele emise de miniștrii Spaniei se descria pe larg scopul călătoriei celor doi, cercetările ce intenționau să le întreprindă, cerîndu-se, totodată, concursul celor ce urmau să fie întîlniți, pentru ajutarea exploratorilor. În La Coruña, Humbold și Bonpland îl cunoscură pe directorul general al curierului maritim, Don Rafael Clavijo. Acesta le recomandă

fregata lijera, „fregata ușoară", cum îi spuneau ei corvetei, cu numele „Pizarro", care avea să plece în curînd spre Cuba și Mexic.

— Este un vas de poștă, domnilor ! îi lămuri el pe cei doi. Un vas destul de mic și destul de rapid, care a putut veni zilele trecute din Indii, scăpînd pe sub nasul englezilor.

Guvernul acestora hotărîse să întrerupă legăturile Spaniei cu posesiunile sale de peste ocean, ordonînd flotei de război să patruleze pe lîngă coastele Peninsulei Iberice și să oprească, fără excepție, toate vasele care veneau, ori plecau spre America.

— Ce, o nouă piedică ? se exasperă Aimé, care cedase întreaga inițiativă prietenului său și, ca atare, își permitea să se tînguie în lege.

— Să nădăjduim că „Pizarro" va putea face calea-ntoarsă spre Indii cu tot atîta șansă ca și la venire ! înălță Don Rafael ochii spre cer, neputincios.

— Nu, un al patrulea eșec ar fi prea mult ! hotărî Bonpland. Te pomenești că vor să ne și aresteze ?

— V-ar trimite înapoi la Madrid, domnule ! vru să-l liniștească spaniolul. Dar, știți, asta ar fi foarte neplăcut, pentru că ați aștepta plecarea altui vas și o asemenea ocazie, deocamdată, n-are să mai existe.

— Din ce în ce mai bine, domnilor ! ținu Bonpland să sublinieze, apoi tăcu, fiindcă învățase și el în acești doi ani ceva : că nu trebuie să se mai mire de nimic.

Humboldt se apucă să-și împacheteze cu grijă instrumentele ; totuși lăsase multe la Marsilia, pentru a-i fi trimise prin poștă în Spania. A fost o imprudență ce avea s-o regrete în multe rînduri. În vremurile acelea de război, poșta mergea atît de prost, încît instrumentele n-au mai ajuns în Spania niciodată, savantul văzîndu-se nevoit să se folosească numai de cele, în număr de 28, luate cu sine la plecarea din Franța.

Mai rămăseseră cîteva zile pînă cînd „Pizarro" avea să ridice ancora. Cei doi călători, mulțumită recomandărilor și pașapoartelor de la Don Mariano, se bucurau de-o atenție deosebită din partea căpitanului, care le dădu, bineînțeles, cabinele cele mai bune și se puse, într-un fel, la

dispoziția lor. Pe covertă se mai îmbarcaseră mulți pasageri, mai ales dintre aceia ce-și căutau norocul în colonii, sperînd că pămîntul mănos și regimul mai liber de acolo să le dea ceea ce patria le refuzase.

Însoțit de Aimé, Alexander colinda țărmul oceanului. Primăvara hispană îmbrăcase dealurile cu iarbă, parcă le-ar fi pictat. Nu era greu să-ți închipui toată peninsula astfel zugrăvită cu verde pînă la poalele sumbrilor Pirinei, ca într-o haină de catifea, dar pe cît părea de fragedă, pe-atît era de iluzorie această haină, căci vînturile aspre și soarele sălbatic al verii aveau s-o pîrjolească în curînd și să-i împrăștie cenușa galbenă prin văgăunile podișului. Vîntul sufla dinspre Atlantic, sub un cer senin, rostogolind pînzele norilor. Și aducea un miros ciudat, umed, mirosul depărtărilor, izvorînd de la orizont, și mai departe, acolo de unde cerul, ca într-un nou început al lumii, lupta să se despartă de ocean.

Tinerii se ridicară pe cîte o stîncă, la picioarele căreia bubuiau valurile, făcînd piatra să geamă îndărătnic, și tot malul să mormăie întărîtat. Și se lăsară răvășiți de vînt, de vîntul sau de mirosul acela venit de la mii de leghe, plin încă de salturile delfinilor, de roadele dulcegilor portocali, de puhoiul imenselor fluvii, care nu curgeau în ocean, ci împingeau oceanul mai înapoi de țărmurile lui.

— Îl vezi, îl simți ? exclamă Humboldt, transfigurat. Aerul acesta a fost respirat de crocodilii din Amazoane. Orhideele pădurilor virgine l-au umplut de taină, iar papagalii i-au dat culoare. Și-acuma, uite, a ajuns la noi nealterat, pentru că oceanul, orice-ar zice savanții, oceanul îl conservă, și ne-a adus întreagă lumea din Indii. Spune, cînd închizi ochii, nu ești tentat să întinzi mîna, să rupi un fruct tropical care era aici, în aerul din căușul palmei ?

— Să nu te-audă vreun naturalist ! rîse Bonpland.

— Fleacuri, Aimé ! Natura e un tot, indivizibil, și vai de naturalistul care n-a înțeles adevărul ăsta fundamental ! Are să fie toată viața lui un biet ratat, o să disece natura ca pe un cadavru, învățîndu-i pe de rost organele și funcțiile, dar orbul cum o să-și dea seama de prăpastia dintre cadavrul acela din închipuirea sa și trupul viu și cald al naturii, mai frumos decît al celei mai frumoase fete ? !

5

La 4 iunie 1799, corveta „Pizarro“ ridică ancora și, însoțită de urările de izbîndă ale tuturor celor din port, porni vitejește să ia cu asalt oceanul.

— Domnilor, le spuse căpitanul călătorilor, să ne rugăm lui Dumnezeu, căci înainte de plecare am auzit că o escadră a afurisiților de insulari a fost semnalată de observatorul de coastă din Sisarga.

— Și vine spre voi? întrebă cineva.

— Pare să se îndrepte spre vărsarea lui Tajo, dar dacă ne surprinde, ne va sili să ne întoarcem la Lisabona. Poate că ar fi trebuit să mai amîn plecarea...

— Ba foarte bine ați procedat, domnule căpitan! se auzi categorică vocea lui Bonpland. Fie și Lisabona, și închisoarea, numai o nouă amînare... nu!

Din fericire, zvonul se dovedi un simplu zvon, așa că *fregata lijera* putu să iasă liniștită prin canalul îngust ce lega La Coruña cu oceanul și apoi să ia drumul spre sud, fără nici o primejdie. E drept că a treia zi, după asfințit, au întîlnit o excadră engleză adevărată, dar, plutind cu luminile stinse, reușiră să se strecoare neobservați și să-și continue ruta.

Alexander se schimbase în aceste zile; Bonpland nu rămase nici el mai prejos. Marea lor aventură începuse fără putință de îndoială și avea să-i așeze pe ei — acum doi tineri, unul de 26, iar celălalt de 30 de ani, cu mai multe speranțe decît realizări — printre cele mai marcante figuri ale științei din acele vremuri.

Cu un entuziasm pe care Aimé nu i-l cunoștea, Alexander își începu investigațiile, desfășurîndu-și tot aparatajul pe punte, spre uimirea celorlalți pasageri. Și cum domeniile de cercetare — cerul și oceanul — sînt, se știe, impresionante mai ales prin întindere, baronul nu se putea plînge de lipsă de material. Corabia înainta către sud cu toate pînzele în vînt; călătoria, deocamdată, decurgea minunat, oamenii se bucurau de ocean și soare. Humboldt întîrzia noapte de noapte cu luneta ațintită spre stele, adîncit în observații și în complicate calcule astronomice.

Fregata urma să facă o escală în arhipelagul Canarelor, spre a-şi reîmprospăta proviziile, iar naturaliştii doreau să cerceteze celebrul vulcan Teyde din insula Teneriffe. Căpitanul corvetei primise chiar indicaţia specială de a rămîne acolo cît timp va socoti necesar domnul baron.

Distanţa de circa 1800 de kilometri în linie dreaptă dintre La Coruña şi insulele Canare fu străbătută de corabie în numai două săptămîni. În seara zilei de 18 iunie, călătorii zăresc insula Gran Canaria, „grînarul Insulelor Fericite", notează Humboldt, iar a doua zi, dimineaţa, întrevăd, printr-o ceaţă groasă, Punta de Naga. Însă vulcanul, ca şi ţărmurile, rămîn ascunse privirilor. Soarele încă nu răsărise, iar în lumina foarte difuză a zorilor, estompată şi mai mult de ceţuri, oamenii orbecăiau pe punte, lovindu-se unii de alţii.

— Nu s-ar zice că sîntem întîmpinaţi cum se cuvine ! exclamă Bonpland, rezemat, ca şi Alexander, de copastie, la prova, lîngă bompres.

— Acum doi ani, răspunse baronul, amiralul Nelson a încercat o debarcare pe insulă, şi una dintre ghiulelele expediate de spanioli i-a smuls un braţ. Îmi închipui ce trebuie să fi fost pe o ceaţă ca asta.

— Altfel ar fi văzut ghiuleaua la timp... să se poată feri, rîse Aimé din toată inima, molipsindu-l şi pe Alexander.

— Hei, domnilor, încet ! îi preveni căpitanul mai în glumă, mai în serios. Pe aici, dacă nu mă-nşel, mişună englezii, la fel de mulţi ca şi păsările. Să nu v-audă !

Corabia se apropie de ţărm cît mai mult cu putinţă, ca să intre în zona de apărare a fortului instalat acolo. Şi pe măsură ce lumina creştea, văzură cu toţii cîteva umbre întunecate între ei şi orizontul oceanic — navele de război engleze, pe lîngă care trecuseră orbeşte, cu luminile bordului stinse.

— Brr ! se scutură Aimé, speriat de-a binelea. N-am să mai rîd în hohote tot restul vieţii. Afurisită treabă !

— Aimé, priveşte ! strigă Humboldt, întorcîndu-l spre insulă

Deasupra lor, ceaţa se risipea lent şi, printr-o spărtură a ei şi a norilor, muntele Teyde apăruse în toată splendoarea celor aproape 4000 de metri înălţime, luminat de razele unui soare ce încă nu răsărise pentru cei aflaţi pe

ocean, strălucind în vioriu și albastru, ca o minune, gata parcă să se prăvale peste dînșii. Și totuși plutea, aerian, ca și cum norii înșiși s-ar fi adunat într-o palpabilă formă tronconică, hotărîți să uimească gîngăniile de dedesubt mînate de prigoane, uri meschine și inutile.

— Va trebui să așteptăm permisiunea de debarcare a guvernatorului ! anunță căpitanul, mai puțin sensibil la acest farmec cînd își făcea meseria.

Permisiunea sosi în curînd, o dată cu știrea că navele englezilor urmăriseră pînă în radă pachebotul „Alcudia", după ce-l siliseră mai întîi să facă escală în portul Las Palmas, arestîndu-i toți pasagerii. Cei doi exploratori fură găzduiți cu multă amabilitate de colonelul Armiaga. Vasul lor nu putea să întîrzie lîngă insulă mai mult de patru sau cinci zile din cauza acelorași binecuvîntați englezi, care erau așteptați să revină oricînd, pînă la limita de bătaie a tunurilor din fort.

— N-avem timp de pierdut, Aimé ! Să ne grăbim să începem ascensiunea ! Cine știe ce surprize ne rezervă muntele ! zise Humboldt, admirînd priveliștea orașului numit de către guanși, indigenii arhipelagului, Añaza, iar de spaniolii ocupanți, Sfînta Cruce din Teneriffe.

— Pentru asta, domnilor, îi lămuri Armiaga — comandant al unui regiment de infanterie — veți fi nevoiți să treceți mai întîi prin Orotava, de cealaltă parte a vulcanului, să vă luați călăuze.

Tinerii îi urmară sfatul ; porniră a doua zi, în zori, să ocolească, urcînd în spirală piciorul muntelui. Aveau să treacă, în drum, prin Villa de la Laguna, situată cu aproape 700 de metri mai sus ca Añaza. Peisajul ce li se desfășură prin fața ochilor era fermecător, dar, în descrierea pe care i-o face, Alexander adăugă acestei frumuseți și un alt element, nu mai puțin demn de luat în seamă : „Nici un alt loc nu mi s-a părut mai nimerit pentru a risipi melancolia și a reda pacea unui suflet dureros agitat, ca acelea din Teneriffe și Madera. Aceste avantaje nu sînt numai efectul frumuseții locurilor și purității aerului ; ele sînt datorate mai ales lipsei sclavajului, al cărui aspect este atît de revoltător în Indii și pretutindeni unde europenii au dus ceea ce ei numesc luminile și iscusința lor".

La Orotava, oraş unde se afla, printre altele, şi o grădină botanică foarte îngrijită, Alexander şi Aimé se bucurară de ospitalitatea lui Don Bernardo Cologan, un negustor englez, la care găsiseră adăpost, cu 31 de ani înaintea lor, alţi doi exploratori celebri — Cook şi Banks. Trecuse o zi din preţiosul răgaz acordat de căpitanul lui „Pizarro", astfel că tinerii caută şi tocmesc călăuze încă din acea seară, şi tot atunci, vestea sosirii lor răspîndindu-se, cum era firesc, ca fulgerul, primesc vizita a trei domni, amatori să-i însoţească pînă în vîrful vulcanului : viceconsulul francez Le Gros, împreună cu secretarul consulatului, matematicianul Lalande, şi grădinarul englez din Durasno.

E uşor de înţeles cît a sporovăit Bonpland a doua zi, în timpul ascensiunii, cu cei doi compatrioţi, despre ultimele evenimente din Franţa, despre războaiele Europei, şi, de aici, despre Bonaparte, căruia îi preziseră, în unanimitate, un mare viitor, bucurîndu-se de victoriile lui şi pronosticîndu-i noi cuceriri. Numai despre înfrîngerea lui la Abukir preferaseră să tacă, strecurînd abia cîteva aluzii, aşa, ca să se ştie că nu ocolesc subiectul. În schimb Lalande, care păstrase rezerva obişnuită oamenilor de ştiinţă cînd se discutau problemele militare — între arme tac muzele — lăudă în gura mare aptitudinile de matematician ale generalului. Alexander găsi cu cale să nu se amestece şi-şi efectuă liniştit măsurătorile, iar din cînd în cînd mai scăpa cîte un zîmbet ironic, aşa cum îi era felul. Dar în tot acest timp observa şi studia împrejurimile, notîndu-şi sîrguincios în carnet, umplînd pagini întregi cu date şi reflecţii, ca un şcolar plin de zel, fără să-i mai pese că vremea trecea. Aimé îl vedea prima oară lucrînd cu adevărat şi nu-şi mai lua ochii de la el.

— Ce s-a întîmplat ? întrebă odată Humboldt, surprinzîndu-i privirea. Ai vreo nedumerire ?

— Nu, nu ! răspunse Bonpland, fără jenă. Îmi place să mă uit la tine.

— Mai bine uită-te în jur, Aimé ! îi reproşă Alexander, nu fără să roşească puţin. Mi se pare că vom face o descoperire.

— Care ? ! se interesă Le Gros.

— Să vedem, bătu în retragere Humboldt, nu am încă date destule. Să ne apropiem mai mult de vîrf !

Seara ajunseră obosiţi pe platoul numit El Monton de Trigo, iar călăuzele îi conduseră spre *Estancia de las Ingleses*, locul unde urmau să doarmă. În ciuda numelui său sonor, locul pentru bivuac consta numai din două stînci rezemate una de alta şi alcătuind un fel de peşteră. Vîntul sufla cu furie şi alpiniştii se văd nevoiţi să aprindă focul şi să întindă paravane din pînză, deşi improvizaţiile acestea nu izbutesc să-i încălzească. Petrec astfel o noapte proastă, dar nu se plînge nici unul, mai ales că Alexander, recunoscut în mod tacit drept conducător, era aşa de adîncit în gînduri, că nici nu le-ar fi auzit protestele.

Pornesc mai departe la ora 3 dimineaţa. Humboldt avea o adevărată manie pentru plecarea la asemenea ore matinale, deşi acum le făcuse un serviciu prietenilor săi, înţepeniţi de frig şi de şedere. Călăuzele, singurele nemulţumite de obiceiul ciudat al călătorilor, îi conduc la un alt platou izolat, cu numele Alta Vista, apoi la popasul Neveros, pe gheţarul ce înconjura conul vulcanului şi de unde indigenii cară, în oraşele de la poale, cu ajutorul măgarilor, zăpadă şi gheaţă. Un ocol destul de mare de la ruta stabilită pentru ascensiune îi duce după aceea pe călători la Cueva del Hielo — Peştera de Gheaţă.

Se luminase de ziuă, dar splendorile răsăritului nu mai pot fi gustate cum ar trebui din pricina călăuzelor. Aceştia au o purtare enervantă. Se opresc, chipurile pentru a se odihni, din zece în zece minute.

— Ce e cu dumneavoastră ? îi întrebă Humboldt, cu o politeţe extremă, sub care abia se ghicea iritarea. Dacă sînteţi obosiţi, să facem un popas mai mare. Deşi ar trebui să fiţi mai obişnuiţi cu muntele decît noi, e doar meseria dumneavoastră.

— E foarte frig, domnule ! încercă unul o scuză.

— Şi pentru asta aruncaţi, pe ascuns, probele de obsidiană * şi de piatră ponce, pe care v-am rugat să ni le duceţi ? se înfurie Bonpland.

Călăuzele lăsară ochii în pămînt :

— Domnilor, nu vă supăraţi... Ne e şi nouă frică...

— Frică ? ! !

---

* Rocă de origine vulcanică (n.a.).

— N-am mai urcat niciodată pînă în vîrful muntelui : mărturisi cel mai în vîrstă dintre ei. Iertaţi-ne !

Primul izbucni în rîs Aimé, uitînd că promisese, pe corabie, să nu mai facă asta toată viaţa. Rîsul se întinse şi la ceilalţi ; pînă şi ghizii îndrăzniră să zîmbească.

Urcau pe un teren acoperit de lavă şi lipsit de orice fel de vegetaţie, pe care, în traducerea franţuzească a însemnărilor lui de călătorie, Humboldt îl denumeşte „Malpays" *. Bonpland îşi încetase misiunea de botanist, însă interesul de geolog al lui Alexander era suscitat la tot pasul.

— Ce descoperire spuneaţi că veţi face, domnule baron ? îşi înnoi Le Gros întrebarea.

— Cred că nu mă înşel, domnule consul, afirmînd că pe povîrnişurile acestui vulcan, ca şi pe toţi munţii Pămîntului, vegetaţia se schimbă o dată cu altitudinea...

— Sigur că nu greşeşti, dragă Alexander, îl întrerupse Aimé. Toţi naturaliştii au observat asta !

— Dar n-au observat altceva, Aimé, răspunse liniştit Alexander, şi anume că variaţia plantelor, în altitudine, este similară cu aceea în latitudine. Îţi dai seama ? Trebuia să venim pe această insulă de lîngă tropice ca să remarcăm un asemenea adevăr. Uite, jos, în vale, cresc arbori atît de specifici tropicelor, în vreme ce aici, la 9000 de picioare, n-am găsit decît ierburi firave şi muşchi, la fel ca în tundra polară. Între aceste extreme, desigur, se întinde, în toate gradaţiile, vegetaţia zonei temperate de-acasă de la noi.

— Ei, mi se pare că ai dreptate ! se minună Bonpland. Pe lega mea ! Poftiţi, domnilor, li se adresă el celorlalţi doi francezi în cel mai pur dialect parizian, ce vă spuneam eu despre baronul von Humboldt ?

Orele treceau pe neobservate. Exploratorii, în rîndul cărora se numărau acum şi călăuzele, prînziră în grabă, pe frigul ce se înteţea pe măsură ce urcau. Ajunseră aproape de vîrf, pe un platou îngust ; în mijlocul lui se ridica *El Pilon* — „Pitonul", sau „Căpăţîna de zahăr" — conul vechi al vulcanului, prin care acesta nu mai erupea de aproape un secol, revărsările magmei avînd loc prin mai

---

* Ţinut funest (n.a.).

multe deschideri laterale. Solul devenise fierbinte ; le ardea picioarele prin talpa încălțămintei, în timp ce aerul înghețat îi făcea să tremure ; frigul îi pătrunsese pînă la oase.

Un mic zid circular de lavă bara drumul spre crater, dar pînă să ajungă la el avură de luptat din greu cu un urcuș foarte repede, care-i epuiză. Se așezară, rezemați de zidul acela, însă locul era atît de îngust, încît cu greu putură să se așeze. Soarele se apropia de asfințit.

— Aimé, hai să intrăm în crater, am nevoie de probe de roci ! Cît mai este lumină...

În interiorul craterului — Caldera, cum îi spuneau spaniolii — era ceva mai cald. Dacă erupțiile — ultima se produsese cu un an în urmă — ocoleau această veche cale, croită cu mult timp înainte, ea nu era totuși lipsită de activitate. Prin crăpăturile pe care presiunea gazelor subpămîntene le împiedicase să se închidă țîșneau jeturi fierbinți de bioxid de sulf. Cu mîinile înțepenite de ger, tușind înăbușiți de emanațiile otrăvitoare, Bonpland și Humboldt culeseră mai multe probe, apoi se grăbiră să iasă.

Soarele atinsese linia orizontului, un orizont imens, văzut de la înălțimea maximă a lui Teyde. Insulele arhipelagului se conturară, ca desenate, pe scutul plat, sîngeriu, al oceanului, unde valurile nu se mai distingeau. Oamenii priveau, uitînd de frig, fără un cuvînt, uluiți. Prima oară li se deschidea o asemenea perspectivă la picioare, în epoca aceea cînd abia se ridicaseră primele aerostate primitive, încă umplute cu aer cald, și senzația înălțimii, a dominării din văzduh, era aproape necunoscută. Alpiniștii o au trunchiată, fiindcă pe continent, unde ei practică ascensiunile, orizontul le este limitat de lanțurile munților. Însă aici, în vîrful gigantului con vulcanic, nici o stavilă nu se opunea privirii, care astfel se bucura de libertatea cea mai deplină.

Și senzația libertății li se transmise tuturor, a libertății și a puterii. Toată viața contemplaseră de jos marile fenomene ale naturii — și copacii, și cerul, și cascadele, avalanșele, piscurile înzăpezite ; zarea le fusese strîmtată de clădirile orașelor, de sinuozitatea apelor curgătoare.

Chiar pe o corabie, în mijlocul mării, zarea era închisă într-un cerc de nestrăbătut, ca o capcană.

Acum cercul cedase supus, fugise foarte departe ; oamenii se aflau lîngă stele, norii se tîrau undeva, pe sub ei, soarele însuşi le era dedesubt, într-o fascinantă inversare de roluri. Involuntar mai tremurau cu toţii, deşi se mutau de pe un picior pe altul cînd fierbinţeala pietrei devenea de nesuportat.

Corpurile lor, supuse vremii şi locului, păreau să facă parte din munte, din lavă, din solfatarul* ascuns în *Caldera*, care nu-i mai interesau. În schimb, spiritul li se satura de distanţe, confundate acolo cu imensitatea.

Este greu de descris ce-au simţit ei în contemplaţia aceea şi în uitarea aceea de sine.

„N-am să vă spun nimic, scria Alexander, despre această măreaţă privelişte, despre insulele vulcanice Lanzarote, Canare, Gómero, pe care le vezi la picioare, despre deşertul de 20 de leghe pătrate, acoperit cu lavă pietrificată, mort, fără insecte, fără păsări, deşert care ne desparte de crîngurile stufoase, de văile împodobite cu palmieri, bananieri şi dracene cu rădăcinile scăldate de valuri..."

6

Să nu ne imaginăm că ascensiunea pe muntele Teyde, primul lor contact cu marile spaţii şi cu operele de artă ale naturii ar fi trebuit, poate, să-i obişnuiască pe naturalişti cu obiectul studiului lor, să-i înveţe să nu se mai uimească.

Fascinaţiei oceanului i se adăugă aceea a stelelor, şi ceva se schimba necontenit în jur, anunţînd apropierea de tropice. „Apare, observă Humboldt, nu ştiu ce sentiment necunoscut cînd, apropiindu-te de ecuator şi mai ales trecînd dintr-o emisferă într-alta vezi cum coboară progresiv şi, în sfîrşit, dispar stelele pe care le cunoşti din fragedă copilărie. Nimic nu aminteşte mai viu călătorului distanţa

---

* Emanaţie de gaze vulcanice (n.a.).

imensă față de patria sa decît aspectul noului cer. Îngrămădirea unor stele mari, mai multe nebuloase împrăștiate, rivalizînd în strălucire cu Calea Lactee, spații care se remarcă printr-o întunecime extremă, dau cerului austral o fizionomie particulară... Pămîntul și cerul, totul, în regiunea echinocțială, capătă un caracter exotic".

După acest exotism tînjise în sumbrul castel al copilăriei. Acum îl avea din plin, între cele două imensități, a apei și a văzduhului, dacă, într-adevăr, exotismul îl căutase, sau ceea ce el numea astfel avea alte semnificații decît cele acordate astăzi de noi.

Drumul îndelungat spre apus trebuie să fi fost pentru el și Aimé ca un vis, ori un basm, în care cercetările prin intermediul aparatelor erau niște ritualuri. Luarea temperaturii apei de nenumărate ori, determinarea direcției curenților oceanici, măsurarea presiunii și umidității aerului însemnau pentru cei doi, în acel timp, altceva, *sunau* altfel, mai frumos și mai mult.

Iar noaptea, cînd vălul luminii solare așezat între oameni și Univers se retrăgea, cum au mai privit ei fîșia de eternitate boltită deasupra catargelor ! Prin lunetă au pus întrebări cerului, tot atîtea întrebări cîte stele sclipeau în lentile. Și *au văzut*, acesta este cuvîntul, căci le-au lipsit mijloacele de verificare, au intuit și au văzut în spațiul fără capăt că marile pete de întuneric așezate în dreptul stelelor sînt nori de praf rătăcitori prin Galaxie, iar Humboldt i-a numit, cu termenul rămas pînă azi, „saci de cărbune".

Și cum acolo totul era făcut să-i încînte, ceasurile nopții erau măsurate de-un orologiu ceresc, cu patru limbi, rotindu-se fără greș în axul lui sideral — Crucea Sudului — după înclinarea căreia locuitorii celeilalte emisfere pot calcula timpul pînă la exactitatea unui minut. Navigatorii vedeau în ea și un alt semn, o amintire apropiată de acasă, un motiv de mîndrie. „Satisfacția pe care noi o dovedeam descoperind Crucea Sudului era viu împărtășită de persoanele din echipaj care trăiseră în colonii. În singurătatea mărilor se salută o stea ca un amic de care ai fost despărțit mult timp. La portughezi și spanioli, acestui interes par să i se adauge motive particulare ; un sentiment religios îi atașează de o constelație, a cărei formă le amin-

teşte de acel semn al credinţei plantat de strămoşii lor în deşerturile Lumii Noi".

Ziua cînd pe bord se declară molima aceea îngrozitoare fusese prevestită de aproape o săptămînă. Atunci se îmbolnăvise un om din echipaj, acuzînd dureri de cap şi greţuri. Zăcuse tot timpul în hamac, în încăperea rezervată mateloţilor, la prova, sub punte, şi tot acolo mai era şi acum. Neliniştiţi pentru soarta expediţiei lor, naturaliştii stăteau rezemaţi de copastie, lîngă bompres, cînd doctorul îşi făcu apariţia şi-i şopti ceva căpitanului.

— Toată lumea pe punte ! începu să strige acesta, îngrijorat. Toată lumea pe punte !

Cei doi tineri se priviră în tăcere. Înţeleseseră. Humboldt îşi strînse pumnii, pînă ce încheieturile i se albiră.

— Domnilor ! începu doctorul încet. Am pentru dumneavoastră o ştire dintre cele mai proaste. Pe corabia noastră s-a dezlănţuit o epidemie. Acolo, în cabina corăbierilor, alţi doi oameni s-au îmbolnăvit.

— Îmi va permite domnul doctor, îl întrerupse Humbodt, pe un ton cît mai politicos, deşi se vedea că fierbe de mînie, îmi va permite domnul doctor să remarc faptul că o parte din vină îi revine direct domniei sale ? Am observat, şi nu numai eu, că îşi neglijează îndatoririle impuse de profesiunea ce şi-a ales-o.

— Domnule baron ! încercă medicul să protesteze, fără prea multă convingere de altfel.

— Dacă-l trataţi de la început cum se cuvenea pe cel dintîi bolnav, poate n-am fi ajuns aici. În orice caz, cred că măsura ce se impune de urgenţă e să scoateţi oamenii pe punte, la aer. Zăpuşeala cabinei nu face decît să le agraveze maladia.

Îi întoarse spatele doctorului şi plecă, urmat de Aimé.

— A fost de o indolenţă nemaipomenită ! i se alătură Bonpland. Adevărul e că nu l-a îngrijit pe bietul marinar în nici un fel.

— Măcar să-i îngrijească pe ceilalţi ! Uite cum un asemenea om poate periclita planurile tuturor !

— E chiar atît de grav ? întrebă francezul.

— Vor fi şi morţi, te asigur! Domnului doctor puţin îi pasă că aici e vorba de vieţile unor oameni, oricine ar fi ei. Înţelegi, nu mă tem atît pentru noi, cît pentru aceşti nefericiţi. Au plecat pe urmele norocului şi vor găsi moartea.

— Încep greutăţile! răspunse Aimé serios şi matur, lăsîndu-şi la o parte văicăreala. Şi e doar începutul...

„Pizarro" ajunsese lîngă ţărmurile Americii de Sud. Ţinta călătoriei naturaliştilor fusese aproape atinsă, dar ei încă nu se puteau bucura, expuşi, cum erau, pericolului de îmbolnăvire şi unui sfîrşit tragic al proiectelor lor. Molima făcuse primele victime, cînd căpitanul vasului hotărî să schimbe direcţia de înaintare şi, în locul insulei Cuba, să acosteze în insula Margarita sau la Cumaná, aşezările cele mai apropiate, ca să-i debarce pe bolnavi.

Luarea acestei hotărîri se făcu în ziua de 14 iulie, pe care Bonpland şi Humboldt se gîndiseră mai de mult s-o sărbătorească în cinstea Revoluţiei franceze. Asta ar fi destins atmosfera, cu toate că un asemenea gest i-ar fi contrariat pe spanioli. Cel mai afectat de noua întorsătură a lucrurilor a fost Aimé, care pregătise de multe zile micul festin.

Călătoria lor spre necunoscut avea şi reversuri — dorul de ţară, neliniştea la gîndul greutăţilor care-i aşteptau. Oricîtă pricepere ar fi dovedit Alexander, oricîte cunoştinţe ar fi avut, cu tot devotamentul lui Bonpland şi spiritul de sacrificiu al amîndurora, o strîngere de inimă tot mai simţeau din cînd în cînd, fie ea şi nemărturisită, dar firească la o vîrstă în care maturitatea abia începe. În ultimele zile văzuseră cîţiva oameni murind şi asistaseră la ceremonialul simplu al aruncării cadavrelor în ocean. Trăiseră sub tensiune, cu nervii încordaţi, cu sentimente amestecate, de milă pentru cei morţi şi teamă că vor contracta şi ei boala aceea necruţătoare. La asta se adăugă şi altă zguduire, cînd, tot atunci, la 14 iulie, spre seară, au izbucnit, într-unul din corturile improvizate pe punte, strigătele sfîşietoare ale unui băieţandru. Avură toţi o tresărire dureroasă şi-şi întoarseră feţele, evitînd să se privească în ochi. Ştiau ce se întîmplase.

La plecarea din Spania, printre pasagerii ce se duceau să muncească în colonii se îmbarcaseră și doi asturieni foarte tineri, cel mai mare abia de 19 ani. Acesta era unicul copil al unei văduve care-l condusese la corvetă, iar Humboldt și Bonpland asistaseră la despărțirea lor, foarte mișcătoare. Mama plîngea, fără să se mai ascundă, și mereu s-a tot întrebat încotro își trimite fiul, ca și cum, sărmana, și-ar fi putut răspunde, sau parcă n-ar fi știut cărei sorți vitrege i l-a hărăzit sărăcia ce-l gonise de acasă. Naturaliștii fură impresionați. Se asemuiau cu cei doi asturieni. Chiar dacă nu se urcaseră pe vas alungați de foame, călătoreau spre același necunoscut, și nimeni din cei dragi nu era acolo, să le ureze drum bun. Cînd aveau să se întoarcă, ori aveau să se mai întoarcă vreodată din drumul acesta semănat cu primejdii ?

Băiatul văduvei se îmbolnăvise printre primii, iar acum țipătul deznădăjduit al tovarășului mai mic nu lăsa nici o îndoială : murise. Humboldt trecu printr-un moment de adîncă deznădejde, ușor de simțit printre rîndurile însemnărilor sale. Purta o simpatie adîncă flăcăului sfios, de la țară, pornit printre străini să-și cîștige pîinea. Băiețandrul cel mic, rămas singur și părăsit, se tînguia amarnic, ca orice copil, speriat de viitorul lui, și blestema fără încetare ceasul cînd plecaseră din patrie și pe cei care-i sfătuiseră s-o facă. Toți călătorii de la bord și marinarii tăceau, îndurerați, rușinați, ca de-o vină a lor.

Se înnoptase de-a binelea. La babord defila, departe, țărmul împădurit al continentului. Pe vas, clopotul bătea rar, ca pentru slujba morților ; oamenii îngenuncheară pe rînd înaintea lui Dumnezeu și a destinului, căci moartea își ațintise ochii asupra corăbiei, amintindu-le tuturor că nu sînt veșnici. Preotul rugă pe căpitan să amîne azvîrlirea în apă a cadavrului pînă va răsări soarele, ca să poată da ultimele îngrijiri duhovnicești, după ritul bisericii romane.

Așa începu noaptea aceea de priveghi, pentru că nimeni nu dormi pe corvetă. Razele lunii, argintii, treceau peste pleoapele celui care nu mai putea să vadă ; și în lumina spectrală malurile se perindau la babord fantomatice, parcă

din celălalt tărîm. O pasăre țipa neliniștită, iar de sub cearșafurile atîrnate pe punte se auzeau gemetele bolnavilor.

Exploratorii erau covîrșiți de atmosfera aceasta, ca dintr-o sumbră legendă medievală, și cine știe dacă atunci, chiar numai pentru o clipă, nu s-au îndoit de succesul expediției lor, nu s-au temut că norocul, și așa zgîrcit cu ei, îi va părăsi pînă la urmă ?

Căpitanul le simți starea de spirit și se duse lîngă ei, în locul obișnuit, la prora.

— N-am nici o putere, domnilor ! mărturisi el încet. Tot ce-mi rămîne de făcut este să acostez cît mai curînd. Restul...

Ridică din umeri. Ceilalți nu se întorseseră spre el. Priveau țărmul înecat de vegetație, fără nici o lumină însă, care să anunțe prezența oamenilor ; încercau să pătrundă dincolo de linia aceea conturată limpede pe orizont, să întrevadă ceva liniștitor.

— Și unde veți ancora ? întrebă, într-un tîrziu, Alexander.

— Cred că la Cumaná. E mai bine. Bolnavilor le trebuie îngrijire. Pe insula Margarita condițiile sînt mai proaste, am mai fost eu acolo.

— De la Cumaná o să luăm un alt vas spre Cuba, zise și Bonpland.

—Îmi pare rău că nu puteți călători cu mine ! exclamă, cu sincer regret, căpitanul. „Pizarro" e însă infectat. Mult timp are să stea la ancoră, pînă molima îl va părăsi...

Se gîndeau ce noi neplăceri, amînări și cît timp pierdut îi așteaptă, considerînd șederea forțată la Cumaná, pe coasta de nord-est a Americii de Sud, numai o scurtă etapă. Nu știau că sînt în pragul adevăratei lor călătorii, pentru că lucrurile se orînduiseră altfel. Era ultima schimbare intervenită în planurile lor ; norocul avea să poposească de-acum mereu alături de ei, pînă la încununarea cu succes a marii expediții.

„Hotărîrea pe care am luat-o în noaptea de 14 spre 15 iulie, își va aminti Humboldt, influență în mod fericit

direcţia călătoriei noastre. În loc de cîteva săptămîni, noi am rămas un an întreg pe Pămîntul Tare * ; fără boala care a domnit pe bordul lui „Pizarro" nu am fi ajuns niciodată să pătrundem pe Orinoco, pe Cassiquiare şi pînă la limitele posesiunilor portugheze de pe Rio Negro. Toate le datorăm acestei schimbări de direcţie a călătoriei noastre, soartei bune care ne-a întovărăşit mereu în timpul lungii şederi în regiunile echinocţiale."

* În franceză, „la Terre Ferme", denumire dată frecvent, în literatura epocii, tuturor continentelor (n.a.).

CAPITOLUL AL TREILEA

„La lluvia de estrellas cadentes"

7

„Pizarro" ancorase la Cumaná la mijlocul sezonului ploios, care în America echinocţială durează între lunile iunie şi octombrie, dar timpul se menţinea aici, pe malurile oceanului, moderat, cu zile foarte calde şi furtuni violente.

Aşadar, timpul era frumos în dimineaţa sosirii corăbiei, la 16 iulie 1799. Vegetaţia luxuriantă ascundea oraşul privirilor din port, dar cît de bine trebuie să se fi simţit navigatorii ştiindu-l acolo, lîngă ei, ca pe o certitudine că singurătatea şi disperarea lor, datorate bolii, au luat sfîrşit ! Îndată ce cheiul fu unit cu puntea prin obişnuita pasarelă, spanioli şi indieni se repeziră pe corabie, intrigaţi de venirea ei, neaşteptată de nimeni. Autorităţile portului Cumaná îşi făcură loc cu greu pînă la cabina căpitanului.

Bonpland şi Humboldt, neluaţi în seamă, contemplau acest nou pămînt, unde soarta îi aruncase împotriva voinţei lor. Miresme necunoscute, aţîţătoare, veneau dinspre uscat.

— În sfîrşit, totuşi e ceva ! încercă Aimé să filozofeze. Am ajuns măcar în Lumea Nouă.

— Ai dreptate ! zise şi Alexander. Acum ne vom putea mişca mai uşor, nu mai depindem de capriciile unei călătorii pe mare. Mă uimeşte oraşul, îl credeam mai animat, nu aşa liniştit, în orice caz.

— Poate că în spatele perdelei de vegetaţie e altceva. Cine ştie ?

— Admiraţi, admiraţi, domnilor ! auziră atunci vocea căpitanului. Ehei ! Ce de lume era pe-aici acum vreo doi ani ! N-aveai loc să te mişti !

— Tocmai ne întrebam şi noi, începu Bonpland, dar căpitanul îl întrerupse :

— Să mergem, o să vedeţi singuri ce s-a întîmplat !

— Să mergem ? Unde ? ! !

— La Don Vincente Emparan, guvernatorul, să vă prezentaţi. Doar ne aflăm într-o colonie a Spaniei, ce naiba ! Vă însoţesc ! Da, acum sînt liber, am anunţat autorităţile de necazul nostru, am numit marinarii de veghe... Ce mai ! Să coborîm !

Veselia bietului comandant era justificată după chinul traversării oceanului cu o molimă la bord. Ce mult noroc avuseseră toţi trei, scăpînd de contaminarea bolii aceleia, neclarificată pînă la urmă, dar care, după simptome, aducea cu ciuma !

Un indian înalt, cu alură atletică, le tăie calea cînd se pregăteau să pornească.

— Dumneata ? întrebă căpitanul, mereu bine dispus.

— Nu vă supăraţi ! se scuză indianul într-o foarte curgătoare spaniolă. Vreau să întreb... dacă domnii nu doresc serviciile mele. Am văzut că nu sînt de la noi, şi...

— Cum te cheamă, prietene ? puse Humboldt întrebarea, fără de care nu începea nici un dialog.

— Carlos del Pino, domnule !

— Indian ?

— Nu, mulatru ! răspunse Carlos, cu o promptitudine şi o mîndrie surprinzătoare, cărora cei doi prieteni aveau să le afle tîlcul mai tîrziu.

— Bine, Carlos del Pino ! răspunse Alexander, înveselit. Avem nevoie de serviciile dumitale. Cîteva săptămîni, cît rămînem aici... Fii bun şi aşteaptă-ne, ne întoarcem curînd !

De cum părăsiră portul şi putură vedea ceva din perspectiva oraşului, cei doi străini avură explicaţia cauzei pentru care zgomotul şi forfota nu se ridicaseră la înălţimea imaginaţiei lor. Aşezarea era încă, în bună parte, acoperită de ruine, cu străzile schilodite de goluri mari între

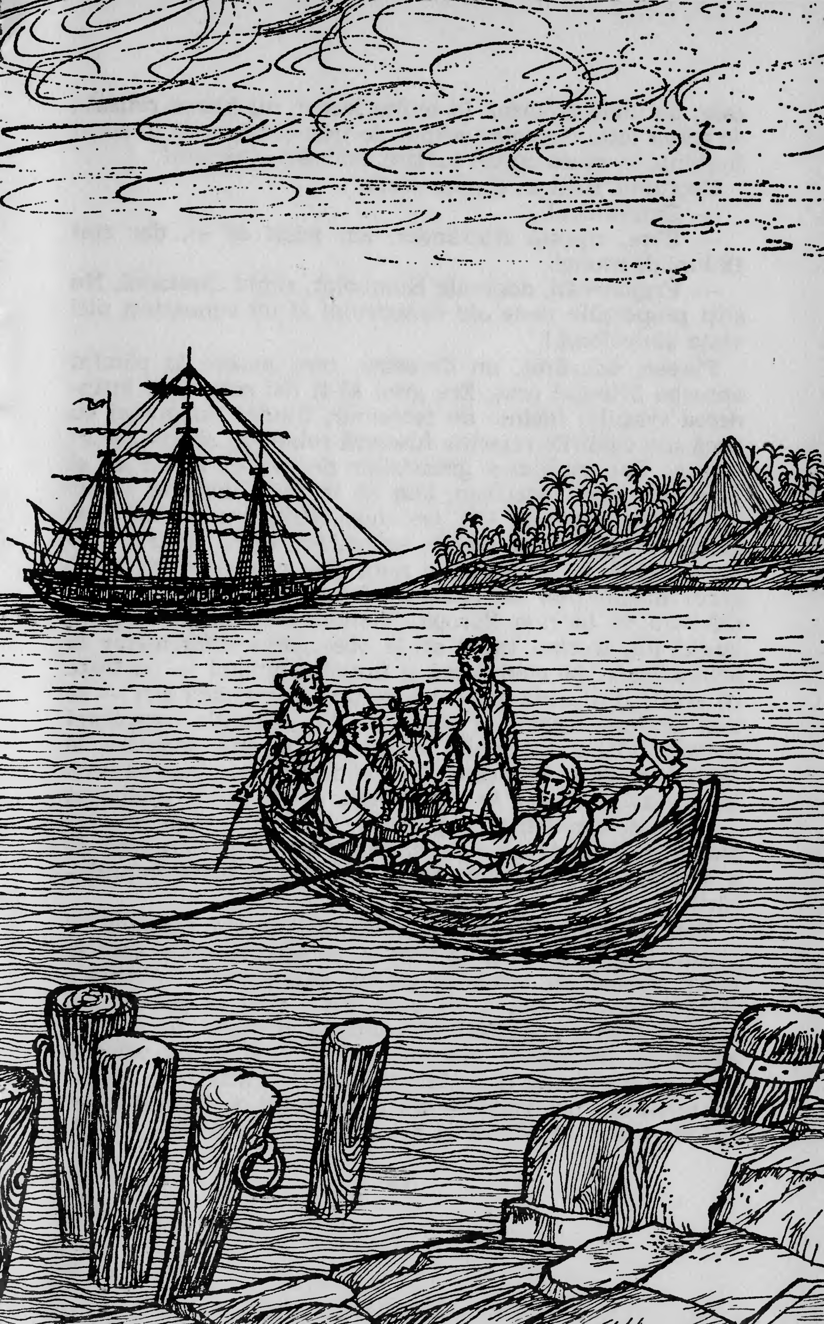

case, de unde molozul, în multe locuri, nu fusese ridicat ; de aceea totul devenise nespus de trist și părea că în aerul fierbinte tremura un văl subțire, înăbușitor, de praf.

Căpitanul rosti un singur cuvînt :

— Cutremurul...

— Bine, ripostă Alexander, am auzit de el, dar sînt 18 luni de atunci.

— Prejudecăți, domnule Humboldt, zîmbi căpitanul. Nu știți proporțiile reale ale dezastrului și nu cunoașteți nici viața din colonii !

Fusese, adevărat, un dezastru, care pusese la pămînt aproape întregul oraș. Era greu să-ți dai seama de întinderea orașului înainte de cutremur, fiindcă nu puteai ști dacă sub clădirile refăcute fuseseră ruine, ori simple locuri virane. Dar mulțimea grămezilor de moloz, la un an și jumătate după cataclism, lăsa să se vadă limpede măcar întinderea acestuia. Cei trei nou-veniți trecură pe mai multe străzi largi și drepte, apropiindu-se de centru. Căldura toridă, cerul lipsit de nori, foarte albastru și înalt, aerul umed, plin de mirosuri felurite și violente, toate difereau de bătrîna Europă. Humboldt se simțea deja în largul lui, trecînd rapid de la observarea diferențelor la aclimatizare, pe cînd Aimé și însuși căpitanul — cu toate că acesta din urmă nu venea pentru prima dată aici — se mai simțeau străini. A fost una din calitățile complexei personalități a baronului Humboldt această adaptare la toate locurile și situațiile ; iar explicația ei trebuie căutată în aceeași, veșnică la el, pasiune de a iscodi realitatea — natura, oamenii cu raporturile lor — de unde și permanenta senzație că e pretutindeni acasă și siguranța de a acționa, cu maximum de eficacitate, în toate împrejurările.

Don Vincente Emparan, guvernatorul din Cumaná, îi primi cu o bunăvoință la care nu se așteptaseră și care se mări, văzînd cu ochii, la citirea pașapoartelor eliberate de Madrid. Și atunci ei, care știau rezerva guvernului spaniol față de străinii ce solicitau o vizită în colonii, avură, în atitudinea guvernatorului, o surpriză plăcută. Nu s-ar fi așteptat chiar la ostilitate, deși actele, cu excese de mențiuni binevoitoare ale cavalerului de Urquijo, i-ar fi îndreptățit să bănuie și asta. Dar se pregătiseră să gă-

sească şi aici aceeaşi rezervă ca şi în patria-mamă, dacă nu mai accentuată

— Văd că sînteţi miraţi, domnilor! remarcă Don Vincente, şi ochii negri, inteligenţi, îi luciră vesel. Bănuiesc şi ce v-a uimit. Să ştiţi că felul nostru de viaţă diferă foarte mult de al europenilor.

— Am mai auzit asta, domnule guvernator, zise Humboldt pe cînd se aşezau să prînzească, şi mai ştiu că la Madrid există o vie opoziţie împotriva vizitării coloniilor de către străini.

— Chiar aşa, domnule baron! Guvernul nostru vrea să ascundă Europei că e pe cale de a-şi pierde teritoriile din Columbia

— Să le piardă?! întrebă Bonpland. Intenţionează să le cucerească o altă putere?

Don Vincente rîse, tăcut, şi clătină din cap. Servitorii aduseră mîncarea — produse ale faunei şi florei locale — şi se retraseră imediat, la un semn al stăpînului.

— Serviţi, domnilor! îi îndemnă gazda pe cei trei oaspeţi. Întrebaţi de ce ne vom pierde coloniile din Columbia... Cauzele sînt numeroase. Cine va deveni proprietarul coloniilor? Chiar coloniştii.

— Vă aşteptaţi la o revoluţie? întrebă şi Alexander.

— Da! zise, simplu, căpitanul.

Reacţia europenilor fu mai întîi de uimire.

— Bine, dar ce-i nemulţumeşte pe colonişti? Şi-apoi ei nu se mai consideră spanioli?

— Iată două întrebări foarte fireşti şi îndreptăţite! exclamă guvernatorul, servindu-se cu o porţie zdravănă de friptură de pecar. Gustaţi din friptura asta de porc american şi spuneţi-mi cum o găsiţi.

Era excelentă, desigur, ca şi supa de broască ţestoasă servită mai înainte.

— Să nu uităm, urmă Don Vincente, că de la cucerirea Columbiei au trecut trei secole. Locul vajnicilor *conquistadores* l-au luat oamenii paşnici, veniţi aici în speranţa unui trai mai bun. Ei au pierdut treptat legătura cu Spania, pe care generaţiile de mai tîrziu nici n-au văzut-o vreodată. Aşa s-a creat o independenţă reală faţă de patria care i-a născut.

— Deci ei nu se mai consideră spanioli ? își repetă Aimé întrebarea.

— Nu ! Folosesc limba, au moștenit moravurile și credințele spaniole, dar sînt un alt popor. La fel se întîmplă și în nordul continentului cu englezii, la fel și în sud cu portughezii. La asta se adaugă însă administrația exercitată de noi, guvernatorii, în numele și pentru folosul guvernului Spaniei. Soldații Spaniei, aflați în garnizoane și forturi întărite, veghează ca nici un colonist să nu crîcnească împotriva hotărîrilor noastre, formulate în avantajul regelui și al nobililor de la Madrid. Iar bogățiile provinciei iau drumul Madridului. E ca și cum un popor ar fi îngenuncheat și îl asuprește pe altul. Înțelegeți ?

— Ei, da ! bătu Aimé cu pumnul în scaun, plin de avînt revoluționar, uitînd pentru o clipă unde se află. Situația asta nu poate dura la nesfîrșit !

— E și părerea mea ! replica guvernatorul, cu un zîmbet fin, dar fără urmă de supărare.

— Totuși văd că nu spuneți nimic despre indieni, interveni Alexander. Oare coloniștii îi ignoră ?

— Da ! răspunse Don Emparan, după o ușoară ezitare. Cel puțin la noi, în Columbia. Asta se datorește într-o măsură și faptului că triburile de indieni de la noi duc, în majoritate, o viață de nomazi, adică nu se îndeletnicesc cu agricultura, ci cu vînătoarea și pescuitul, iar unii se mulțumesc numai cu roadele abundente ale copacilor.

— Atunci contactul dintre ei și albi se face mai greu.

— Guvernul nu i-a lăsat în părăsire pe băștinași. După retragerea conchistadorilor, biserica spaniolă a trimis în Columbia călugări misionari, care au creștinat pe indienii multor triburi, punîndu-i apoi să-și ridice sate și să cultive pămîntul. Asemenea sate, numite misiuni, aveți să întîlniți în toată colonia, chiar pînă în sud, la granițele cu Brazilia.

— Nu vă ascundem, completă căpitanul corvetei „Pizarro", că se urmărește și un alt scop : de a-i controla în permanență pe indieni. Sînt unele seminții, ca acelea ale *caribilor* sau *caraibilor*, cum li se mai zice...

— De la ei și-au luat numele Marea Caraibilor ? întrebă Aimé.

— Întocmai ! E un trib de războinici, pe deasupra antropofagi.

Se aduseră fructele şi discuţia fu întreruptă cîteva minute, pentru ca oaspeţii să se delecteze în voie, gustînd aceste minuni, care fac faima regiunilor tropicale.

— Îmi închipui, zise mai apoi Alexander, că albii nu prea vizitează misiunile indienilor.

— În general nu se interesează de indieni decît dacă au de pătimit de pe urma lor. Vorbesc, desigur, despre colonişti. Singuri călugării şi preoţii menţin legături mai strînse cu băştinaşii, dar vă veţi da singuri seama cît de mult le foloseşte acestora atenţiile cu care îi înconjoară misionarii.

Discuţia cu amabilul guvernator se prelungi pînă tîrziu. Naturaliştii căpătară tot soiul de lămuriri asupra teritoriilor spaniole din Columbia. Don Vincente Emparan nu tăinuia nimic din defectele sistemului de guvernămînt, aşa cum nu le ascunse nici faptul că locuitorii ei albi erau total dezinformaţi asupra pămînturilor din interiorul coloniei. El le atrase atenţia că nimeni nu avusese curiozitatea să străbată Columbia de la un capăt la altul, de aceea circulau numeroase legende despre existenţa unor ţinuturi populate de oameni ciudaţi, posesori ai unor bogăţii nemăsurate, despre triburi de femei războinice şi altele. De trei secole, bande de militari şi aventurieri plecau în cîmpiile şi junglele Columbiei, amăgiţi de iluzia unei îmbogăţiri uşoare, şi nu se mai întorceau niciodată.

— Poate ar trebui să vă gîndiţi, le spuse în încheiere Don Vincente, să colindaţi, după întoarcerea din Cuba, şi Columbia. A venit vremea ca Europa să cunoască, prin intermediul unor oameni de ştiinţă ca dumneavoastră, realităţile din Lumea Nouă.

Guvernatorul le dădu cu dragă inimă permisiunea de a se stabli la Cumaná şi le înlesni procurarea unei admirabile locuinţe. La aceasta a contribuit, desigur, şi remuneraţia oferită de Alexander. Toată călătoria aceea de cinci ani prin America spaniolă a fost plătită de Humboldt din banii ce i-a primit ca moştenire.

Bolnavii de pe „Pizarro" fură debarcaţi cu mare grijă şi duşi în casele unor particulari, unde se bucurară de cele mai atente îngrijiri. Humboldt, care, poate, rămase cu impresia, devenită prejudecată, aşa cum se dovedi, a sălbă-

ticiei conchistadorilor din veacurile trecute, își închipuia că toate generațiile de coloniști trebuie să le semene. Mare îi fu mirarea cînd întîlni oameni de o bunăvoință și politețe extremă, deosebit de ospitalieri și gata oricînd să te ajute ! El povestește că noii-veniți, în căutare de lucru, sau dorindu-și o situație mai bună, sînt întreținuți gratuit de familiile stabilite în Cumaná sau în Caracas cîte un an și mai bine, iar gazdele se poartă față de ei cu aceeași amabilitate și deferență.

În primele zile de la sosire, cei doi prieteni au totuși prilejul să asiste la o scenă barbară. Ferestrele locuinței ocupate de ei dădeau într-o piață. Într-una din dimineți, în gangul lung și îngust dintre două clădiri ce mărgineau piața, fură aduși, spre vînzare, mai mulți sclavi negri. Era transportul recent al unui vas danez, însoțit de negustorul care-i „achiziționase" undeva, în Africa, sau prin insulele Capului Verde, și acum îi revindea în cîștig. Cumpărători n-au lipsit. Sclavii, unși cu uleiuri, pe jumătate goi, fură tocmiți îndelung, după aceleași criterii — vîrstă, sănătate, aspect fizic, putere de muncă — care funcționează și în tîrgurile de vite. Nu se poate descrie repulsia și revolta europenilor, martori ai acestui monstruos comerț, cînd Humboldt lăudase arhipelagul Canarelor mai ales pentru absența sclaviei.

Bonpland și Humboldt cercetau orașul și împrejurimile. Se interesaseră aproape zilnic, în port și la guvernator, dacă și cînd va porni o corabie spre Cuba, Alexander ținînd încă, pe atunci, să înceapă cu o expediție în America Centrală, unde să studieze, istoric și etnografic, cultura indienilor. Dar pe măsură ce pătrundea în universul spaniolilor, indienilor, mulatrilor și negrilor din Cumaná, avîntul său de plecare scăzu.

— Tu ce crezi, Aimé ? își consultă el tovarășul. N-ar fi așa mai bine ? Dacă tot am venit...

Stăteau amîndoi pe galeria aceea ce înconjoară, la casele spaniole, după modelul celor arabe, curtea interioară, la nivelul al doilea al clădirii. Noaptea de tropice îi învăluise cu miresme și stele.

— Adică să colindăm numai coastele oceanului ? întrebă tînărul francez, părînd că e gata să se mulțumească

numai cu atîta el, care nici nu visase că va ajunge vreodată sub feeria cerului acestuia ecuatorial.

— Deocamdată nimeni nu prea știe ce se ascunde mai departe, în interior ! Nici chiar spaniolii noștri de treabă nu se încumetă să treacă dincolo de oraș, să nu-ți vină să crezi ! Și gîndește-te cîte enigme ascund pădurile din sud ! Gîndește-te numai la El Dorado, splendidul, fastuosul Dorado ! Parcă ne-ar aștepta, cum a spus și Don Vincente.

— Așa sînt și Amazoanele ! spuse și Bonpland. Și teribilele *llanos*.

— Dar Orinoco ? Dar munții ?

— Dar indienii ? îl imită francezul, zîmbind. Parcă ai dreptate ! Pentru noi ar fi o expediție în necunoscut.

— Un fel de sfidare a lui, recunosc ! zise Humboldt. Totuși merită ! Prea nu știm nimic despre părțile astea ale Lumii Noi.

— De fapt, practic, ce facem ? întrebă Aimé, omul de acțiune. Încotro vom pleca ? Spre sud ?

— S-o luăm sistematic ! îl domoli Alexander. Mai întîi să ne obișnuim cu ținutul. Îți propun cîteva călătorii pe lîngă țărmuri. Dacă e să-i dăm crezare domnului La Condamine *, care le-a străbătut înaintea noastră, ar merita osteneala.

Cam așa trebuie să fi luat ei hotărîrea de-a întreprinde marea călătorie, singura hotărîre luată din proprie inițiativă și neimpusă de condiții exterioare. Schimbările acestea dese ale proiectelor lor dovedesc însă și altceva ; siguranța, conștiința faptului că pretutindeni există ceva de cercetat în Europa, ca și în Africa sau Lumea Nouă. Deocamdată, geologul Alexander se interesa în mod deosebit, la Cumaná, de cutremure, așa că prietenii colindară orașul și împrejurimile, ascultînd relatările locuitorilor și investigînd, apoi, aspectele cutremurului din 1797.

— Întîi au fost cîteva mișcări ușoare, domnilor, povestea un indian.

---

* Celebru călător francez, supranumit „Alexander Humboldt al secolului al XVIII-lea“. A străbătut jumătatea nordică a Americii de Sud, întocmind, între anii 1743—1744, o hartă a Amazonului (n.a.).

— Probabil că s-a milostivit Dumnezeu și ne-a dat de știre, spuse un bătrîn venit din Spania mai demult. Am ieșit din case toți cei care am înțeles că o să vină prăpădul...

— Pe urmă s-au auzit niște zgomote înfundate, și, o dată, bum ! Parcă ar fi explodat o mină, îl completă indianul.

— Dar animalele, întrebă Aimé, n-au fost neliniștite ? N-au dat nici un semn ? Pisicile...

— Pisicile nu, domnule ! îl întrerupse albul. Porcii...

— Cum adică ? se opri Humbold din scris. De ce tocmai ei ?

— Uite... după miros ! Că pămîntul miroase într-un fel anume înaintea cutremurului. Și porcii, de, cu rîtul în pămînt toată ziua, simt mirosul ăsta.

— Păi aproape de mănăstirea sfîntului Francisc mirosea tare a pucioasă, au simțit și oamenii ! preciză indianul. Iar huruitul de dedesubt a fost acolo și mai tare.

— Alte semne nu s-au mai arătat ? continuă Bonpland.

— Ba da, au ieșit flăcări pe malurile lui Rio Manzanares...

— Și în golful Cariaco. Dar flăcări au mai ieșit și altă dată, nu numai înainte de cutremur. Se zice că le-au văzut unii și în Noua Andaluzie, în *Llanos*. Sînt mari și ard ceasuri în șir.

— Dumneavoastră ce credeți, îi iscodi Bonpland, de ce apar ?

— Sînt niscai duhuri în ele ! afirmă, convins, indianul. Spaniolii cred că ar fi sufletul lui Aguirre, tiranul care umblă chinuit de remușcări. Cine știe ? Poate chiar așa e...

Explicația găsită de Humboldt, care, evident, nu se putea mulțumi cu o superstiție, a fost că prin straturile superficiale ale scoarței se infiltrau, dinspre interior, emanații de gaze, sub o presiune oarecare și apoi se aprindeau. Fenomenul e frecvent și în munții calcaroși de pe insula Margarita și din împrejurimile orășelului Cumanacoa. Focul nu ajunge pînă la baza coloanei de gaze, de aceea nu aprinde iarba ; din fericire, căci nu e greu de închipuit ce-ar însemna incendiile repetate în stepele pîrjolite de secetă.

8

După o primă călătorie „de acomodare“ în peninsula Araya, Humboldt şi Bonpland pornesc într-o etapă mai lungă pe cuprinsul misiunii indienilor *chaymas*. Aici, ca şi în întreaga colonie, ei vin în contact cu o lume pe care, din Europa, nici nu şi-ar fi putut-o imagina. Dacă în oraşe se mai păstrau unele elemente ale vieţii europene, în satele şi misiunile Columbiei ieşea la iveală adevărata realitate a ţării, adeseori neaşteptată şi stranie, justificînd rezerva Madridului cînd era vorba să autorizeze vizitarea coloniilor.

Întovărăşit de credinciosul său Bonpland şi de servitorul mulatru, Humboldt pleacă spre aşezările indienilor *chaymas* în dimineaţa zilei de 4 septembrie. Două vite de povară le duc bagajele — instrumente, provizii, hîrtie pentru uscarea plantelor etc. Vremea era în continuare frumoasă, iar lanţurile munţilor Cordilieri păreau foarte aproape la ora aceea — era 5 dimineaţa, înainte de răsăritul soarelui.

— Să nu-ţi vină să crezi, comenta francezul, că pe pămînt există atîta pace ! Cînd mă gîndesc la ce-am lăsat în urmă...

— Merita să ne ostenim pînă aici, nu ? zîmbi Alexander. Ce abundenţă de vegetaţie !

De pe spinările dealurilor, privirea lor cuprindea peisaje vaste, văi largi şi lungi, în care arbori colosali, cu frunze atît de caracteristice tropicelor, unduiau leneş în adierile matinale. Natura era sălbatică şi virgină, iar izolarea şi numărul mic al aşezărilor omeneşti dădeau impresia că întreg ţinutul e pustiu. Acum călătorii aveau cu adevărat imaginea cuceririi spaniole în asemenea pustietate, ce te întîmpina imediat după ieşirea din oraş. Dacă locuitorii a două provincii se ridicau, cu sclavi cu tot, la 10 000 de oameni, cam cît un sfert dintr-o armată de-a lui Bonaparte, e lesne de înţeles cît de populate erau aceste imense teritorii. Agricultura, în aceste regiuni, era mai degrabă o intenţie, în ciuda fertilităţii pămîntului, care rămînea mai departe încătuşat de vegetaţia nefolositoare, crescută spontan.

— E bine totuși că există fructe cu duiumul! observă Aimé. Hrana nu mai e o problemă pentru nimeni.

— Dar vezi, îi răspunse Humboldt, în zonele astea, unde ea se găsește din belșug și așteaptă doar să fie culeasă, spiritul oamenilor lîncezește și se dezvoltă greu. Cîtă agerime dovedesc, însă, locuitorii zonelor aride, unde lupta pentru existență se duce neîntrerupt!

Se opriseră să măsoare temperatura izvoarelor ce străbăteau pantele repezi ale unor coline de gresie. Alexander își nota în carnet, în vreme ce-și reluară drumul spre vîrful colinei, și, ridicînd ochii, descoperi, pe neașteptate, dincolo de deal, peretele uriaș al adevăratei păduri tropicale. Emoția sa e de nedescris în fața tabloului. „Vîrfurile arborilor, întretăiate de liane, încoronate cu mari panașe de flori, formau un vast covor de verdeață, a cărui tentă întunecată releva strălucirea luminii aeriene... Amintirea acestui loc ne-a rămas mult timp în memorie; călătorul păstrează o vie predilecție pentru locurile unde a întîlnit grupe de plante în stare sălbatică."

Ce dar mai minunat i se putea face unui naturalist? Alexander lăsă totul baltă și o rupse la fugă spre pădure, așa, cu pana și hîrtiile în mîini, coborînd valea cu o iuțeală îngrijorătoare. Aimé rîse înduioșat și-l urmă, în vreme ce Carlos del Pino se retrase puțin mai în spate.

Îl găsiră pe Humboldt în extaz.

— Ce ziceți, strigă el, mai poate cineva contesta că ne aflăm în Lumea Nouă? și arătă cu un gest larg jungla înconjurătoare, așa cum, probabil, își arată nababii, unor străini, bogățiile, cu intenția să-i uluiască.

Aerul umed, puțin cețos, mai păstra încă ceva din răcoarea nopții. Mai tîrziu, sub arșița soarelui de amiază, avea să devină sufocant, și atunci animalele aveau să se refugieze în adăposturile lor, păsările aveau să dispară și toată pădurea, lipsită de foșnetele și țipetele care-i dădeau farmec, avea să semene, în aerul neclintit și fierbinte, cu un oraș pustiu. Acum însă totul era sunet și mișcare. Mii de glasuri, venind de pretutindeni, se întretăiau într-un murmur continuu, cu intensități diferite, dar viețățile, în spatele frunzelor și al trunchiurilor uriașe, rămîneau, cel mai adesea, invizibile.

Călătorii simţiră, de la primii paşi, că au intrat într-o altă lume. Părea că se învîrtesc într-un gigantic decor de teatru, într-o scenă fără capăt, în care arborii ţineau loc de coloane, proiectoare erau razele soarelui, strecurate cu greu prin bolta frunzişului pe cît de deasă, pe atît de înaltă ; iar draperii, nenumărate draperii, de toate formele, erau lianele, desfăşurate maiestuos, arcuite în punţi aparent fragile, atîrnînd în franjuri lungi, aidoma unor ciucuri de o rară frumuseţe. Iar în penumbra pădurii, într-un clar-obscur care îndulcea contrastele, din unghere de întuneric scînteiau, ca nestematele, potirele ciudate ale unor flori exotice ; într-un vîrtej de culori se împleteau în ghirlande pe tulpinile copacilor, se răsuceau în jurul podurilor de liane, ca într-o sărbătoare nemaivăzută, pentru care pădurea se împodobise cu ce avea mai de preţ. Păsările se rostogoleau în aer, ghemotoace de pene cîntătoare, trăgînd după ele cozi lungi, ca pe niște trene, în mișcările graţioase.

Humboldt îşi părăsise calmul. Contempla priveliştea minunată din faţa lui, cu un zîmbet larg, de încîntare.

— Aimé, dacă mi s-ar cere vreodată să spun care loc reprezintă cel mai bine bogăţia de viaţă a planetei noastre, aş alege jungla ecuatorială. Nicăieri, poate nici măcar în oceane, viaţa nu clocotește mai din plin.

— Cine-ar zice, domnule, interveni Carlos, că ne aflăm într-un ţinut singuratic, departe de orice aşezare omenească ?

— Ai dreptate, del Pino ! răspunse francezul. Chiar atunci cînd forfota animalelor și a zburătoarelor încetează, nu ai de loc senzaţia izolării. Rămîne vegetaţia luxuriantă să-ţi amintească de viaţa care n-a dispărut.

— Animalele au început să se retragă, domnilor ! remarcă servitorul. După vînătoarea de azi-noapte au obosit. E ora lor de somn.

Sunetele, din pricina aerului dens, încărcat cu vapori de apă, și a zidurilor de vegetaţie compactă, se amplificau în ecouri neaşteptate. Frunzele celor mai diverse specii se înghesuiau unele într-altele, într-un amestec derutant pentru naturalişti. Ei le încurcară de mai multe ori, mai ales că plantele parazite, printre care se numărau și florile cele mai minunate, măreau haosul acela, strălucind într-un

verde de toate nuanţele ; celelalte culori — albul, roşul, brunul — izbucneau ici-colo, ca nişte jocuri de artificii.

Alexander se aşeză pe un trunchi prăvălit pe pămîntul care mustea de apă. Imaginea pădurii tropicale îl copleşise, şi-şi dădu seama că descrierile călătorilor şi ale povestitorilor, citite în Europa, sînt departe de a o zugrăvi la valoarea ei adevărată. Cu această impresie în suflet, scoase jurnalul, îl aşeză pe genunchi şi începu să noteze :

„Cînd un călător venit din Europa pătrunde prima oară în pădurile Americii meridionale, natura i se prezintă sub un aspect neaşteptat. Lucrurile care-l înconjoară nu-i amintesc decît în mod vag de tablourile pe care scriitori celebri le-au zugrăvit pe malurile lui Mississippi, în Florida şi în alte regiuni temperate ale Lumii Noi. El simte la fiecare pas că se află nu la marginile, ci în centrul zonei toride, nu într-una din Insulele Antile, ci pe un vast continent, unde totul este gigantic — munţii, rîurile, masele de vegetaţie. Dacă e sensibil la frumuseţea locurilor agreste, îi vine greu să definească sentimentele diverse care-l încearcă. El nu ştie ce-i trezeşte mai întîi admiraţia : calmul tăcut al singurătăţii, frumuseţea singulară şi contrastele de forme, sau acea forţă şi acea prospeţime a vieţii vegetale ce caracterizează climatul tropicelor ? S-ar spune că pămîntul, supraîncărcat de plante, nu le oferă acestora destul spaţiu pentru a se dezvolta. Peste tot, trunchiul arborilor e ascuns de un covor gros de verdeaţă ; şi dacă s-ar transplanta cu grijă orhideele, piperaceele * şi pothourile ** pe care le hrăneşte un singur courbaril *** sau un smochin din America s-ar ajunge să se acopere o vastă întindere de teren. Prin această asociere bizară, pădurile, ca şi coastele munţilor, măresc domeniul naturii organice."

Humboldt a insistat, în mod deosebit, în scrierile sale, asupra faptului că *fiecare* colţ de natură de pe glob are trăsăturile lui proprii, irepetabile, care, deci, nu mai pot fi întîlnite în nici un alt loc, chiar din aceeaşi zonă climatică ; de aceea comparaţiile stabilite de călători între un peisaj şi altul, între munţi, rîuri, stepe, mări, au întotdeauna o

---

* Familie de dicotiledonate, din care face parte şi piperul (n.a.).

** Specie de plante tropicale (n.a.).

*** Arbore din regiunile tropicale, al cărui lemn se foloseşte la fabricarea mobilelor de abanos (n.a.).

doză de risc prin neconcordanţă. Ce deosebit spirit de observaţie al naturii avea acest om, căruia ştiinţa îi trecea, întîi de toate, prin simţuri, iar instrumentele de măsură îl ajutau doar să-şi verifice simţurile !

Ar fi lung şi poate inutil să vorbim în amănunt despre toate locurile prin care naturaliştii au trecut, despre toţi oamenii întîlniţi în timpul vizitei lor pe teritoriul misiunii. Ne vom mărgini să consemnăm numai faptele mai deosebite, iar unul dintre acestea a fost, cu siguranţă, întîlnirea, în satul Arenas, a faimosului Francisco Lozano. Alexander nu s-a putut plînge de noroc în toată călătoria lui, iar noi trebuie să fim recunoscători acestei şanse ce l-a însoţit pe Noul Continent, dîndu-i putinţa să afle şi să transmită date despre existenţa unor fenomene remarcabile.

Astfel, dacă cei doi prieteni n-ar fi străbătut teritoriul triburilor *chaymas*, întîmplarea muncitorului alb, de origine spaniolă, Lozano, deşi atît de vestită în împrejurimi, încît constituia unul din punctele de atracţie ale ţinutului, nu ar fi ajuns pînă la noi.

Cînd Carlos del Pino îi adusese în satul unde trăia Lozano, promiţîndu-le că vor avea de văzut ceva extraordinar, călătorii manifestară oarecare neîncredere, fiindcă nu era vorba de o plantă sau un animal rar, care le-ar fi stîrnit, desigur, admiraţia, ci de o întîmplare din tinereţe a unui spaniol necunoscut.

Moş Francisco obişnuit, se vede, cu vizitele multor sute de curioşi, dornici să audă povestea aceea chiar din gura lui, nu fu de loc surprins de apariţia naturaliştilor, nici nu-l mişcă ştirea că ei veneau direct din Europa. Cît despre titlurile lor ştiinţifice, ele-l lăsară rece pe bătrîn.

— Aşezaţi-vă, domnilor ! zise el, şi, fără a aştepta instalarea celor trei oaspeţi, începu. În tinereţe, la un an după căsătorie, nevasta mea, Dumnezeu s-o ierte, mi-a dăruit un fiu. Trăiam, ca şi azi, în satul ăsta, cum îl vedeţi, nu prea mare, cu oameni săraci.

Lozano vorbea fără pauze între cuvinte, otova, rostind, probabil, un text învăţat pe dinafară, de care şi lui îi era cam lehamite. Nici nu se uita la vizitatori. Îşi vedea mai departe de treabă, care la ora aceea consta în tocarea unui fir de trestie de zahăr destinat, neîndoielnic, consumului imediat. Alexander privi la tovarăşul său, pe jumătate în-

trebător, pe jumătate vesel. De altfel, repaosul era binevenit, își mai odihneau picioarele după atîta umblet.

— Zi mai departe, moșule ! îl îndemnă el pe Francisco, stîrnind rîsul înfundat al francezului.

Numai Carlos asculta foarte atent și se minuna cu anticipaţie, deși cunoștea istoria pe de rost.

— La naștere, femeia mi-a murit ! urmă bătrînelul, cu o mină satisfăcută, pentru că tocmai se apucase să sugă tulpina de trestie. Copilul era mic, să fi avut trei săptămîni. Bine, dac-a vrut Dumnezeu s-o cheme ! Toţi sîntem muritori ! schiţă el o cruce ostenită. Dar eu cu băiatul... ce mă fac ? Că sta să moară și el... de foame.

— Cum, moș Francisco ? se miră, sincer, Bonpland. Nu se găsea lapte în tot satul ?

— Ei, ei ! exclamă Lozano, încălzindu-se puţin în focul povestirii. S-a nimerit atunci că nu mai născuse nici o femeie să mi-l ia pe băiat, să-l hrănească. Iar vite, de la care să capăt lapte, nu aveam. Păi, eu ce v-am spus ? Oameni săraci, ne ţinem cu roadele pomilor. Să-l înţarc... cum, păcatele mele ? Că era tocmai ca un căţel care n-a făcut ochi. Și plîngea, domnilor ! ! Și plîngea !

— Destul de încurcată poveste, într-adevăr ! spuse Alexander cu interes. Presupun că nu l-ai lăsat să piară !

— A, cum era să-l las ? Că atunci nu mai băteaţi dumneavoastră atîta cale pînă la mine !

Moșul, cu o șiretenie de actor, încerca să mărească tensiunea, pregătindu-și lovitura. Europenii prinseră însă manevra și, printr-o înţelegere tacită, hotărîră să nu mai intervină în nici un fel.

— Ia să vedem, ce credeţi că m-a luminat cerul să fac ? întrebă Lozano, simţind că pierde din teren.

— Ce ? întrebă Carlos del Pino, cu sufletul la gură.

Francisco privi nemulţumit la naturaliști și mușcă, nervos, din trestie cu ultimii dinţi rămași în gură.

— Degeaba mai întreb ! își dădu el singur curaj. N-o să ghiciţi niciodată. Păţania mea e unică în toată lumea.

— Ce-ai făcut, moșule ? repetă Carlos.

— Uite ce, fiule ! L-am pus să sugă la pieptul meu. Da ! Și ce să vezi ? Suge... bietul copil, că era rupt de foame. Glumă e ? Că flămînzise două-trei zile. Cu chiu, cu vai, minţindu-l eu așa, mai legănîndu-l, adoarme. Asta

se-ntîmpla cum ar fi azi. Mîine iar se pune pe plîns. Iar îl pun şi eu să sugă.

— Şi, şi ? îl zori servitorul, care — grozav de nerăbdător să ajungă la marea surpriză — nu gusta de loc lungirile meşteşugite ale bătrînului.

— Mă durea pieptul, domnilor, parcă aş fi lucrat o zi şi-o noapte cu toporul, la pădure. „Ce să mai fie şi-asta ?“ mă întrebam eu, dar nu puteam spune nimănui, era lucru cam de ruşine. Unde s-a pomenit să sugă un copil la piept de bărbat ?

— Ei ! se agită Carlos, în culmea nerăbdării.

— Pe seară, băiatul meu se potoleşte deodată. Mă uit şi mă sperii. Din sînul meu curgea picături de lapte curat !

Moş Francisco dădu cu trestia de pămînt, îşi rezemă mîinile pe genunchi, cu coatele în afară şi-i ţintui pe europeni cu o privire triumfătoare.

— E un fenomen cît se poate de firesc, spuse Humboldt, după o scurtă tăcere. Şi foarte uşor de explicat.

— Vă vine greu să credeţi ! replică Lozano, după tipicul lui, neluînd în seamă calmul ascultătorilor albi.

Povestise de atîtea ori neobişnuita lui păţanie, încît făcuse din ea un veritabil spectacol, cu legi bine stabilite. Conform acestor legi, care cereau cu necesitate un moment de neîncredere a publicului, urma lovitura finală, culmea dramatismului : dovada.

— Bine, domnilor, zise moşul sigur de sine, atunci priviţi.

Îşi descheie cămaşa la piept, cu gesturi de scamator, în vreme ce del Pino bătea din palme ca un copil, fericit cum nu se mai poate de asemenea minunăţie. Într-adevăr, Francisco Lozano nu minţise, el avea sîni, mai puţin dezvoltaţi decît ai unei femei, desigur, dar, în orice caz, veritabili !

— Spuneam că e uşor de explicat, continuă, imperturbabil, Humboldt. Excitate în urma acţiunii suptului, glandele producătoare de lapte, care există în organismul bărbaţilor ca şi la femei, au intrat în funcţiune.

— Domnule ! se înfurie moşul la calmul acesta, pe care-l socotea jignitor. Întîmplarea asta, unică în lume...

— Unică ?! Nu, moş Francisco ! Ştiinţa cunoaşte de mult cazuri similare, întîmplate cu unele animale...

— Domnule savant, eu nu sînt animal!

— Şi, destul de des, şi cu oamenii. Unii, dragă Aimé, afirmă chiar că, pe continentul nostru, slavii ar deţine întîietatea în ceea ce priveşte frecvenţa fenomenului.

Autoritatea lui moş Lozano se clătina îngrijorător. Pînă şi bunul Carlos începu să-l privească mai puţin încîntat. Trebuia să se apere.

— Domnilor, nu ştiu ce-oţi fi vrînd dumneavoastră să spuneţi cu asta, se ridică Lozano în picioare, dar eu, unul, mai bucuros aş crede că vă rîdeţi de mine.

— Nu e de rîs, prietene! încercă Alexander să-l domolească. Posibilitatea alăptării copiilor de către bărbaţi e dovada incontestabilă a faptului — aici Bonpland izbucni într-un rîs cu hohote, văzînd figura perplexă a moşneagului — că toate organismele animale s-au dezvoltat dintr-un acelaşi tip de organisme inferioare primare, separarea pe sexe avînd loc mai tîrziu şi nu definitiv.

Lozano murmură printre dinţi ceva nu prea greu de înţeles şi părăsi arena, recunoscîndu-se înfrînt. Dar Humboldt, care vorbise serios, regretă că moşul n-a ţinut să aibă explicaţia ştiinţifică a întîmplării sale.

9

Primul contact cu o misiune, cei doi naturalişti îl avuseseră ceva mai înainte, în satul San Fernando, şi tot atunci au avut ocazia să poposească la un han pentru străini, căruia în mod curent i se spunea *casa del Rey* — „casa regelui" — şi unde vizitatorii nu au voie să doarmă decît o singură noapte. Călugărul misionar, un om ursuz şi cîrcotaş, se arătă foarte puţin binevoitor. În mijlocul unei naturi atît de darnice, care ar fi trebuit să predispună la veselie şi înţelegere, acreala părintelui devenea şi mai evidentă, şi îndeosebi defectele întregului sistem de organizare a conducerii populaţiei băştinaşe, care lăsa sute de indieni la discreţia unui singur om. Oricît de bine intenţionat ar fi fost acesta, era cu neputinţă să insufle aborigenilor spiritul

unei culturi străine, neasimilate de ei într-un proces organic, firesc.

Rezultatul era că băștinașii mai mult regresau, decît să progreseze în civilizație. „Regimul monahal... transplantat în pădurile Lumii Noi, aplicat raporturilor multiple ale societății laice, are urmări cu atît mai funeste, cu cît durata lui e mai mare. El împiedică, din generație în generație, dezvoltarea facultăților intelectuale, împiedică comunicarea între popoare, se opune la tot ceea ce înalță spiritul și dezvoltă concepțiile.“ La asta se mai adaugă, uneori, dezinteresul călugărilor față de soarta celor pe care îi conduceau; domnia bunului plac făcuse, de pildă, ca satul Guanaguana să se mute de mai multe ori, schimbîndu-și vatra numai pentru că misionarului îi lipsea perspectiva spre pădure sau munți, ori fiindcă se temea să nu capete friguri din pricina climatului nesănătos. Într-o atare situație e lesne de înțeles din ce cauză indienii tînjeau după viața dusă de ei în libertate și de ce aceiași locuitori din Guanaguana povesteau, ca pe cel mai mare eveniment, că în urmă cu un an li se permisese ca vreme de trei luni să se întoarcă în pădure, unde s-au hrănit cu ierburi și fructe.

De altfel, însăși încercarea de a-i convinge pe indieni să treacă de la stadiul obținerii hranei din natură la acela al practicii agriculturii era, după Humboldt, sortit eșecului, așa cum o confirmase, pînă atunci, și istoria. „Nicăieri nu s-a văzut ca sălbaticul liber și rătăcitor prin pădurile zonei temperate să abandoneze de bună voie viața de vînător pentru a îmbrățișa viața agricolă. Această trecere, cea mai dificilă și cea mai importantă din istoria societăților omenești, nu poate fi provocată decît prin forța împrejurărilor. Atunci cînd, în migrațiile lor îndelungate, hoardele de vînători, respinse de alte hoarde războinice, ajung în cîmpiile zonei echinocțiale, obscuritatea pădurii și întîlnirea unei vegetații bogate le fac să-și schimbe obiceiurile și caracterul“, adică să treacă la o viață stabilă.

Dar celor doi naturaliști nu le lipsește prilejul de a veni în contact cu o viață monahală admirabil organizată, și aceasta s-a întîmplat cînd au ajuns la mănăstirea Caripe.

Situată într-una din depresiunile transversale ce străbat Sierra Guacharo, mănăstirea și-a luat numele de la valea ce-o adăpostește. Humboldt, Bonpland și del Pino ajung

acolo la jumătatea lunii septembrie și se bucură de o primire călduroasă.

— Chiar din Europa veniți ? întrebă starețul călugărilor, care aparțineau ordinului capucinilor aragonezi.

— Din Europa, părinte ! răspunse Alexander, respectuos.

— Creștini amîndoi, nu ? îi iscodi bătrînul.

— Creștini, părinte ! se înfipse Bonpland, cu tot curajul.

— Auzim că frații noștri întru credință de pe acolo vorbeau să se lepede de sfînta biserică... Unde v-ați născut, fii mei ?

— Eu în Franța, părinte stareț, dar domnul baron în Pru...

Aimé se încurcă și roși tot, căutînd, neputincios, un mod de a ieși din încurcătură. Starețul înțelese.

— Știm, știm că prusienii sînt protestanți ! zîmbi el, îmbunat. Nu ne supărăm pentru asta. Ca buni catolici ce sîntem, datoria noastră e să dăm găzduire tuturor, căci toți oamenii au sufletul de la Dumnezeu lăsat...

N-ar fi fost exclus ca toleranța starețului, care nu era mai puțin o încălcare a canoanelor prescrise de sfinții părinți ai catolicismului, să se datoreze prezenței lîngă mănăstire a satelor de indieni, proaspăt convertiți la religia spaniolă.

— Părinte, am vrea să vedem peștera de lîngă mănăstire, *Cueva del Guacharo*, care, alături de minunea bătrînului Francisco Lozano, cel ce și-a alăptat fiul, trece drept una dintre atracțiile ținutului.

— Multe sînt minunile domnului Dumnezeu ! își ridică starețul mîinile spre cer. Cum vă e voia, fiilor ! Deși hîrtiile voastre poartă pecețile regelui, lăudat fie-i numele, îndeletnicirea pe care spuneți că o aveți mi se pare ciudată. La ce vă folosește să colindați pămîntul altora ? La ce bun adunați ierburi și vă uitați la cer prin sticlele voastre ? Nimic din ce strîngeți și măsurați nu-i al vostru ! Atunci de ce atîta osteneală ?

În valea Caripe, umbrită de pereți uriași de piatră, de-a lungul cărora se cățărau uriașii arbori ai tropicelor, era umezeală și frig. Soarele ajungea rar pînă la mănăstire, de aceea climatul se menținea răcoros în tot timpul anului și era căutat de orășenii cu dare de mînă, unii venind aici să-și caute sănătatea. Capucinii o duceau bine din punctul

de vedere al bogățiilor pămîntești, iar dacă și bogățiile care rămîneau să și le strîngă în ceruri ar fi arătat la fel cu acestea, atunci ei ar fi avut toate motivele să se socotească fericiți.

Indienii din jurul așezămîntului sacru, considerați pe bună dreptate începători în ale călugăriei, erau puși să facă muncile mai mărunte, care nu cereau prea multă concentrare spirituală, adică să cultive și să îngrijească plantația de arbori de cafea, aducătoare de mulțumiri și mîngîieri mănăstirii. Bieții băștinași, copleșiți de atmosfera de pioșenie, deveniseră și ei foarte gravi și tăcuți, așa cum de obicei nu le e felul. De altminteri, călugării îi tratau cu multă blîndețe, cum iarăși, de obicei, nu se prea întîmpla în alte misiuni, și asta nu pentru simplul fapt că indienii le munceau plantația — ei făcînd același lucru și aiurea — ci, probabil, și dintr-un sentiment de respect pentru aproapele lor, în spiritul celei mai autentice morale creștine.

Tendința de a-i imita pe albi se manifesta la indigeni în toate chipurile, de la cele comice și inofensive, cum erau tatuajele identice cu uniformele soldaților spanioli, pînă la cele mai grave și aducătoare de prejudicii : lupta fratricidă între triburi pentru a-i aduce la supunere pe indienii ce se împotriveau dominației europene. Mulatrii se simțeau jigniți, ca și Carlos del Pino, dacă cineva îi numea indieni. Mai mult, indieni sadea se socoteau reprezentanți ai rasei albe, dîndu-și toate ifosele de rigoare și oferind astfel un jalnic spectacol al degradării umane. Un asemenea om, în fond naiv și vrednic de plîns, vor mai întîlni naturaliștii pe cursul lui Orinoco.

Localnicii la care Humboldt se interesase asupra locurilor demne de vizitat din misiunea *chaymas*-ilor le recomandaseră în mod special peștera, în spaniolă *Cueva del Guacharo*, o altă sursă de venituri a mănăstirii Caripe. Așa că amîndoi prietenii îl grăbiră pe stareț să le dea călăuze, pentru a-i conduce într-acolo. Acesta nu întîrzie să le facă pe plac, și iată-i, în ziua de 18 septembrie, pornind spre peșteră, însoțiți de mai mulți indieni și călugări ce cunoșteau rosturile ei, înarmați, pe lîngă pușca luată de Aimé, și cu prăjini lungi de cîte 15—20 de metri, colaci de frînghie,

crengi îmbibate cu ulei spre a fi preschimbate în torţe şi alte asemenea unelte, cum se cere pentru o ispravă ca cea pusă la cale.

Cueva se găsea într-o vale învecinată, aşa încît alaiul speologilor improvizaţi trebui mai întîi să ajungă în valea cu pricina şi să meargă de-a curmezişul ei, pînă întîlni torentul al cărui izvor era chiar în fundul peşterii. Apoi o luară pe lîngă el tot în sus, spre amonte. Părea că natura vrea cu tot dinadinsul să-i uimească pe cei doi europeni, fiindcă le scosese în cale tot ce aveau munţii Guacharo mai sălbatic şi grandios. Poteca îngustă urca şi cobora pe lîngă torentul repede, uneori traversîndu-l dintr-o parte în alta pe pietre şi trunchiuri de copaci, alteori luînd-o drept prin apă. Valea se îngusta văzînd cu ochii, pereţii ei deveneau tot mai abrupţi, ca o capcană. Alexander nu ştia încotro să privească mai întîi. Toate speciile, genurile şi familiile de plante pe care altădată le văzuse numai în cărţi, învăţîndu-le cu sîrguinţa unui şcolar, le găsea acum în deplinătatea splendorii lor, ca pe nişte vechi şi dragi cunoştinţe, cărora le striga numele, de parcă ar fi fost oameni. Capucinii, pesemne învăţaţi cu năzdrăvăniile mirenilor ce poposeau în chiliile lor, nu se arătară gata să participe la beţia de cunoaştere a baronului. Ei păşeau mai departe cu grijă, la distanţe mari unul de alţii, ca să nu se stingherească cu prăjinile destinate unor activităţi obscure, iar Bonpland, găsind răgazul să-i observe mai cu atenţie, îşi dădu seama că erau şi dînşii nişte oameni necăjiţi, preocupaţi de grijile lor ; pacea sufletească, ce-ar fi trebuit să pogoare în sufletele celor care s-au rupt de viaţa lumii le mijea cu greu în cugetele rămase omeneşti, chinuite de asprele canoane monahale.

Poteca părăsi brusc albia torentului, se prefăcu într-o scară săpată în zidul din stînga al văii atît de îngustă acum, şi deodată călugărul din frunte se opri şi anunţă, cu o voce amplificată de ecouri, printre zgomotele apei ce cobora vijelios pragul unei cascade :

— *La Cueva del Guacharo !*

Peştera era chiar deasupra capetelor lor ; gura ei fusese înfundată de ierburi, arbuşti şi liane, astfel că abia se putea distinge, ca o pată mai întunecoasă, în covorul vegetal. Pe

stînca prăvălită deasupra ei creştea un formidabil meterez de arbori ciclopeeni, cărora unghiul de perspectivă le mărea şi mai mult dimensiunile, înfipţi cu vîrfurile în cer, atît de peste măsură de sus, încît crengile apăreau doar ca nişte frunze ridicole pe trunchiurile acelea de o grosime incredibilă. Humboldt trecu de la admiraţie la o sobră clasificare şi descriere, în vreme ce suita lui se instala pe o mică platformă, la punctul terminus al capricioasei cărări, lîngă peşteră.

— Cred că trebuie să luăm cîteva măsuri de siguranţă înainte de a intra înăuntru, nu? întrebă Aimé, cu o sumedenie de strîmbături şi ezitări, căci încă nu ajunsese să vorbească o spaniolă prea curgătoare.

— Domnule, îi răspunse căpetenia capucinilor-călăuze, principalul e să nu vă speriaţi de *guacharos*.

— Păsările? Am auzit că nu atacă omul, dacă nu sînt întărîtate.

— Nu atacă, domnule, aşa-i, dar scot nişte strigăte... nişte strigăte! zise liniştit călugărul. Chiar şi pe noi ne mai sperie din cînd în cînd.

— Hm! scoase Aimé o exclamaţie echivocă, şi-şi strînse arma la piept, ca pe o ultimă speranţă de salvare.

Cu o îndemînare dovedind practică îndelungată, călugării se legară cu o frînghie, între ei şi de europeni. Humboldt luă o altă frînghie, ceva mai lungă, şi o legă de un arbust din gura peşterii, petrecîndu-şi apoi colacul pe după umăr (intenţiona să-l desfăşoare pe măsura înaintării în măruntaiele pămîntului, să însemne printr-un nod cînd vor ajunge în fundul cavităţii, pe urmă să măsoare frînghia, astfel desfăşurată, ca să afle ce adîncime avea *cueva)*. În sfîrşit, călăuzele se închinară şi pătrunseră cu toţii în grotă.

În ciuda vegetaţiei ce încă creştea pe o distanţă de 30—40 de paşi în interior, lumina zilei pătrundea şi ea adînc în cavitate (Humboldt însemnă cu un prim nod locul unde călugării aprinseră torţele şi-l găsi la 430 picioare adîncime* faţă de intrare). Imediat ce flăcările prinseră să pîlpîie, oamenii auziră distinct strigătul, într-adevăr infernal, al rîndunelelor de noapte, numite de indieni

* Un picior are lungimea de 0,33 metri (n.a.).

guacharos. Fie că pînă atunci zgomotul torentului le acoperise glasurile, fie că abia la vederea punctelor de foc ale torţelor ele se porniră să strige, însă ţipetele neaşteptate produseră tuturor o reacţie neplăcută, mai ales lui Bonpland. Ecourile ce se întretăiau în aerul umed amplificau concertul acesta oribil, care se înteţi pînă la paroxism atunci cînd călugării şi indienii aprinseră torţele la capătul lungilor prăjini şi astfel le ridicară pînă spre tavanul înalt al *cuevei*, acolo unde *guacharos* îşi făcuseră cuiburile şi unde roiau cu sutele, ca un nor de furtună.

Sub îndrumarea călugărilor, indienii vin în peştera Guacharo o dată pe an, în preajma zilei sfîntului Ion, purtînd cu ei mai multe prăjini, aidoma celor folosite acum. În vîrful unora înfig torţe, iar cu celelalte distrug cuiburile construite de păsări în crăpăturile tavanului. Puii, care la acea dată sînt destul de mari, dar încă n-au învăţat să zboare, cad pe podea cu miile, unde, dacă n-au murit, sînt ucişi, în vreme ce păsările mature roiesc în jurul oamenilor, strigînd înspăimîntător, ba chiar, după menţiunea unui doctor scandinav, Orjan Olsen, adeseori fac victime în rîndul acestora.

Toată operaţia are drept scop recoltarea unei excelente grăsimi pe care o conţin trupurile puilor de *guacharos*. În mănăstire, zilele în care se efectuează procesul de recoltare sînt denumite „epoca recoltării uleiului". Grăsimea e adunată atît în peritoneul puilor, cît şi într-o excrescenţă adipoasă ce le atîrnă între labe. Indienii construiesc mai multe colibe din crengi şi frunze de palmier, la intrarea în grotă, aprind focuri pe care aşază vase mari de lut şi acolo topesc şi extrag uleiul, aparţinînd, evident, capucinilor, foarte căutat şi apreciat în regiune, pentru că se poate păstra pînă la un an de zile, fără să se rîncezească. Pe de altă parte, resturile de fructe dure şi uscate scoase din stomacul puilor constituie un celebru remediu împotriva frigurilor — calamitate a zonei tropicale.

„Ar părea natural, nu uită să observe Alexander, ca produsul vînătorii să aparţină acelora care o întreprind; dar în pădurile Lumii Noi, ca şi în centrul civilizaţiei europene, dreptul public este modificat după raporturile care se stabilesc între cel mai tare şi cel mai slab, între învingători şi învinşi."

Pe o lungime de 470 de metri, peştera păstrează aceeasi lărgime şi înălţime.

— Aimé, strigă Humboldt, încearcă să dobori o pasăre, ca s-o studiem!

Francezul se execută, cu o grabă ce-i trădează plăcerea. Ridică arma spre tavan şi trase la nimereală, în întuneric, de unde, spre marea lui satisfacţie, căzură nu o singură pasăre, ci două.

— Foarte bine. Avem două exemplare! exclamă Alexander, ridicîndu-le.

— E doar o întîmplare! încercă Aimé să pară modest. De fapt, nici n-am ochit...

— Vezi, îl întrerupse Humboldt, cu zîmbetul lui ironic, binevoitor, sînt primele păsări de noapte din categoria dentirostrelor!

Bonpland înghiţi în sec. Guacharos aveau penele gri-albăstrui, cu nuanţe întunecate, împestriţate de striuri şi puncte negre. Dungi albe, de forma unei inimi şi cu marginile negre, le împodobeau capul, aripile şi coada.

— Uite, au ochii albaştri! exclamă uimit Bonpland.

— Ies afară numai noaptea! adăugă unul dintre călugări. Mai ales cînd e lună. Indienilor le e frică de ele.

— De ce?

— Ei spun că sînt sufletele strămoşilor lor, domnule! mărturisi abătut capucinul. Zadarnic ne străduim să le insuflăm credinţa creştinească despre lumea de dincolo!

— Nu trebuie să vă surprindă, părinte! Să ne aducem aminte de antici!... Oare n-a coborît Ulise în infern printr-o deschizătură a pămîntului, ca să se întîlnească acolo cu umbra mamei sale?

— Credinţă păgînească, domnule! se apără călugărul, printr-o ridicare a mîinii, ca la afurisenie.

— Dar nu numai triburile seminţiei *chaymas* îşi situează lumea de dincolo în locuri concrete, îndeplinind anumite condiţii geografice sau consacrate prin credinţe. Şi unele triburi din America de Nord procedează într-un mod asemănător.

— Şi cum, se interesă Aimé, ei spun că aici, în cueva...

— Întocmai, domnule! În fundul cuevei, acolo unde n-a pătruns încă nimeni, s-ar afla împărăţia morţilor. De

altfel, cînd cineva dintre ai lor și-a dat sufletul, indienii nu zic că a murit, ci că s-a dus în *Cueva del Guacharo*.

Era lesne de văzut, și fără explicațiile călugărului, că băștinașii nu se simțeau de loc în apele lor. Se strînseseră, grămadă, cît mai departe de albii profanatori ai duhurilor celor morți și-și agitau făcliile, apărîndu-se de un eventual atac al răposaților. Și Bonpland nu-și reținu un zîmbet ; nu spaima bieților oameni și nici credințele lor nu erau hilare, ci rezultatul strădaniei depuse de capucini pentru a-i creștina.

— Atunci *guacharos* sînt socotiți de indieni strămoșii lor ! zise el, aprobat pe tăcute de călugăr.

— Și ce părere au ei despre mîncarea preferată a acestor strămoși ? După cojile de pe podea, ei nu sînt carnivori, ca păsările de noapte din Europa. Preferă doar fructele cele mai tari.

— Da ! Le dau durmul de sus, să se spargă de pietre, și așa le scot miezul. E mult ulei în ele.

Toate strădaniile de a-i convinge pe indieni să meargă mai departe se loviră de refuzul lor categoric. Nici un om viu nu pătrunsese pe domeniul rezervat morților. Cum ar fi putut ei s-o facă ? De aceea Humboldt se văzu nevoit să renunțe la măsurarea adîncimii peșterii și de a mai căuta izvorul torentului.

Sentimente felurite îl încearcă acum pe Alexander. Amintiri, pe care le crezuse uitate, despre galeriile minelor din Freiberg se amestecă cu nostalgia patriei lăsate atît de departe, cu gînduri despre fratele lui și despre prieteni. Și apoi incidentul datorită căruia se întorceau spre lumina zilei îi atrăsese atenția asupra indienilor și-l făcea și pe el să cugete la efectele convertirii lor la creștinism.

La data aceea, Humboldt nu-i cunoscuse încă pe indienii „sălbatici". Dar peste mai mulți ani, cînd și-a editat însemnările de călătorie, a putut afirma : „Folosesc cu regret cuvîntul *sălbatic*, pentru că el indică, între indianul supus, care trăiește în misiuni, și indianul liber sau independent o diferență de cultură care e adesea dezmințită prin observație. În pădurile Americii meridionale există triburi de indigeni care, adunați pașnic în sate, se

supun unor șefi, cultivă, pe un teren destul de întins, banane, manioc și bumbac și îl folosesc pe acesta din urmă pentru a țese hamace. Ei nu sînt de loc mai barbari decît indienii din misiuni, care au fost învățați să-și facă semnul crucii..."

10

O eclipsă de soare anunțată de multă vreme și pe care Humboldt ținea să o studieze pe îndelete cu toate instrumentele lui astronomice îi readuce pe cei doi prieteni la Cumaná, pe-un drum ce traversează munții Santa-Maria, grăbindu-se să ajungă în oraș înaintea zilei de 28 octombrie, cînd urma să aibă loc fenomenul.

Și reușesc, într-adevăr, să vină mai înainte, avînd astfel ocazia să treacă și printr-un accident stupid, cum numai întîmplarea știe să-l regizeze și care era să-i coste pe amîndoi viața. În dimineața lui 27 se plimbau împreună pe colinele de pe țărm, în preajma portului, la o oră cînd oamenii încă nu-și părăsiseră culcușul. Faptul că un indian din tribul *zambos* îi urmărea de la distanță, nu le-a atras la început atenția, cufundați, cum erau, în veșnicile și complicatele lor discuții de naturaliști. Așa că indianul, o namilă de om, reuși să se strecoare pînă aproape de dînșii, fără a le da de bănuit.

Cînd văzură, aproape în același timp, că indianul dă la iveală o măciucă și se îndreaptă spre ei fără un cuvînt și cu un calm care te înfiora, a fost prea tîrziu ca să mai ceară ajutor sau să acționeze logic. O rupseră la fugă, strigînd, pesemne la fel de ascuțit ca și păsările *guacharos*, ca să-i facă atenți pe cei cîțiva amatori de baie matinală, care începuseră să populeze plaja de la picioarele falezei. Aceștia, din fericire, auziseră țipetele și se puseră în mișcare, determinîndu-l pe indian să mărească pasul. După cîteva secunde, el își ajunse din urmă victimele și roti măciuca, lovind mai mult la întîmplare, sigur că-și va atinge ținta. Și, din păcate, nu greși. Bonpland alunecă pe

o piatră și nu mai avu timp să se ferească, așa cum făcu Humboldt, alegîndu-se cu o lovitură strașnică la cap, care l doborî la pămînt.

Din fericire, Aimé purta o șapcă groasă, iar măciuca îl atinsese lateral, altminteri îndemînarea cu care unealta morții fusese mînuită l-ar fi ucis, fără îndoială. Fie că indianul nu se așteptase la o victorie chiar atît de ușoară, fie că urmarea atacului său l-a speriat puțin, el ezită să-și continue „opera", fără a-l buzunări măcar pe cel căzut. Acesta permise urmăritorilor să ajungă, în cea mai mare goană, la locul atentatului și să-l imobilizeze pe indian. Humboldt, care se aruncase din primul moment asupra prietenului, îl cercetă minuțios și răsuflă ușurat, dîndu-și seama că nu se întîmplase nimic ireparabil.

După cum au aflat mai tîrziu, indianul *zambo*, căruia oamenii îi și administraseră pe loc o corecție înainte de a-l tîrî spre oraș, făcuse parte din echipajul unui vas de corsari din insula Santo-Domingo și în urma unui scandal cu căpitanul fusese debarcat și părăsit pe coastele de la Cumaná. Dar nici atacul tîlhăresc, nici antecedentele acestui autentic pirat, nici faptul că Aimé a avut apoi săptămîni în șir dureri violente de cap nu i-a împiedicat pe cei doi prieteni să se îngrijoreze la auzul știrii că indianul va fi închis în fortăreața San-Antonio și să se întristeze că va fi executat. Ei se rugară de ofițerul însărcinat cu escortarea prizonierului să-i schimbe pedeapsa, ceea ce nu le reuși ; apoi aflară că piratul evadase din închisoare și se liniștiră.

Eclipsa avu loc fără a aduce vreo noutate astronomică deosebită. În schimb o ceață roșiatică începu să cuprindă cerul de la o zi la alta, mai întîi străvezie, vizibilă doar la apus și la răsărit, cînd lumina, străbătînd-o oblic, o scotea în evidență, pe urmă din ce în ce mai groasă și mai opacă. Cei din oraș dădură semne de neliniște și preziseră o calamitate. Deși anotimpul lui calendaristic trecuse, sezonul ploios al anului aceluia ținu să-și ia rămas bun printr-o furtună de mari proporții, pe care o trimise asupra locuitorilor din Cumaná. În noaptea precedentă norul sîngeriu ce plutea la mare înălțime se îngroșase într-atîta,

că luna nu se mai ghicea decît după un gigantic hallo albăstrui.

La ora două după-amiază, alţi nori, „extraordinar de negri“, după caracterizarea lui Alexander, se ridicară la zenit, parcă undeva vălul atmosferei ar fi fost spart şi întunericul cosmic s-ar fi năpustit peste pămînt. Apoi, dintr-o dată, cu bruscheţea specifică tropicelor, se porni o avalanşă de descărcări electrice, a căror intensitate, la noi, în zona temperată, nu e atinsă nicicînd. Tunetele pocneau sec, aidoma unor arme formidabile, încărcate cu pulbere pînă la gura ţevii, şi zgomotele lor creşteau insuportabil printre pîrîiturile asurzitoare ale trăsnetelor, ca nişte fîşii interminabile de pînză pe care cineva le rupea demonic sus, printre norii răsuciţi într-un haos de sfîrşit al lumii. Străzile oraşului se goliseră de trecători, căci vîntul îndoia copacii pînă-n pămînt şi nimeni n-ar fi rezistat infernului de afară. Bonpland, cu mîinile la urechi, studia cîteva din plantele abia culese, iar Homboldt, în hamac, urmărea de la distanţă electrometrul ce părea depăşit de cantitatea de electricitate strînsă în aer. Aşa se scurseră două ceasuri, fără o picătură de ploaie care să domolească stihiile întărîtate şi să aşeze praful răscolit, purtat în toate direcţiile ca o ceaţă asfixiantă.

Exact la ora 4 şi 12 minute, cum a constatat Humboldt, care avea cronometrul sub ochi, un tunet înspăimîntător, cel mai năprasnic din toate, păru că sparge şi dărîmă tot cerul, zgîlţîi geamurile, făcîndu-le ţăndări, şi o clipă uraganul se opri, parcă şi el speriat ca de o boroboaţă. Humboldt avu impresia că ceea ce a urmat era tot un efect al bubuiturii fantastice, care îi despicase nervii, însă îl văzu pe Bonpland făcînd ochii mari şi căzînd cu scaun, cu tot, masa răsturnîndu-se, ca şi cum un duh ar fi intrat sub ea ; hamacul fu zgîlţîit cu o violenţă de nedescris şi auzi pereţii pîrîind, gata să se prăvale.

— Cutremur ! ţipă francezul şi sări literalmente în sus, gata să se năpustească afară.

Humboldt ascultă calm, ca orice om de ştiinţă. Prin urletele urgiei dezlănţuite se auziră voci omeneşti pline de spaimă, femei chemîndu-şi copiii, şi acelaşi cuvînt, repetat de sute de ori :

— Cutremur ! Cutremur !

Nici doi ani nu trecuseră de cînd Cumaná fusese nimicită de un seism asemănător; aceasta e și explicația că oamenii ieșiră pînă la unul afară, departe de case, sub ploaia ce se pornise de cîteva minute, o dată cu o rafală puternică de vînt. Și la un interval de 15 secunde se produse o a doua mișcare de teren, urmată apoi de o a treia, cu mult mai slabă, dar abia peste vreo cinci ore, cînd deja lucrurile începuseră să reintre în normal.

Se zice că au existat și zgomote subterane care au însoțit cutremurul, deși naturaliștii nu le auziseră (sclavii care scoteau apă dintr-o fîntînă, pe moșia colonelului de artilerie Don Antonio Montana, aproape de Rio Manzanares, auziră, în interiorul fîntînii, o asemenea bubuitură, de parcă stăpînul lor, în urma vreunei boli de nervi, ar fi instalat acolo o întreagă baterie de tunuri și ar fi ordonat foc).

O întîmplare norocoasă opri lucrurile aici, și oamenii se aleseră numai cu spaima. În schimb, către apusul soarelui, natura vru să-și ceară iertare că i-a speriat și le oferi un spectacol ce nu se mai repetă, probabil, niciodată de atunci încoace. Norii se sparseră pe neașteptate chiar în dreptul astrului vieții. Înapoia lor, cerul de asfințit căpătase o culoare albastru-închis, spre violet și indigo. Soarele ieși în spărtură, ca printr-o fereastră. Vaporii de apă din aer, ca și ionizarea puternică a păturilor atmosferice, îi dădeau o înfățișare fabuloasă — discul lui le apărea pămîntenilor de proporții enorme, lărgit, desfigurat și cu marginile unduitoare, exact ca în desenele medievale. Părea că un alt astru și-a făcut apariția pe cer, ori cine știe ce semn dintr-o altă lume se arată oamenilor. Pe marginile spărturii, aflată lîngă orizont, norii deveniseră aurii și transparenți totodată, așa cum nici un pictor n-a reușit să-i zugrăvească, iar razele soarelui scăpară pe dedesubtul lor și se împrăștiară într-un evantai pe cît de mare, pe atît de delicat, strălucind în toate culorile curcubeului, pînă dincolo de zenit, pe fondul cenușiu-întunecat al celorlalți nori. Și soarele ardea cu adevărat, pîlpîind, ca o nestemată cerească, pe mînerul evantaiului ce-și schimba mereu culorile.

În mijlocul unei societăţi dezbinate prin însăşi structura ei, căreia doar i se flutura pe dinaintea ochilor stindardul egalităţii între oameni, Humboldt, ca mai toţi savanţii, şi-a căutat idealul în activitatea lui ştiinţifică. Şi natura a devenit pentru el, pe lîngă obiect de studiu, şi loc de refugiu din calea răutăţii omeneşti ridicată la rang de principiu călăuzitor : „Călătorul care străbate peste mări şi ţări, ca şi istoricul care cercetează veacurile, are înaintea ochilor priveliştea întristătoare şi uniformă a dezbinării omeneşti. De aceea, oricine năzuieşte la repausul sufletesc în mijlocul duşmăniilor nepotolite ale popoarelor simte o plăcere să-şi cufunde privirile în viaţa liniştită a plantelor şi în sanctuarul puterilor naturale ; sau, lăsîndu-se în voia acelui îndemn înnăscut în inima omului, el ridică, plin de presimţire, ochii către înălţimi, unde stelele îşi împlinesc, într-o armonie netulburată, mişcarea lor eternă."

Poate ultima frază să fi fost scrisă de marele naturalist în amintirea grandiosului fenomen la care-a asistat cu o săptămînă după cutremur. În orice caz, săptămîna aceea fusese un prilej de frică neîncetată pentru cei din Cumaná, fiindcă mai multe zile la rînd furtuna s-a repetat — cei drept mai puţin furioasă — ca o reprezentaţie de teatru. A început şi s-a terminat la aceleaşi ore, şi bieţii oameni s-au temut că după ea, în fiecare zi, va urma şi cutremurul. Prietenii nu scăpară nici ei acestei tensiuni care macină nervii.

„Din copilăria noastră, mărturiseşte Humboldt posterităţii, ideea unor contraste sigure ni se întipăreşte în minte ; apa ne pare un element mobil, pămîntul o masă imuabilă şi inertă. Aceste idei sînt, ca să zic aşa, rezultatul unei experienţe zilnice ; ele se leagă de tot ceea ce ne e transmis prin simţuri. Atunci cînd se face simţit un cutremur, cînd pămîntul se clatină pe vechile lui fundamente, pe care noi le crezusem atît de stabile, o clipă ajunge ca să risipească iluzii îndelungate. E ca o trezire, dar o trezire penibilă. Simţim că am fost înşelaţi de un calm aparent al naturii ; din acest moment, la cel mai mic zgomot, ne temem pentru prima dată de un sol pe care am păşit cu încredere. Dacă cutremurele se repetă, dacă ele devin frecvente timp de mai multe zile la rînd, nesigu-

ranța ne dispare rapid. În 1784, locuitorii Mexicului se obișnuiseră să audă tunetul bubuind sub picioarele lor, așa cum noi îl auzim deasupra capului. Încrederea renaște ușor în om ; și pe coastele Perului oamenii au ajuns să se obișnuiască cu ondulațiile solului, la fel ca pilotul cu legănările vasului pe valuri."

Zilele trecură fără nici un alt accident. Și veni noaptea de 11 spre 12 noiembrie, senină și rece, ca o noapte de iarnă cu ger. Bonpland încercă zadarnic să adoarmă, chinuit cum era de amintirile celor dragi, de gînduri frumoase și triste despre Alexander și despre oameni. Alexander dormea, legănîndu-se ușor în hamac și zîmbea în somn ca un copil, cu visele lui. După ce se perpeli în așternut pînă tîrziu după miezul nopții, Aimé ieși tiptil în galeria dinspre curtea interioară a casei. Pe umeri își luase o haină și se așeză rezemat de perete, cu ochii la cerul imens, pe care stelele sclipeau fără încetare, ca și cum ar fi semnalizat ceva. Răsuflă adînc ; acum îl părăsiseră gîndurile ; se bucura doar de noaptea acea minunată. Își spune că uneori e tare bine să poți fi singur, numai cu tine...

O stea căzătoare trecu spre orizont, lăsînd în urmă o dîră arcuită, persistentă, parcă cineva ar fi tras o linie cu creta pe tabla neagră a bolții. Bonpland încercă să-și formuleze trei dorințe, dar, pînă să ajungă la a doua, urma stelei se stinse. Zîmbi, jumătate amuzat, jumătate trist. Dar iată că o nouă lumină scînteie lung pe cer în aceeași direcție, și nici nu apucă să dispară că alte trei, în grup, coborîră pe urma ei, și apoi altele, cinci, zece, o sută. Aimé rămase cîteva clipe zăpăcit, pe urmă dădu buzna în casă, împiedicîndu-se de un scaun și căzu cît era de lung.

— Alexander ! strigă el. Alexander !

— Hm ! Ce ? făcu baronul.

— Vino repede ! Plouă ! Plouă cu...

Zăpăcit de prea brusca trezire și de zgomot, Alexander găsi pe dibuite ieșirea, în vreme ce Aimé îl zorea de la spate.

— Ce... plouă ? Și ?...

— Privește ! Privește odată !

— Unde ? Ooo !

— Plouă cu stele, Alexander !

— Stai aici ! porunci Humboldt, dezmeticindu-se deodată. Stai... să-mi aduc instrumentele ! Iute, iute !

Aimé rămase cu capul pe spate și auzi, ca prin vis, bufnituri înăuntrul casei : era mobila trîntită de baron, care-și căuta aparatele. Ploaia de stele nu numai că nu încetă — de altfel francezul nici n-ar fi putut să-i împiedice oprirea — ci mai mult se înteți. Sute, mii de dungi albe, ușor gălbui (de loc roșiatice, cum se întîmplă în mod obișnuit, și asta din pricina marii purități a aerului de după furtunile repetate, care nu mai filtra lumina, lăsînd să treacă doar partea dinspre roșu a benzii spectrale) se întrețeseau într-o dantelă fantastică, apoi, cîteva clipe, deveneau paralele, și iar se încrucișau, parcă bătute de-un vînt capricios al înălțimilor.

Alexander își făcu apariția precipitat, cu brațele pline de instrumente.

— Mai cad ?

— Oho, și încă cum ! rîse Aimé extaziat.

— Observă, băiete ! Nu scăpa nici un amănunt ! Pînă instalez eu luneta, mi-e frică să nu se oprească. Așa !

Multe stele căzătoare aveau cîte un sîmbure luminos, mare cam cît discul lui Jupiter văzut cu ochiul liber, iar din el se răspîndea, pe tot traiectul, un nor de scîntei — adevărat foc de artificii. Ici-colo, cîte un bolid părea să explodeze, dar mai erau și unii, pesemne mai mari, care nu explodau, nici nu se aprindeau și în urma cărora rămînea o bandă fosforescentă, lată.

Alexander se adînci în studiu, scoțînd exclamații și murmure de neînțeles. Aimé rămăsese tăcut, martor al acestui spectacol unic. Toate deziluziile și suferințele lor erau răsplătite împărătește, căci nu e puțin lucru să traversezi oceanul pentru a vedea o ploaie de stele care dura de mai bine de-o oră și încă nu da semne că ar avea de gînd să se oprească.

Locuitorii orașului continuaseră să doarmă, cei mai mulți neavînd habar de grandioasele fulgerări din miez de noapte, petrecute într-o liniște de basm, chiar ca la porunca unui personaj de poveste. Era uimitor să stai sub canonada fantastică a meteoriților, să aștepți din moment în moment ca fulgerele acelea să dea naștere unor tunete pe măsură, și totuși să nu auzi decît zgomotele obișnuite

ale nopţii de tropice, vîntul, vuietul depărtat al oceanului. Asta te făcea să crezi că-i un vis şi te mai şi speria puţin, dîndu-ţi bănuiala unei invazii cosmice, cu atît mai temute, cu cît trecea neobservată. Contururile caselor, negre, se decupau pe cerul vărgat și, undeva, luna rîdea mai departe, sarcastic, lampion într-o sală de bal, creatoare a iluziei că totul e confecţionat într-un teatru, unde un creier genial face să treacă, prin faţa unei cortine negre de catifea, serpentine și bulgări de confeti, tăind răsuflarea spectatorilor.

— E o prostie, îţi spun ! repetă Humboldt pentru a treia oară. Cine a zis că stelele căzătoare sînt produsul unei stări speciale a atmosferei terestre e un fantezist, pricepi ? Ele vin către noi din marele spaţiu. Din marele spaţiu...

Pe la ora patru dimineaţa, sub continua ploaie de lumini fantomatice, orășenii, pe care cutremurul și uraganele îi apropiară mai mult de Dumnezeu, începură să iasă spre biserici ca să asculte prima slujbă religioasă. Abia acum strigătele lor de uimire, încîntare și frică ridicară toată Cumaná în picioare. Și cu toţii, de la copiii care abia învățau să meargă, pînă la bătrînii care abia puteau să meargă, ieșiră în pragul caselor și în curţi, cu același și același strigăt :

— *La lluvia de estrellas cadentes !* Ploaia de stele căzătoare !

Bătrînii se grăbiră să-și amintească : „pe vremea lor", la cutremurul din 1766, deci în urmă cu 43 de ani, mai fusese o *lluvia de estrellas,* ce-i drept nu așa grandioasă. Din acest moment, de parcă cerul s-ar fi arătat mulţumit că a atras atenţia oamenilor, stelele căzătoare începură să se rărească, fără a dispare cu totul, și pînă să se oprească mai trecu încă vreun sfert de ceas după ce soarele răsărise.

Humboldt și-a notat cu multă precizie o serie de caracteristici ale acestui foarte rar fenomen cosmic și a formulat, primul în știință, cîteva concluzii, din care redăm, pe scurt : meteorii au început să cadă la ora 2 și 30 dimineaţa, după traiectorii care au acoperit cerul din punctul estic al bolţii pe o întindere de 30° la nord și la sud. Ei se ridicau la orizont dinspre est, atingeau o amplitudine de 60°, parcurgeau arcuri de cerc mai mari sau mai mici și

cădeau la sud, urmînd exact arcul meridian. Aeroliţii veneau de la o asemenea înălţime, încît au fost văzuţi de locuitorii din Brazilia pînă la eschimoşi, de la cei din Labrador şi Philadelphia pînă la germani, pe o zonă cuprinsă între 65° latitudine şi 91° longitudine. Deci meteorii au fost egal răspîndiţi pe o suprafaţă de 921 000 de leghe patrate, adică aproape 16 milioane de kilometri patraţi.

Pînă la Humboldt, astronomii presupuneau că stelele căzătoare sînt fenomene de origine terestră, că sînt mici mase de materie ce se rotesc în atmosferă, la mare înălţime, şi din cînd în cînd ard. Alexander, bazat pe observaţiile din noaptea de 11 spre 12 noiembrie 1799, răstoarnă această teorie, dînd adevărata explicaţie a fenomenului. Influenţat de decepţiile vieţii duse în Europa, el scria din Berlin, în 1835, astronomului François Arago: „Tot ce ţine de marile spaţii ne atrage atenţia într-un mod mai agreabil decît ceea ce ne leagă de microcosmosul de aici, de jos, care devine din an în an mai strîmt şi mai prozaic... Mi-au frapat imaginaţia aceste urme de bolizi şi stele căzătoare care, de patru ori deja, au apărut în aceeaşi zi sau aproape, la 12 sau 13 noiembrie. Totul dovedeşte că e vorba aici de o orbită, de un nod, în care noi, locuitorii pămîntului, descoperim, anual poate, această urmă de mici planete de buzunar... Periodicitatea acestei ploi de bolizi sau de stele căzătoare... depinde oare de starea atmosferei noastre, sau de un lucru pe care această atmosferă îl primeşte din afară, în timp ce Pămîntul înaintează pe ecliptică ?"

De la Cumaná, Bonpland şi Humboldt se îmbarcă pe un vas, dar nu ca să ajungă în Cuba, cum proiectaseră iniţial, ci cu destinaţia Caracas — capitală a „provinciei Venezuela" — cu scopul de a-şi desăvîrşi cercetarea asupra acestei părţi din Columbia şi de a-şi aranja şi expedia în Europa colecţiile adunate pînă atunci. De altfel, „vasul" nu e decît o fragilă şalupă, ce face curse spre Barcelona şi La Guiara, şi pe care Bonpland o părăseşte în portul Higuerote, pornind, din însărcinarea lui Alexander, să străbată, de unul singur, drumul spre Curiepe şi Caracas, valea fertilă a lui Barlovento şi „exuberantul munte Capaya".

Au stat în capitală mai mult de două luni, în care timp au făcut o ascensiune pe muntele Silla, pe care, se spunea, nimeni nu-l mai urcase pînă în vîrf. Cu aceeaşi ocazie au efectuat şi o serie de experienţe pentru determinarea electricităţii solului şi a aerului şi au întreprins investigaţii pentru a descoperi factorii ce determină o anume răspîndire a plantelor, în funcţie de climat, altitudine şi altele. Această ultimă problemă l-a preocupat intens pe Humboldt, el fiind acela care, după expresia unuia dintre biografi, „a scos din faşă geografia botanică".

CAPITOLUL AL PATRULEA

Llanos

11

În planul schițat de cei doi prieteni, atunci cînd ei hotărîseră să-și prelungească șederea în Columbia, figura, printre altele, o lungă călătorie spre sud, pînă în imediata apropiere a Liniei Echinocțiale — cum denumeau geografii de atunci Ecuatorul — la granițele mult disputate dintre posesiunile spaniole și uriașa colonie portugheză : Brazilia. Ruta acestei călătorii trecea de-a curmezișul lanțurilor de munți ce se întind, de la est la vest, în lungul rîului Caracas, apoi peste *llanos,* marile stepe — una dintre atracțiile continentului — intră apoi în Sierra Parima, după ce străbate stîncile cataractelor formate de Orinoco la Atures și Maypures. Astfel se cerea acoperită o distanță de aproape 1 000 de kilometri în linie dreaptă, dar care devenea mai mare datorită munților și junglei din partea de miazăzi. Lungimea călătoriei nu constituia însă cea mai însemnată dintre dificultățile existente. Multe zone din interiorul coloniilor spaniole erau ținuturi pustii și sălbatice, despre care administrația, stabilită în orășelele de pe litoral, nu știa nimic, sau aproape nimic. Abia ici-colo, pe căile naturale de comunicație cu oceanul, adică pe fluvii și rîuri, pătrunseseră cîțiva misionari, întemeind tot atîtea sate, unde încercau să-i adune, cu blîndețe sau forță, pe indienii diferitelor triburi. Despre starea de lucruri din această parte a Columbiei, Humboldt a scris : „Ținuturi deșarte sau locuite de popoare sălbatice înconjoară azi țările cucerite de civilizația europeană. Ele

despart aceste cuceriri ca niște brațe de mare greu de trecut, și cel mai adesea satele vecine nu comunică decît prin limbi de pămînt defrișat. E mai ușor să cunoști configurația țărmurilor scăldate de ocean decît sinuozitățile acestui litoral interior, unde barbaria și civilizația, pădurile de nepătruns și terenurile cultivate se învecinează. Călugării misionari și cîțiva soldați ocupă aici, ca în toată America, posturi avansate spre frontierele Braziliei. În această primă zonă se face simțită preponderența forței și abuzul de putere... Indigenii duc între ei un război crud. Călugării încearcă să-și mărească satele micilor lor misiuni, profitînd de disensiunile indigenilor. Militarii, destinați să-i protejeze pe călugări, trăiesc în ceartă cu ei. Toți oferă, în mod egal, un trist tablou al mizeriei și privațiunilor."

Acolo, pe cursul superior al lui Orinoco, geografii, informați și influențați de conchistadori, situaseră fabulosul ținut al lui El Dorado, mirajul de trei secole al tuturor aventurierilor din Lumea Nouă. Pînă la el ar fi vrut să ajungă Humboldt și prietenul său. Pentru aceasta, ei hotărîră să facă cea mai mare parte a călătoriei chiar pe apa fluviului, într-o ambarcație ce urma să și-o procure de la indienii de pe malurile lui. Plecau, așadar, cam la voia întîmplării, dar Alexander avea încă mulți bani, și oricît de puțin civilizate ar fi fost regiunile ce trebuiau străbătute, banii aveau destulă putere ca să înlăture obstacolele sau să faciliteze trecerea lor.

Cei doi prieteni plecară din Caracas la 7 februarie al anului ultim din al șaptesprezecelea secol. „Amintirea acestei plecări, mărturisește Humboldt cînd își scrie memoriile de călătorie, e azi mai dureroasă pentru noi decît acum cîțiva ani. Prietenii noștri au pierit în revoluții sîngeroase, care, rînd pe rînd, au dat și au răpit libertatea acestor regiuni îndepărtate. Casa în care am locuit nu mai e decît un morman de dărîmături. Cutremure cumplite au schimbat fața pămîntului. Orașul pe care l-am descris a dispărut. În aceleași locuri, pe acest pămînt crăpat se ridică, încetul cu încetul, un alt oraș. Deja grămezile de ruine, mormînt ale unei populații numeroase, au devenit din nou locuințe ale oamenilor."

Există în aceste rînduri mai întîi aluzia la războiul de independență, anunțat de guvernatorul orașului Cumaná, și care avea să izbucnească zece ani mai tîrziu. Acest război, lung de 13 ani, a adus independența Columbiei și divizarea ei în mai multe state, existente pînă în zilele noastre. Dar ce l-a impresionat în mod deosebit pe Humboldt, alături de frămîntările sociale ce s-au succedat în Caracas, a fost violentul cutremur de pămînt, care la 23 martie 1812 a ucis circa un milion de locuitori. De altfel, naturalistul a întreprins un studiu amănunțit asupra cauzelor acestor calamități, ajungînd la concluzii foarte noi pentru vremea sa.

Combătînd teoriile, la modă pe atunci, ale acțiunii unor „cauze locale“ — arderea subterană a unor straturi de cărbune sau de pirite — el leagă cutremurele de activitatea marilor vulcani existenți în zonele respective.

Nu e valabilă explicația și în zilele noastre, cînd seismologii au ajuns la concluzia că cele mai dese și mai mari cutremure au loc în acele zone terestre — țărmurile de est și vest ale Pacificului, America Centrală, Extremul Orient — unde scoarța e încă nestabilă și unde există și o intensă activitate vulcanică ?

Scopul principal al expediției naturaliștilor, dacă în complexul de cercetări efectuate de ei mai poate figura un anume scop principal, au fost măsurătorile astronomice, determinarea exactă a longitudinii și latitudinii așezărilor din sud. Asemenea date, atît de necesare în geografie, nu erau cunoscute de spanioli. Ba chiar, consultînd cele mai recente hărți întocmite în Europa cu privire la Lumea Nouă, Humboldt avu surpriza să constate că multe așezări nu existau decît pe hărțile acestea, dar în realitate locurile erau pustii, ca să nu mai vorbim că unele localități, intitulate pompos „orașe“, nu erau de fapt decît umile cătune de indieni, pe jumătate sălbatici.

Alexander a explicat această stare de lucruri printr-un factor de ordin psihologic. Pe de o parte, în rapoartele trimise curții spaniole, conchistadorii și administrația coloniilor exageraseră, conștient, aportul lor la dezvoltarea acelor ținturi, adică, în fond, la ocuparea deplină a pămînturilor de către cuceritori. Pe de altă parte, geografii din Madrid, în dorința de a arăta lumii puterea stăpînirii

spaniole, exageraseră și ei exagerările coloniștilor, înmulțind astfel erorile geografice și agravîndu-le. De aceea, expediția condusă de baronul von Humboldt a avut misiunea și meritul de a pune ordine într-o serie de sectoare ale geografiei Columbiei, și, printre altele, de a lămuri o serie de controverse ale savanților vremii, referitoare la cursul superior al lui Orinoco, legătura acestuia cu Amazonul și mult disputata existență a lui El Dorado.

Așadar, plecară în februarie 1800, încărcîndu-și tot calabalîcul — instrumente, provizii, bagaje — pe spinarea unor cai de povară, întovărășiți de Carlos del Pino și de un cîine de care făcuseră rost și care, socoteau ei, le va fi de mare folos în pădurile ecuatoriale din sud. Vom omite iarăși, nu fără regret, o serie de localități mai mici prin care ei au trecut în drumul lor prin munții Los Teques, spre izvoarele termale ale rîului Mariara și țărmurile lacului Valencia. Singurul lucru demn de menționat pe acest parcurs este că lîngă satul Turmero au văzut de departe un fel de colină mare, înverzită, ca un vechi mormînt conic, cunoscut la noi sub numele de *gorgan* și unde vechile populații, îndeosebi cele migratoare, își îngropau căpeteniile.

— Ce-i asta ? se minunase Bonpland. Un tumulus indian ?

— Nu, domnule, îi răspunse unul dintre localnici. E arborele *zamang del Guyare*. Din păcate, uscăciunea i-a mai scăzut din coroană.

— Un arbore singur ?! se scărpină în cap Aimé, uitînd că la tropice nu trebuie să te miri de nimic.

— Da, domnule ! confirmă și Carlos. E vestit în tot ținutul.

— Ce mai aștepți, botanistule ? glumi Alexander. Dă fuga !

Bonpland se conformă îndemnului, scoțînd o sumedenie de mormăieli și fluierături admirative, ca un parizian sadea ce rămăsese. Copacul, de altminteri, merita pe deplin toată admirația francezului. După măsurătoare, emisfera pe care o formau ramurile măsura 576 de picioare în circumferință și 190 de picioare (60 de metri) în diametru. Trunchiul nu era însă „așa“ de înalt : numai 30 de metri și nici „așa“ de gros : numai 3 metri. O parte a gigan-

tului se uscase — ramurile erau despuiate de frunze — dar partea cealaltă era plină de frunze și flori. Ciorchini de plante parazite îl acopereau, sugîndu-i seva, și se vedea că era foarte bătrîn dacă nu mai rezista timpului.

Lacul Valencia, căruia, în limba lor, băștinașii îi spun Tacarigua, se află într-o vale închisă din toate părțile, unde apele curg dinspre margini spre interior și se evaporă pe parcurs, chiar în albie, nemaireușind să ajungă pînă la vărsare. Humboldt e covîrșit de frumusețile locului. „Nu voi ști să repet destul, ține el să precizeze, că în fiecare zonă natura, agrestă sau cultivată, surîzătoare sau maiestuoasă, prezintă caractere individuale. Impresiile pe care ni le lasă sînt infinit de variate, ca și emoțiile ce le produc operele de geniu după secolele care le-au născut și cu diversitatea de limbi de la care împrumută o parte a farmecului lor. La malul unui lac, într-o pădure vastă, la picioarele piscurilor acoperite cu zăpezi veșnice, nu numai mărimea fizică a obiectelor face să ne pătrundem de o secretă admirație. Ceea ce vorbește sufletului nostru, ceea ce ne produce emoții atît de profunde și atît de variate scapă măsurilor noastre, ca și posibilității de exprimare în cuvinte."

Despre felul în care studia natura, Humboldt a dat o strălucită dovadă cu prilejul vizitării lacului Valencia. Apele acestuia scădeau în fiecare an, progresiv și inevitabil, ceea ce făcea ca puzderia de insule apărute în mijlocul apei să-și mărească mereu suprafața. Indienii vorbeau — și unii fizicieni au fost gata să admită — că lacul comunică cu Marea Caraibilor printr-un canal subteran. Pe Alexander nu-l mulțumește explicația. El observă cu atenție ansamblul cadrului natural unde era situat Tacarigua și-și dă seama că lacul seacă din pricina defrișării malurilor lui ; copacii, cu umbra și umiditatea lor, stabiliseră, în trecut, un echilibru între apa primită de lac în timpul ploilor și cea pierdută prin evaporare, dar tăierea lor irațională dusese la ruperea echilibrului, cu rezultatul care se vedea.

Oamenii din partea locului — albi, indieni și negri — sînt cu toții foarte de treabă și muncitori. Cei doi cercetători au locuit, vreme de o săptămînă, la o fermă — Hacienda de Cura — timp în care au vizitat izvoarele calde

ale lui Mariara și muntele granitic, al cărui nume evocă o formulă a jocurilor de copii : *El Cucurucho de Coco.* Gazda lor, cultivatoare de bumbac, avea atîta pămînt, că nu-l putea lucra singură. De altfel, întotdeauna primilor coloniști li s-a dat pămînt cît au vrut ei să-și ia, fără nici o restricție, loturile cu suprafață limitată distribuindu-se mai tîrziu, cînd populația, pe teritoriul colonizat, ajunge la un număr mare. Și cum fermierul nu voia să-și lase pămîntul nelucrat, dăruia o parte din el cultivatorilor mai puțin înstăriți, cu obligația ca aceștia să-i ajute la strînsul recoltei. Pe unii dintre sclavi îi eliberase, dîndu-le în arendă alte parcele. Cît de încîntat e Alexander la auzul unor asemenea lucruri ! „Îmi place să intru în aceste detalii asupra agriculturii coloniale, scria dînsul, pentru că ele dovedesc locuitorilor Europei un fapt care de mult timp nu mai e îndoielnic pentru locuitorii luminați ai coloniilor : continentul Americii spaniole poate să producă zahăr, bumbac și indigo prin munca oamenilor liberi, iar nefericiții sclavi pot deveni țărani, fermieri și proprietari."

Cînd, cu ani mai tîrziu, a ajuns să treacă și prin Cuba, Humboldt a afirmat, într-o lucrare de proporții, dreptul oamenilor de a fi liberi și a cerut guvernului spaniol să redea libertatea miilor de sclavi negri ce trudeau pe uriașele plantații cubane. Din păcate, nici indienii nu se bucuraseră, la vremea lor, de un tratament mai omenesc din partea invadatorilor. „În acele timpuri de opresiune și nefericire care au fost descrise drept timpurile gloriei spaniole, *encomenderos* — comanditarii — îi închiriau pe indieni călătorilor ca pe niște vite de povară. Îi adunau cu sutele, fie pentru a aduce mărfuri dincolo de Cordilieri, fie pentru a urma armatele în expedițiile lor de descoperiri și jafuri."

În noaptea de 21 februarie, naturaliștii plecară, călări, mai departe, spre vest, către Mocundo, bogată plantație de trestie de zahăr, de unde aveau apoi de gînd să ajungă în orașele Nueva Valencia și Puerto Cabello. Drumul, pe răcoare, a fost cît se poate de plăcut, cu excepția ultimelor ceasuri ale nopții. Negrul care le servea drept călăuză se oprise deodată, ascultînd, parcă adulmecînd aerul.

— Ce e?! întrebă Humboldt, care pînă atunci sporovăise cu Bonpland despre fauna de la tropice.

— Mă tem, răspunse negrul într-un simulacru de spaniolă, mă tem, domnilor, că aţi atras o fiară pe urmele noastre... cu discuţiile dumneavoastră.

— Fiară?!! se arătă Bonpland neîncrezător.

— Un jaguar, domnule! îi informă călăuza, cu cea mai desăvîrşită politeţe.

Drumul pe care înainta grupul călătorilor era o potecă croită prin mijlocul pădurii, de aceea Aimé găsi politeţea negrului deplasată.

— Atacă oamenii? întrebă el, căutînd să-şi păstreze calmul.

— De trei ani se învîrte pe aici. A mîncat o mulţime de cai şi de măgari, domnule! veni răspunsul, care, cu tot dramatismul situaţiei, îi făcu să rîdă.

Nu e de loc plăcut să mergi pe întuneric prin pădure cu o asemenea fiară pe urmele tale (jaguarul american are corespondent tigrul din celelalte continente, şi e cel puţin la fel de sălbatic şi sîngeros ca şi acela). Negrul-călăuză începu să ţipe ca din gură de şarpe, în nădejdea că-l va alunga, dar singurul rezultat a fost sperierea cailor şi a măgarilor pe care călăreau. Jaguarul i-a urmărit toată noaptea, fără să încerce a-i ataca, spre norocul lor, căci, deşi erau înarmaţi, asta nu le-ar fi folosit la nimic pe întunericul nopţii.

Ajunseră în Nueva Valencia la 23 februarie, după ce străbătuseră o admirabilă pădure de *palmas de sombrero*, palmieri din fibrele cărora localnicii îşi confecţionau uriaşele lor pălării. Cu tot numărul mic de locuitori — numai şase sau şapte mii — oraşul, fondat în 1555 de conchistadorul Alonzo Diaz Mareno, era destul de întins. Asta se datora şi faptului că familiile albilor foarte săraci trăiau în afara oraşului propriu-zis, pe plantaţiile arborilor de indigo * şi bumbac, pe care le munceau singuri.

---

* Substanţă albastru-violetă, extrasă din frunzele arborelui numit *indigotier*, a cărui cultură, azi abandonată, era înfloritoare în secolele trecute, în regiunile de lîngă tropice (n.a.).

Cînd poposiră la porţile mănăstirii San Francisco trecuse de amiază ; o căldură cu adevărat tropicală îi istovise cu totul. Călugării, îndatoritori şi plini de înţelegere ca toţi coloniştii, se grăbiră să le îngăduie o odihnă în umbra şi răcoarea chiliilor şi le serviră un prînz substanţial. Stareţul le ţinu companie, îndemnîndu-i la mîncare şi înfulecînd el însuşi cu o poftă de mirean.

— Regret, părinte, spuse Humboldt după-masă, şi aş dori să nu credeţi că vreau să vă laud pe nedrept, regret că nu a fost ales oraşul dumneavoastră capitală a provinciei. Mi se pare mai întins şi mai frumos decît Caracasul.

— Ori fi fost furnicile de vină ! remarcă stareţul, fără nici o părere de rău.

— Furnicile ?! rîse Bonpland. Nu ştiam că ele hotărăsc asemenea lucruri !

— Aş rîde şi eu cu tine, fiule, dacă n-aş trăi la Valencia ! Oraşul e invadat de furnici, care-şi sapă galeriile peste tot, sub străzi ca şi sub case, deopotrivă. În sezonul ploios, apa umple aceste canale şi şubrezeşte construcţiile. Nici chiar sfînta noastră mănăstire n-a fost cruţată de blestematele insecte !

— Cum aşa, părinte ? se îngrijoră, mai în glumă, mai în serios, Alexander.

— Au pustiit, în urmă cu ani, cîmpiile din La Vega şi proprietăţile mănăstirii, au prăpădit toată recolta, afurisitele !

— N-aţi încercat să le alungaţi, părinte ?

— Ba da, fiilor, desigur ! L-am ales pe sfîntul Saturnin patron al luptei împotriva furnicilor, iar el şi-a îndeplinit sarcina cu atîta rîvnă şi străşnicie, încît chiar de la prima slujbă pe care i-am înălţat-o a izgonit insectele de pe moşia sfintei mănăstiri.

Stareţul vorbise atît de serios, încît călătorii nu-şi permiseră nici să surîdă. Totuşi în ochii lui sclipiră luminiţe ironice. Nu credea nici el o iotă din „minunea“ sfîntului Saturnin.

— Am auzit, spuse Bonpland, ca să schimbe subiectul, că oraşul dumneavoastră a fost ocupat, pe vremuri, de Lopez de Aguirre, „Tiranul“.

— O, da ! Aşa e ! confirmă călugărul îndată.

— Cum a fost, părinte ?

— Avem înscrisuri aici, la noi, din vremea aceea. Aguirre a fost unul din cei mai mari aventurieri ai conchistei. S-a răsculat, împreună cu alt tîlhar, Fernando de Guzman, împotriva lui Pedro de Ursua, guvernatorul provinciilor Omeguas și Dorado.

— De ce, părinte ? întrebă, nevinovat, Aimé.

— Diavolul îi luase minţile ! strigă stareţul, ridicîndu-și braţele, ca la o afurisenie. Zicea că ostașii primesc prea puţin din prada luată indienilor. Ba a îndrăznit, blestemat fie-i numele, să spună că preoţii și călugării puneau mîna pe lucrurile cele mai de preţ și că săvîrșeau și alte silnicii !

Lui Humboldt nu-i scăpară nici acum lucirile ironice din privirea stareţului, și de altfel știa și el că în timpul războaielor de cucerire, adeseori clericii, prin purtările lor, îi speriaseră și pe soldaţii îmbătrîniţi în rele.

— Dar el se afla atunci în Peru, așa-i ?

— A plecat de-acolo după ce și-a dat singur numele de *traidor* — trădător. A plutit, pe Amazon și pe alte ape, pînă la Guyana, apoi a ajuns în insula Margarita...

— Asta știm. Portul cel mai mare al insulei se mai cheamă și azi portul „Tiranului“ ! îl întrerupse Humboldt.

— În ce an s-a întîmplat asta, părinte ?

— Păi, cînd a venit la noi, în valea Aragua, era în anul Domnului 1561. Nueva Valencia tocmai își dăduse singură numele de „oraș imperial“. Cum a apărut Aguirre cu banda lui, orășenii au fugit, mîncînd pămîntul, pînă pe insuliţele lacului Tacarigua. Vezi bine, știau cu cine au de-a face.

— Așa ! nu se putu stăpîni Aimé să nu zîmbească. Și „Tiranul“ ?

— A, el nici nu s-a sinchisit ! S-a așezat în orașul pustiu, a declarat toată ţara independentă, și-a trimis regelui de-atunci al Spaniei, Filip al II-lea, o scrisoare vestită. Se laudă în scrisoarea aceea cu fărădelegile făptuite, se plînge de noi, slujitorii Domnului, și dă sfaturi regelui cum să-și cîrmuiască noile colonii. V-am spus că diavolul îi luase minţile.

— Dar cum a murit, știi să ne spui, părinte ?

— La o vreme, banda lui de tîlhari s-a împrăștiat, l-au părăsit... Aguirre era într-un orășel, Barquesimento, cînd ostașii regelui l-au dibuit. L-au ucis chiar acolo, fără nici o judecată. Banditul avea și el o fată, iar înainte de a-i zbura sufletul și-a înjunghiat fiica, cu mîna lui. „Ca să nu roșească în fața spaniolilor, a zis, cînd ei îi vor da numele de fiică a unui trădător."

Din Nueva Valencia, Humboldt, Bonpland și familia Arambary, proprietarii fermei Barbula, plecară să viziteze Puerto Cabello. În drum, ei trec pe la izvoarele termale de la Trinchera, a căror apă avea 90°,3, situîndu-le pe locul al doilea în lume în privința fierbințelii după acelea din Urijino, în Japonia, care au exact 100°. Cu această ocazie, Arambary îi serviră cu ouă fierte într-un izvor. Căldura devenise sufocantă, deși soarele sta să apună. Pe măsură ce înaintau spre ocean, *el rio de aguas calientes* — rîul de apă caldă — devenea tot mai adînc. La un moment dat, căldurii aerului i se adăugă și un miros cumplit de putreziciune. Îl emana stîrvul unui crocodil, lung de vreo trei metri, ce ajunsese, cine știe cum, în vecinătatea plajei. A fost prima întîlnire a lui Alexander cu teribilele reptile, care aveau să-i dea atît de furcă pe Orinoco și încrengătura de rîuri din sud.

La Puerto Cabello fură găzduiți de doctorul francez Julliac, vestit prin studiile sale asupra frigurilor galbene. E de la sine înțeles entuziasmul lui Bonpland cînd putu lega o conversație curat franțuzească. Casa doctorului era un fel de muzeu miniatural, unde fuseseră strînse toate minunățiile din împrejurimi, de la piei de șerpi și maimuțe, la operele literare de circulație în colonie. Orașul, numărînd 9 000 de locuitori, era și un important punct strategic — revoluționarii și regaliștii îl vor folosi din plin peste zece ani — apărat de ziduri și baterii de artilerie instalate parte lîngă reciful Punta Brava, parte în fortul construit în apropiere de port. Anual se exportă de aici circa zece mii de măgari, încărcați pe vase cu o macara specială. Pentru a-i face mai docili și a-i putea transporta în liniște, oamenii băteau în tobe zile la rînd. Se pare că asta liniștea nervii măgarilor.

După o săptămînă, grupul se întoarse pe valea Aragua, trecînd pe la ferma Barbula, unde Arambary le arătară o

minune a naturii — „arborele vacii“ — al cărui suc, extras după același procedeu ca și cel al arborelui de cauciuc, era consumat de către toți negrii de la fermă. În scoarța copacului se făceau crestături adînci, dedesubtul cărora se lega un vas, unde se scurgea sucul. Acesta era băut pe loc, fără nici o altă preparare. Albii, stăpînii Barbulei, nu se atinseseră de laptele „arborelui vacii“, deși știau că nu e de loc vătămător, dimpotrivă, erau însă reținuți de un oarecare dezgust, mai degrabă o prejudecată. Negrii îl consumau în mod curent, iar în anumite perioade ale anului, cînd el curgea mai în abundență, se și îngrășau, dovedind o mare putere de muncă, cu toate că, adesea, nu mai mîncau nimic altceva. Humboldt și Bonpland cer să li se aducă și lor un vas cu acest lichid miraculos și îl beau, găsindu-l cît se poate de bun. Alexander n-a putut analiza compoziția „laptelui“, dar el, cu acea admirabilă viziune asupra naturii pe care a dovedit-o în analiza tuturor fenomenelor nou întîlnite, cu spiritul său pătrunzător, capabil de corelații și asociații surprinzătoare prin exactitate, a însemnat în cartea de călătorie, într-un stil telegrafic: „Nimic nu pare izolat, principiile chimice pe care le credem proprii numai animalelor se regăsesc și la plante. O legătură comună înlănțuie toată natura organică“. Apoi face, în aceeași lucrare, o amplă trecere în revistă a arborilor din toate zonele climatice, care oferă omului substanțe nutritive.

12

Călătorii își începură, la 6 martie 1800, marele drum către „sudul sălbatic“, cum pe bună dreptate s-ar fi putut numi regiunea dintre delta lui Orinoco și granița braziliană de pe Rio Negro. Plecau, deci, cu o țintă destul de vagă — vizitarea ținuturilor din vecinătatea graniței — în condiții care făceau posibilă, însă nu și probabilă, atingerea acestui obiectiv. Dar chiar așa fiind, pentru niște oameni dedicați studiului naturii, regiunea echinocțială oferea suficient material de lucru în oricare parte a ei; și cum cei

doi prieteni duceau o muncă de pionierat în ceea ce privește cercetarea profund științifică a vieții animale și vegetale, ei nici nu-și puneau problema să epuizeze toată bogăția de fenomene din acele zone.

Au trecut, traversînd munții ce despart coastele populate ale continentului de „sudul sălbatic", prin mai multe localități, printre care și San Luis de Cura, sau Villa de Cura, cum i se spunea în mod frecvent (spaniolii au avut, dintotdeauna, mania să dea, oamenilor și locurilor, nume cît mai multe și mai sonore, iar coloniștii începuseră să le abrevieze, înstrăinîndu-se de emfaza spiritului castilian). Acolo fură găzduiți de o familie al cărei fiu, participant la mișcarea politică din 1797, era acum exilat și închis pe insula Cuba. Mare a fost bucuria mamei cînd a aflat că și naturaliștii au de gînd, odată și-odată, să ajungă în insula aceea ! Îndată bătrîna a dispărut din încăpere și s-a întors cu economiile ei făcute în cursul a trei ani — cinci piaștri — cam cît prețul unei vite din *llanos* — rugîndu-i să-i dea băiatului la închisoare. Humboldt a fost mișcat pînă la lacrimi, poate cu atît mai mult cu cît suma i se părea derizorie. Adevărul e că asemenea întîlniri le încălzeau sufletul și lui și lui Aimé — doi străini care, oricît de multă bunăvoință le-ar fi arătat localnicii, nu aveau totuși nimic comun cu aceștia. Erau însă gesturi puțin importante, dar omenești, care întindeau punți de legătură între călători și coloniști, mai puternice decît cuvintele sau politețea. Tot astfel s-au simțit încîntați în satul Maracay, lîngă Valencia, unde fuseseră adăpostiți cu multă ospitalitate și atenție de o tînără femeie, care abia născuse. Soțul ei, Don Alexandro Gonzales, lucra la o fermă în *llanos*, iar proaspăta mamă i-a rugat pe cei doi să-l caute, să-i dea vești de acasă. „Uitați-vă bine la copil, le-a spus ea, să i-l puteți zugrăvi cînd vă întîlniți, pentru că Alexandro nu l-a văzut niciodată ! Nu care cumva să uitați înfățișarea copilului ! Vedeți, are ochii negri, iar părul..." Și la fel de mare duioșie le trezi gestul unui bătrîn de pe insula Burro, a aceluiași lac Valencia. Insula, cea mai mare dintre cele cîteva sute ale lacului, era locuită de cîțiva metiși, crescători de capre ; ei trăiau acolo izolați de ani de zile, venind foarte rar pe țărm, să-și ia unele alimente sau alte lucruri strict necesare. Bonpland și Humboldt

vizitară Burro, însoțiți de niște vînători și își petrecură o noapte acolo. Atunci bătrînul despre care este vorba, și care avea o fiică foarte frumoasă, temîndu-se că străinii sînt cine știe ce răufăcători, își forță fata să se urce într-un copac, la picioarele căruia se culcă el însuși, păzind-o pînă la venirea dimineții.

În sfîrșit, după încă cîteva zile de mers prin Mesa de Paja, la 9°5′ latitudine nordică, cei doi naturaliști ieșiră din munți. În fața lor se întindea *llanosurile*, prima etapă a călătoriei, univers mirific, în care aveau să petreacă mai multe săptămîni.

După vegetație și climă, *llanosul* face parte din categoria stepelor, la fel cu *preeria* nord-americană, cu *pampasurile* din Argentina, în cealaltă emisferă, cu pusta maghiară, în Europa, sau marile stepe ale Asiei. Sînt, adică, niște cîmpii întinse, lipsite în general de ridicături și acoperite cu plante ierboase caracteristice, rezistente la secetă, deoarece aici climatul este foarte arid. Humboldt a insistat, cînd descrie *llanosurile*, asupra faptului că numele de „stepă" e propriu numai formelor de vegetație de acest gen din Europa sau Asia, că *llanos* sînt diferite de ceea ce numim noi curent „stepă", la fel cum diferă și de *preerii* sau de *pampas*. Fiecare zonă a globului, spune el lingviștilor, ca și tuturor celor ce se ocupă cu studiul naturii, trebuie să aibă un nume al ei, pentru că ea se deosebește de alte zone, chiar încadrate acelorași forme de viață, de floră sau faună. Pentru asta dă numeroase exemple din limbile vechi, în care existau asemenea cuvinte.

Îndată ce călătorii ieșiră din umbra munților împăduriți, un val de aer fierbinte îi asaltă din toate părțile, aer fierbinte și uscat, cu miros sufocant, de praf. Din marginea pădurii începeau *llanosurile*, pierzîndu-se în orizont, agitate ca un ocean, cu valuri de pulbere fină în neîntreruptă mișcare. Deși oamenii nu simțeau nici cea mai mică adiere de vînt, vîrtejuri de praf se ridicau necontenit, împinse de forțe aparent obscure, ca într-un dans al ielelor. La început nu poți să le explici, deși explicația e simplă. Curenți atmosferici foarte repezi alunecă la numai cîțiva centimetri deasupra solului, razant, stîrnind fără încetare praful atît de abundent în sezonul secetos. Din cauza acestuia, aerul devine și mai greu de respirat. După masa inegală

a vaporilor, răspîndiţi sărăcăcios în atmosferă şi supraîncălziţi la temperatura de 48—50 de grade din *llanos*, după temperatura diferită a straturilor de aer, adesea apar miraje, cel mai comun dintre ele fiind deformarea liniei orizontului, acolo sinuoasă şi unduitoare.

Toate acestea naturaliştii le văzură, le presimţiră ori şi le aduseră aminte din relatările puţinilor europeni care trecuseră prin *llanos*, sau ale coloniştilor chestionaţi la Cumaná, la Caracas și aiurea, în scopul strîngerii prealabile a mai multor date despre teritoriile din sud. Grupul lui Alexander crescuse cu mai mulţi călători ce intenţionau să traverseze stepa împreună, ca să se poată mai uşor apăra de hoţii ce cutreierau în voie prin acele locuri. Norocul a făcut însă ca niciodată cei doi prieteni să nu aibă parte de o asemenea întîlnire. Humboldt adulmeca avid împrejur, încercînd să-şi închipuie cîte minunăţii îl aşteaptă în aceste formidabile *llanos*, în vreme ce Bonpland îşi pleca ochii după primele ierburi întîlnite. Călătorii îşi făcură cruce ; şi poate din rîndul lor nu lipsea nici francezul, nici protestantul baron prusian.

Plantele tari, lemnoase, biciuiau picioarele animalelor ; înecate de praful mărunt, pe care vîntul acela viclean li-l azvîrlea în nări, patrupedele sforăiră și rămaseră încă un timp nemişcate, să se acomodeze. Priveliştea diabolicelor vîrtejuri şi a *llanosurilor* nemărginite sînt cele dintîi lucruri ce frapează. „Pretutindeni în jurul nostru cîmpiile păreau că urcă spre cer ; şi această vastă şi profundă singurătate se înfăţişa ochilor noştri ca o mare acoperită de varec *, sau de alge pelagice **... Pămîntul se confunda cu cerul. Dincolo de ceaţa uscată a prafului și de bancurile de vapori se vedeau în depărtare trunchiuri de palmieri. Lipsite de frunze şi de vîrfurile înverzite, aceste trunchiuri păreau ca nişte catarge de vase pe care le descoperi la orizont. E ceva impozant, dar trist şi lugubru în spectacolul uniform al acestor stepe. Totul pare imobil, abia din cînd în cînd umbra unui norişor care trece la zenit și anunţă apropierea sezonului ploilor se proiectează deasupra savanei !" notează Alexander.

---

* „Iarbă de mare", alge marine folosite şi ca îngrăşăminte (n.a.).
** Alge care trăiesc în aşa-numita „zonă pelagică" din largul mărilor şi oceanelor, de la 200 m adîncime pînă la fundul apei (n.a.).

Comparaţia *llanosurilor* cu infinitul mării a fost o obsesie la Humboldt, şi el îi găseşte şi un temei geologic, presupunînd, după unele urme şi mărturii ale rocilor, că odinioară cîmpiile acelea au fost funduri de mare, de unde apele, mai apoi, s-au retras. E aici şi o corelaţie cu o legendă a indienilor care vorbeşte de existenţa în trecut a apei pe întinsul stepelor, pînă la Cordilieri, în apus. De altfel, o imagine vie a acestei teorii o avură naturaliştii, materializată, în timpul sezonului ploilor, cînd stepa era acoperită de ape de la un capăt la celălalt, ca într-un apocaliptic sfîrşit al lumii, şi doar vîrfurile unor pante aşa de domoale, că nu pot fi observate fără aparate de măsură, rămîneau insule singuratice în noianul lichid. Şi cerul devine altul în acel anotimp din pricina umezelii din aer. „Priveliştea stepei se schimbă... cînd urmează binefăcătorul anotimp al ploilor. Albastrul adînc al cerului, pînă atunci fără nori, capătă o nuanţă mai luminoasă. Abia mai deosebeşti atunci golul negru din costelaţia Crucii Sudului. Dulcea lucire fosforescentă a Norilor lui Magellan piere. Înseşi stelele zenitale din Vultur şi Şarpe sclipesc cu o lumină tremurătoare, ce nu mai seamănă cu aceea a plantelor."

Două zile au petrecut călătorii sub cerul liber cu popasuri dese, pentru ca Alexander să-şi facă observaţiile şi măsurătorile, iar Aimé să culeagă plante. Ierbarele lor începuseră să ia proporţii, dar pe lîngă simpla descriere a plantelor, Humboldt nota cu grijă locul, determinat, dacă se putea, prin coordonate, de unde erau culese fiecare, delimitînd astfel suprafaţa de răspîndire a speciilor. Nu întîlniră, în acest timp, nici un om. Doar herghelii de *mustangi** le tăiară drumul, dacă poate fi numită „drum" direcţia lor de înaintare de-a dreptul prin savană, conduşi de călăuze care se ghidau după stele, ori după semnele lor; Humboldt îi verifica după busolă, cu harta în faţă, ceea ce, totuşi, nu micşora impresia călătorilor că merg la întîmplare. Nopţile erau relativ mai răcoroase, dar ziua căldura se făcea realmente insuportabilă. Atunci mica lor caravană încerca să caute adăpost sub pîlcurile

* Nume purtat de caii sălbatici din *pampasurile* şi *llanosurile* Americii de Sud (n.a.).

de palmieri *murichi*, însă aceștia, din pricina secetei, rămăseseră mai mult cu trunchiurile goale, așa că nu prea puteau fi de nici un folos. Şi dacă ceilalţi călători, alăturaţi naturaliştilor, aveau un oarecare antrenament, ca unii ce mai fuseseră și altă dată pe-aici, europenii, abia sosiţi, se acomodau cu greutate căldurii și uscăciunii, corpurile lor se deshidratau cu repeziciune și setea îi chinuia tot timpul.

Dar în ziua a treia, la apusul soarelui, ajunseră la o fermă, răsărită pe neașteptate în cale. Se chema, ca un avertisment, „ferma Crocodilului" — „*El Caiman*" — și era o construcţie tipică regiunii, un *hato de ganado*, cum îi ziceau coloniştii spanioli : casă izolată în stepă, înconjurată de cabane acoperite cu trestie şi piei de animale. Locatarii ei se îndeletniceau, ca toţi oamenii din stepă, cu creșterea vitelor — boi, cai și măgari — de agricultură neputînd fi vorba, pe atunci, în climatul acela aspru. Caii se foloseau, evident, pentru transportul oamenilor și al mărfurilor, dar adesea mureau cu miile fie din pricina secetei, cu insectele și lipsa de apă ce le aducea aceasta, fie, în anotimpul ploios, din cauza inundaţiilor. Humboldt propunea, în cartea lui, să fie aduse în *llanos*, ca și peste tot unde căldura era excesivă, animale adaptate deja uscăciunii, și anumite cămile. El spunea chiar că o asemenea tentativă fusese făcută în secolul al XVI-lea de Juan de Reinaga, dar, lipsite de îngrijire, cămilele muriseră. Ar fi de dorit, susţinea învăţatul, ca în guvern să se rediscute chestiunea şi să se iniţieze o nouă acţiune de acest fel. Din păcate, războiul de independenţă a pus capăt acestui proiect, dacă el ar fi fost adoptat vreodată.

Turmele erau păzite de așa-numiţii *peones llaneros*, „muncitorii din *llanos*" (corespondenţi, în Guyana şi Valencia, ai cow-boys-ilor din Statele Unite și ai *gauchos*-ilor din *pampasurile* argentiniene). Ei erau în parte sclavi, în parte oameni liberi, pe care sărăcia îi silise să accepte o asemenea slujbă chinuitoare. Turmele de boi, măgari şi cai rătăceau de fapt libere, așa că noţiunea de „pază" e oarecum improprie. *Peones* aveau sarcina să-i adune pentru a-i duce la adăpat, sau, noaptea, la fermă ; tot ei însemnau vitele cu un fier înroșit, ca să nu se amestece

cu ale altor fermieri — de aceea purtau cu dînșii în permanență fiare cu semnul stăpînului, pe care le încălzeau la un foc de ierburi. Cum vedeau în turmă animale fără semn se grăbeau să le pună pecetea înroșită. Și asemenea animale apăreau mereu fie de pe la un vecin care încă nu și le însemnase, fie din savană, unde turme și herghelii complet sălbatice rătăceau din loc în loc, înmulțindu-se fără încetare. Oamenii erau deci tot timpul în șa, alergînd de la o turmă la alta. Goi pînă la brîu, înarmați cu lănci scurte, sînt și ei sălbăticiți pe jumătate în singurătatea fără margini din *llanos* și sub soarele infernal. Se hrănesc cu carne uscată la aer și ușor sărată, pe care chiar și caii lor o mănîncă uneori.

Văzîndu-i pe acești oameni, cu greu ți-ai imagina că în asemenea condiții s-ar fi dezvoltat vreodată o înfloritoare civilizație. Și totuși, într-un trecut îndepărtat, au trăit aici indieni a căror artă și cultură materială se ridicau la înalte culmi de perfecțiune. În urma lor au rămas, între Mijagual și Cano de la Hacha, mai multe coline de pămînt, ce-ar putea ascunde morminte străvechi, deși încă nu le deschisese, pe atunci, nimeni, și cărora coloniștii le spun *serrillos de los Indes*. Iar între Varinas și Canagua, aproape de Hato de la Calzada, se mai află un drum de 20 de kilometri și înalt de 15 picioare, care traversează o cîmpie inundată în vremea ploilor. Nici colinele, nici drumul nu părea a fi opera indienilor care la 1800 populau pămîntul dintre rîurile Apure și Meta. Ele, ca și marile pietre pictate, pe care naturaliștii le vor întîlni mai tîrziu, vorbesc despre existența unei civilizații vechi, a unor seminții de indieni astăzi dispărute, cum au fost și acelea din Peru și Mexic.

Însetați la culme, plini de praf și sudoare, chinuiți de usturime, fiindcă soarele le arsese pielea, îndată ce ajunseră la fermă călătorii cerură de băut. Un sclav negru dispăru îndată, să le îndeplinească dorința. Așteptau toți cu sufletul la gură să soarbă lichidul înviorător, cînd negrul le aduse un vas cu apă stătută, tulbure și urît mirositoare.

— Asta-i tot ce aveți ? ! strigă Bonpland indignat, crezînd că-și bat joc de ei.

— Da, domnule ! răspunse sclavul. Aici toată lumea bea numai asta. Trebuie să puneţi o pînză pe gura oalei. Aşa nu simţiţi mirosul şi se opreşte şi pămîntul din apă.

Într-adevăr, particule fine de argilă pluteau în vas în suspensie, ca un nor. Naturaliştii băură, reţinîndu-şi repulsia, după ce strecuraseră apa printr-o pînză. Acest mod de a bea îl adoptară mai apoi foarte des în *llanos* şi pe Orinoco.

— Şi de unde luaţi nectarul ăsta ? întrebă şi Alexander, cu o strîmbătură involuntară (îşi simţea gura plină de pămînt). Aveţi o fîntînă ?

— Nu, domnule, răspunse iar sclavul, la fel de liniştit. Să sapi fîntînă e greu. O luăm din bălţi. După ce trece ploaia cea mare, peste tot rămîn bălţi şi atunci...

— Destul ! se cutremură Aimé. Am înţeles ! Puah ! Şi animalele beau de acolo ? Unde sînt bălţile ? Caii noştri sînt morţi de sete.

— Nu ştiu, domnule !

— Nu ştii ? ! !

Bonpland deschise ochii mari.

— Bălţile vechi au secat de ieri. Acum pregătim animalele să caute altele. Le ţinem într-un grajd, multe, o jumătate de zi, să li se facă sete tare. Pe urmă le dăm drumul şi ele adulmecă şi simt încotro e apa. Se duc singure să bea.

— Teribilă metodă ! se plînse Bonpland în franţuzeşte.

— Şi asta numai din indolenţa oamenilor. Le e lene să sape fîntîni. Apă e în subsol cîtă vrei ! răspunse Humboldt, în aceeaşi limbă, cu o urmă de indignare.

— Uite, domnilor, şi măgarii dumneavoastră simt apa ! zise negrul.

Patrupedele adulmecau, suflînd greu, zgomotos, agitîndu-şi nările delicate. Porniră apoi, şovăitoare, în savană, se opriră puţin şi iar adulmecară, schimbară puţin direcţia şi deodată începură să galopeze, parcă îmboldite cu pintenii.

— Hai după ei, Aimé ! zise Alexander. Poate facem o baie.

Francezul se supuse, şi iată-i grăbind pasul în urma măgarilor, pe care se străduiau să nu-i scape din ochi. Şi după un drum lung se convinseră că instinctul ani-

malelor nu dă greş. Înaintea lor se găsea o baltă destul de mare, noroioasă, cu apa murdară și caldă. Cei doi se adaptaseră însă atît de bine locului, cel puţin în ce privește lipsa de pretenţii, că se dezbrăcară repede, în timp ce măgarii se adăpau, apoi începură să se scalde, găsind o încîntare în simplul fapt că-și puteau curăţa trupurile de sudoarea lipicioasă și de praf. Şi nu și-ar fi întrerupt baia, dacă un crocodil aflat pe malul opus n-ar fi început să se miște, atrăgîndu-le atenţia și gonindu-i, astfel, în cea mai mare grabă. Abia după ce se îmbrăcară își dădură seama că nu pot fi atacaţi — caimanul dăduse peste un smîrc și noroiul îl trăgea la fund, făcîndu-l să se zbată cumplit. Această nouă primejdie nu avu, desigur, darul să-i liniștească.

— Stai, că n-am terminat cu necazurile ! îl domoli Humboldt. Tu mai știi dincotro am venit ? Pe unde-o luăm spre fermă ?

— Ce ? ! Să nu spui că ne-am rătăcit !

— Bine, nu spun, dacă-ţi face plăcere ! Dar cum asta e situaţia...

— Să ne luăm după urme !

— Aici, în *llanos ?*

— Unde-s măgarii ? Să ne ducă ei înapoi.

— S-au împrăștiat. Ah, dacă luam direcţia la plecare ! Uite, busola e la mine. Ar fi fost o joacă să ne-ntoarcem.

— *Mon Dieu !* Doar n-o să rămînem aici pînă la moarte ? ! Culmea e că nici cei de la fermă nu știu unde e balta !

— Degeaba am vrea să mai căutăm și balta. Ne-am pierdut și de ea. Trebuie să așteptăm aici, n-avem încotro ! Poate trimit vreun *llanero*, ei știu să se descurce.

Aleseră un loc lipsit de iarbă, ca să evite atacurile șerpilor, care mișunau pretutindeni și se puseră pe așteptat. Soarele asfinţi în curînd și, ca la tropice, noaptea veni imediat, fără înserare. Cerul senin, de o excepţională claritate, se împînzi cu stele. Așezaţi pe un trunchi de palmier, Bonpland și Humboldt priveau fără să se mai sature, aproape uitînd de situaţia lor precară.

— Norii lui Magellan ! arătă Alexander cu mîna spre lucirile mate, albăstrui ale celor două nebuloase globulare.

Sateliții Galaxiei noastre, vizibili pe Pămînt numai în emisfera sudică.

— Am auzit vorbindu-se, spuse Bonpland, că acum vreo două secole spaniolii credeau, după o legendă indiană, că Norii lui Magellan sînt oglindirea pe cer a bogățiilor lui El Dorado, razele aruncate de aurul și nestematele din insula aceea fabuloasă.

— Ce spui ? ! făcu Humboldt, interesat. Nu știam !

Se înfiorară amîndoi de răcoarea plăcută a nopții ; pe cît de cald și plin de praf e aerul ziua, pe atît de proaspăt și răcoros devine el noaptea, cînd stepa se transformă, sub cerul mirific, într-o altă lume, ca de vis.

— Și cînd te gîndești că atîți conchistadori și aventurieri au căutat țara asta iluzorie ! exclamă Aimé. Au trecut prin *llanos*, spre miazăzi, pe drumuri fără întoarcere. Ce-or mai fi blestemat, cînd, ajunși în păduri, or fi fost doborîți de friguri, de insecte, de umezeală ! Cum or mai fi ridicat pumnii spre norii ăștia de lumină care-i mințiseră !

Perorația poetică a francezului fu întreruptă de apariția unei arătări călare, un *llanero* necunoscut, ieșit lîngă ei ca din pămînt, căci nu-i auziseră venirea. Îi fixa, curios și tăcut, cu lancea gata de luptă, intrigat de prezența unor străini, după el cît se poate de dubioși.

— Hei, prietene ! sări Humboldt bucuros. Dumnezeu ni te-a scos în cale, cînd pierdusem orice speranță ! Fii bun și condu-ne la ferma *„El Caiman"*, ne-am rătăcit prin savană.

— Nu sînteți de pe-aici ? mormăi omul neîncrezător. Fața lui, în lumina stelelor, era colțuroasă și sălbatică, iar dacă indienii n-ar fi, în general, spîni, barba ar fi adăugat acestei fizionomii o și mai mare sălbăticie. *Llanero* vorbea răgușit și greoi, ca unul deprins mai mult să strige după vite, decît să ducă o conversație. Trupul, gol pînă-n brîu, îi lucea, împlătoșat în pielea lui tăbăcită de soare și vînturi.

— Sîntem străini ! confirmă Bonpland, cît putu mai drăguț.

— Așteptați să le strîng din *llanos* ! mormăi omul stepei. Pe urmă țineți-vă după ele !

— După cine ? nu înțelese Alexander. Pe cine să strîngi ?

— Vitele.

Cînd ajunseră înapoi, își găsiră călăuzele foarte îngrijorate cu privire la soarta lor. Voiau să trimită în zori *peoni* să-i caute, știindu-se că oamenii rătăciți în stepă sînt găsiți apoi într-o stare de epuizare extremă, datorită deshidratării și a oboselii mersului îndelungat. La ora două dimineața plecară cu toții mai departe, pe răcoare, spre orașul din mijlocul *llanosurilor*, Calabozo, vestit pentru comerțul intens de vite ce se face acolo tot timpul anului. Drumul, sub îndrumarea călăuzelor, e o desfătare. „Nu era clar de lună, dar marile îngrămădiri de nebuloase care împodobesc cerul austral luminau, apunînd, o parte a orizontului terestru. Acest spectacol impunător al bolții înstelate, care se înfățișează în imensa ei întindere, această briză răcoroasă ce colindă cîmpia în timpul nopții, aceste mișcări unduitoare ale ierbii, pretutindeni unde ea atinge oarecare înălțime, totul amintea de suprafața oceanului. Iluzia crescu mai ales... cînd discul soarelui se arătă la orizont, își repetă imaginea, prin refracție, și, pierzîndu-și curînd forma aplatizată, urcă repede și drept spre zenit."

Mirajele de tot felul nu întîrziară să-și facă apariția, nerăsturnate, cum se întîmplă de obicei în stepe și deșerturi, umplînd zarea de fantasme ciudate. Ba se văd cirezi de vite suspendate între cer și pămînt, ba extremitățile pîlcurilor de palmieri par ridicate în sus, ca acoperișurile unei pagode chinezești. Treptat, *llanosurile* se populară cu animale, sălbatice sau ale fermierilor, care dormiseră lîngă bălți sau pe sub palmieri, și acum se adunau în turme, schimbîndu-și locul de pășunat.

Pămîntul era mereu neted, ca suprafața unei mese. „Ceea ce caracterizează cel mai mult savanele sau stepele Americii meridionale e lipsa absolută de coline și de inegalități ale terenului. De aceea, conchistadorii spanioli, care au pătruns primii din Coro pe malurile lui Apure, nu le-au numit nici savane, nici preerii, ci cîmpii, *los llanos*. Pe cîte 30 de leghe pătrate terenul nu oferă adesea nici o ridicătură cît de cît. Această asemănare cu suprafața mării frapează imaginația, mai ales acolo unde cîmpia e total lipsită de palmieri, sau acolo unde e destul de departe de munți, de litoral și de Orinoco."

Orăşenii din Calabozo — unde naturaliştii fură primiţi în *Real Hacienda*, casa administratorului, de către Don Miguel Cousin — sînt în număr de 5 000. Se ocupă toţi cu creşterea vitelor şi turmele sînt atît de mari, încît ei ignoră cifra la care se ridică toate animalele pe care le posedă. Nu cunosc decît numărul celor tinere, însemnate anual de *peones llaneros*. Vitele s-ar înmulţi, probabil, prodigios, dacă anumite calamităţi nu le-ar ucide tot cu miile. Cel mai mult suferă caii. Aduși pe corăbii de către spanioli la începutul conchistei, ei s-au sălbăticit mai tîrziu cu totul, invadînd stepele continentului, care înaintea secolului al XVI-lea nu-i cunoștea de loc. În sezonul uscat ei sînt torturaţi de nori de insecte, ale căror înţepături le produc plăgi infecţioase, mortale. În sezonul ploios, sînt nevoiţi să înoate zile întregi deasupra cîmpiei inundate de ape, pînă întîlnesc o ridicătură de pămînt unde se salvează, iar atunci, dacă iarba de acolo nu e suficientă, mor de foame. Mai ales mînjii se îneacă aproape fără excepţie, dacă n-au avut șansa ca la începutul diluviului să se găsească în preajma unui deal, unde să se refugieze înainte de a-și părăsi puterile.

În apropiere de Calabozo existau două minuni ale naturii, demne de toată atenţia călătorilor. Una o constituie palmierii *murichi* sau *moriche*, ce se întîlnesc încă din sudul localităţii Guayavil. Au devenit celebri printre naturaliști de cînd un istoric, părintele Gumilla, i-a descris sub numele de *arbol de la vida* — arborele vieţii. Din trunchiul și frunzele lor localnicii obţin făină, vin și fibre din care împletesc coșuri, hamace și piese de îmbrăcăminte. Al doilea fenomen, mai interesant și mai extraordinar, sînt peștii electrici. Ei au fost unul dintre obiectivele urmărite de Humboldt încă din Cumaná, dar fără succes. Spaniolii confundau, sub numele de *trembladores* — „care produc tremurături, șocuri" — toţi peștii electrici, indiferent de specii și genuri. La Cumaná, exploratorii găsiseră o specie de „torpile" foarte vioaie și energice, dar avînd corpul încărcat cu electricitate puţină. Nu asta îi trebuia lui Alexander. El căuta vestiţii gimnoţi, a căror faimă înconjurase de mult lumea științifică a Europei ; și i-a întîlnit abia aici, în *llanos*, pentru că ei nu trăiesc decît în Rio Colorado, din nordul continentului american, în

Guapariche şi rîuleţele de pe teritoriul indienilor *chaymas*, ca şi în Orinoco, Amazon şi Meta. Nicăieri însă nu pot fi prinşi, fie din pricina curentului puternic şi adîncimii apei, fie datorită folosirii unor unelte de pescuit inadecvate. În *llanos*, gimnoţii se găseau în bălţi mai mari, pe care soarele, în anotimpul secetos, nu izbutea să le usuce.

Plini de entuziasm, Humboldt şi Bonpland vrură să cerceteze peştii aceştia chiar în casa unde se stabiliseră. Chemară, deci, mai mulţi băştinaşi şi le oferiră cîte doi piaştri de fiecare gimnot prins, cu condiţia ca el să fie mare şi viguros. Trecură însă trei zile şi nici unul dintre pescarii improvizaţi nu se prezentă cu vreun peşte.

— Care să fie cauza ? îl întrebă, în sfîrşit, Alexander pe Don Miguel Cousin, gazda. Oare le-am făgăduit prea puţin ?

— Nu, domnule baron ! răspunse spaniolul. Pur şi simplu, oamenii se tem să încerce, pentru că descărcările electrice ale gimnoţilor sînt extrem de dureroase şi de periculoase în acelaşi timp.

— Cum ? ! se amestecă în vorbă şi Bonpland. Atunci jivinele astea nu pot fi niciodată prinse ?

— Circulă o legendă, precum că poţi atinge un asemenea peşte fără să suferi urmările neplăcute dacă în prealabil ai mestecat tabac. Dar nimeni n-a verificat-o.

— Să încercăm cu năvoadele, nu se poate ?

— Gimnoţii sînt prea agili şi fug. V-aţi putea folosi de *barbasco.* *

— Nu, se împotrivi Humboldt, asta ar slăbi puterea gimnoţilor.

— Atunci vă mai rămîne doar să pescuiţi cu cai — *embarbascor con caballos !* îi sfătui Coasin.

— Ce ? Cu cai ? !

— Amestecaţi cu măgari ! zîmbi gazda. Duceţi-vă în satul Rastro de Abaxo şi veţi vedea.

Plini de curiozitate şi nădejde, cei doi plecară într-acolo. Satul era destul de aproape şi făcură drumul repede, după-amiază, cînd căldura nu mai era aşa puternică. In-

* Rădăcini ale unor plante, care turmentează ori înţepenesc animalele (n.a.).

dienii se arătară gata să-i ajute, remunerați, se înțelege, cum se cuvenea. Ei aduseră din savană o herghelie de cai și măgari, aleseră cam o treime dintre aceștia, exemplarele cele mai mari și mai puternice, apoi declarară că așteaptă ordinul de a începe. Naturaliștii, avizați că vor asista la un spectacol interesant și ciudat, se grăbiră să ocupe un loc din care putea vedea tot teatrul de luptă.

— Să înceapă ! le porunci apoi Humboldt, prin intermediul călăuzei.

Indienii se înarmară cu harpoane și prăjini ascuțite și înconjurară balta din toate părțile, urcîndu-se pînă și în copacii ale căror ramuri atîrnau deasupra apei. După aceea, cu strigăte și lovituri, tinerii mînară patrupedele în lac.

— Cred că încep să înțeleg ! anunță Bonpland, compunîndu-și, în glumă, o mină filozofică.

— Parcă și eu aș presimți ceva ! i-o întoarse, vesel, Alexander.

Gimnotul, sau anghila electrică, după cum i se mai spune, are în corp o întreagă baterie de elemente galvanice, a căror energie o folosește pentru a-și paraliza prada prin descărcări electrice de mare intensitate. Este printre foarte rarii pești de apă dulce înzestrați cu această formidabilă armă de atac și apărare ; doar în mări și oceane, îndeosebi în zonele adînci, se mai întîlnesc viețuitoare posedînd o „aparatură“ similară.

Tropăitul animalelor, pocnetele provocate de mersul lor prin noroiul clisos de lîngă maluri scoaseră peștii din mîlul unde stăteau ascunși. O vreme păru că nu se întîmplă nimic, apoi, brusc și pe rînd, caii începură să necheze sălbatic și să se zbată cu deznădejde, să iasă din apă. Atunci prăjinile și căngile indienilor intrară în funcțiune, izbind cu furie în capete, spinări și crupe, fără alegere. Patrupedele porniră spre centrul lacului, crezînd că acolo găsesc scăpare, și astfel le oferiră gimnoților posibilitatea să atace în voie. Călătorii văzură distinct, în mai multe rînduri, un fel de șerpi lungi de pînă la doi metri, apărînd cîteva clipe la suprafață de sub pîntecele cailor, apoi dispărînd cu o agilitate formidabilă.

— Se lipesc de burta cailor cît sînt de lungi, le explică în grabă călăuza, care urmărea lupta.

— Și odată ajunși acolo, le provoacă șocuri extraordinare la inimă, ventre și mușchii abdominali ! continuă, de unul singur, Alexander, mai puțin interesat, evident, de spectacol, cît de latura pur științifică a lucrurilor.

Doi dintre cai, paralizați de descărcările electrice, încetară să mai înoate și se duseră la fund, cu ochii ieșiți din orbite și plini de spaimă. Speriați de acest sfîrșit, caii și măgarii din jur porniră iar spre mal și cîțiva reușiră să iasă, sub ploaia de lovituri și împunsături ale oamenilor. Făcură un pas sau doi, apoi se prăbușiră țepeni, paralizați, abia mai răsuflînd. În lac lupta continua, dar cu mai puțină înverșunare, pînă cînd, în sfîrșit, gimnoții se împrăștiară, obosiți. Ei se apropiară timid de țărmuri și indienii îi prinseră destul de ușor cu lațuri de frînghie. Astfel traseră pe uscat cinci anghile mari, ușor rănite, pe care le puseră la dispoziția naturaliștilor.

Humboldt, care atunci cînd se afla alături de fratele său, Wilhelm, și de marii Goethe și Schiller, la Jena, se dedicase o vreme experiențelor asupra electricității, cunoștea destul de bine senzația provocată de o descărcare electrică. Dar acum, călcînd din neatenție pe un gimnot, simți un asemenea șoc, încît rămase un timp încremenit de durere și înțelese cu adevărat supliciul prin care trecuseră caii.

Începură pe loc cercetarea peștilor, care semănau foarte mult cu șerpii prin formă, ca și prin culoarea lividă, galben-verzuie, cu nuanțe măslinii. Apoi își continuară experiențele la Calabozo, ajungînd la rezultate deosebit de interesante și dînd prima descriere completă a acestei specii de pești. Indienii, ca și albii din Guyana Olandeză, folosesc gimnoții pentru a se trata de diferite boli. De altfel „curele electrice“ erau cunoscute și în antichitate. Istorici ca Scribonius Largus, Galileu și Dioscoride scriau că la grecii Eladei peștii electrici din Mediterana se foloseau pentru vindecarea migrenelor și a gutei. Și naturaliștii, după primele patru ore de cercetare, cînd încă anghilele își mai descărcau bateriile, se aleseră cu dureri în mușchi și la încheieturi și cu o indispoziție generală, efect al iritării sistemului nervos.

Gimnoții pot produce șocuri electrice cu toată suprafața corpului, care e acoperită cu o mucoasă ce conduce curen-

tul, după aprecierile fizicianului Volta, de 20—30 de ori mai bine decît apa. Însă descărcările se fac numai atunci cînd le comandă animalul şi cu punctele de pe piele alese de el, de obicei acolo unde se lipeşte de adversar. Nu s-a auzit ca un gimnot să-şi ucidă prada altfel decît prin contact cu ea. Doar în Suedia, se spune, o anghilă şi-a paralizat prada de la distanţă, dar în anumite condiţii speciale. În America ecuatorială gimnoţii sînt temuţi de toate animalele, pînă şi de crocodili. Nici indienii nu-i agreează, deşi carnea lor e comestibilă şi are un gust plăcut.

Plecară din Calabozo la 24 martie, însoţiţi numai de călăuze. La ora patru după-amiază găsiră în stepă, în plin soare, o fetiţă indiană goală, în vîrstă de numai 13 ani. Era extenuată de oboseală şi căldură şi abia îşi mai ţinea sufletul. Alături de ea se afla un urcior, în care fusese apă, acum deşert. Călătorii se grăbiră să o aducă în simţiri, îi spălară faţa, îi dădură cîteva înghiţituri de vin şi fetiţa se dezmetici. Aflară atunci că servise la o fermă, pînă cînd o boală îndelungată o slăbise, împiedicînd-o să mai muncească. „Milostivii" stăpîni se gîndiseră atunci să scape de ea şi o părăsiseră în *llanos*, alături cu un urcior de apă, sortind-o pieirii. Cei doi prieteni îi propuseră să-i însoţească pînă într-un oraş, dar fetiţa refuză. Le ceru numai apă să-şi umple iar vasul şi plecă spre o misiune indiană de lîngă Calabozo, unde avea nişte rude.

Priveliştea savanei izbuti să alunge indignarea din sufletul lui Humboldt. *Llanosurile* continuă să-l fascineze, la fel ca în prima zi. „Nici o colină, nici o stîncă nu se iveşte ca o insulă în această întindere fără hotare. Doar ici şi colo cîteva urme de straturi sedimentare frînte apar pe o suprafaţă de două sute de leghe pătrate, abia înălţîndu-se deasupra ţinutului înconjurător. «Grinduri» le numesc băştinaşii, ca şi cum ar bănui vechea stare de lucruri, cînd aceste ridicături erau funduri înalte, iar stepele patul unei întinse mări Mediterane. Şi încă astăzi o nălucire a simţurilor noastre recheamă, în timpul nopţii, aceste privelişti de mult apuse, cînd stelele mari luminează la marginea cîmpiei, în clipa înălţării sau scăpătării lor ; sau cînd lumina lor tremurătoare se răsfrînge în păturile de jos ale aburilor plutitori ai crede că vezi înainte oceanul cel fără de margini. Ca şi oceanul, stepa umple sufletul de simţul

nemărginirii... Dar pe cînd oglinda senină a mării e înveselită de ușoara încrețire a valurilor înspumate, stepa se întinde moartă și încremenită, ca scoarța stîncoasă și goală a unei planete pustii."

Înainte de a ajunge la San Fernando de Apure, oraș care a marcat sfîrșitul călătoriei prin *llanos*, Bonpland și Humboldt avură, pe malurile lui Rio Uritucu, o întîlnire cu mai mulți crocodili, care-și urmăreau prada pînă pe uscat. Caimanii sînt spaima apelor în regiunile din sud, așa cum spaima pădurilor sînt jaguarii — și tot pămîntul e acoperit acolo cu păduri — iar a aerului, insectele. Alexander povestește că Michel Cousin, gazda lor din Calabozo, înnoptînd odată, în sezonul secetos, într-o cabană din stepă, a fost trezit pe neașteptate de zguduiri ale pămîntului și zgomote stranii. După ce s-a dezmeticit, a văzut, spre spaima lui, că de sub pat iese un crocodil, lung de peste un metru, care urmări un cîine, fără să-l poată prinde, apoi dispăru. Venise în timpul ploilor, cînd stepa era inundată, și se cuibărise în cabană ; sosirea secetei îl amorțise, cufundîndu-l într-un somn letargic, asemănător hibernării din zonele temperate și polare. Adeseori reptilele cad într-o asemenea amorțeală, care le încetinește funcțiile vitale și le ajută astfel să treacă anotimpul secetei, fără a pieri. Indienilor li se întîmplă să găsească, adormiți în savană, boa enormi, numiți *uji* sau *culebras de agua* — „șerpi de apă". Oamenii îi ucid și-i aruncă în bălțile mlăștinoase, unde șerpii putrezesc parțial, apoi le iau tendoanele mușchilor dorsali, niște excelente coarde de ghitară.

În vreme ce naturaliștii ședeau la Angostura, capitala Guyanei Spaniole, Alexander a văzut cu ochii lui cum un caiman a răpit un băștinaș de sub nasul orășenilor. Omul, indian din tribul *guaykeri* din insula Margarita, își lega piroga la mal, venind de pe apele lui Orinoco. Umflat de ploi, fluviul inundase așezarea. Un crocodil feroce, cunoscut de localnici pentru că se învîrtea de mai mult timp pe acolo, l-a înșfăcat pe indian de un picior, tîrîndu-l departe de țărm. Victima încercă să-și scoată din buzunar cuțitul ce-l purta cu sine, dar n-a mai reușit. Caimanul îl trase sub apă și-l ținu o vreme așa, așteptînd să se-nece și pe urmă îl duse pe o insuliță, lîngă malul opus, unde-l devoră.

CAPITOLUL AL CINCILEA

Drumul spre El Dorado

Călătoria prin *llanos* lua sfîrșit. Ca să-și urmeze drumul, în scopul continuării cercetărilor de botanică, zoologie, astronomie, geologie, fizică și chimie, ce plănuiau să le întreprindă în bazinul lui Orinoco, Humboldt și Bonpland aveau de ales între două variante : sau să meargă pe uscat, prin San Francisco de Capanaparo, Rio Sinaruco și Hato de San Antonio și să se îmbarce pe fluviu mai sus de Carichana, sau să se îmbarce chiar de la San Fernando, pe Apure, afluent al lui Orinoco. Au ales cea de-a doua alternativă nu numai pentru comoditatea ei, ci și pentru a evita drumul printr-un ținut bîntuit de friguri și inundabil, care acum, la venirea sezonului ploios, avea să se prefacă într-o mare interioară, aproape imposibil de străbătut.

Tocmiră o *lancha* — pirogă foarte încăpătoare, condusă de patru vîslași și un cîrmaci, căruia i se mai spunea și *el patron*. La pupa acesteia au ridicat pe prăjini și au acoperit cu frunze un fel de cabană, destul de largă ca să încapă înăuntru o masă și trei bănci. Mai îmbarcară provizii pentru o lună de navigație — găini, ouă, banane, cassave și cacao. Luară și cîteva arme de foc, utilizabile însă numai pînă la cataractele lui Orinoco, fiindcă dincolo de ele aerul este atît de umed, încît țevile ruginesc și pulberea se alterează oricît de bine ar fi protejate. Apele lui Apure abundau în pești, lamantini — mamifere ierbivore atingînd 3 m lungime și 500 kg greutate — și broaște țes-

toase, iar în copacii de pe mal mișunau păsări, toate fiind posibilități de reîmprospătare a proviziilor. Humbodt nu uită să mai ia și cîteva butoiașe cu „apa vieții“, alcolul fiind o „monedă“ de largă circulație printre indieni și înlesnind schimburile de mărfuri dintre aceștia și albi. Se găsi și un tovarăș de drum gata să împartă cu naturaliștii bucuriile și greutățile călătoriei. Era cumnatul guvernatorului provinciei Varinas, Don Nicolas Sotto, care voiaja pentru propria lui plăcere — un om vesel și îndatoritor, pereche bună a lui Aimé.

Se îmbarcară, așadar, cu toții, la 30 martie și o porniră către est, spre confluența dintre Apure și Orinoco. În pragul sezonului ploios, călătoria printr-o regiune acoperită de junglă, deci cu un climat prin excelență umed, comporta, desigur, o serie de riscuri și ea n-a rămas fără urmări neplăcute pentru îndrăzneții naturaliști. Dar așteptarea anotimpului secetos ar fi însemnat mai multe luni de inactivitate într-o așezare din *llanos;* europenii nu aveau însă vreme de pierdut, o dată ce plecaseră la drum. Deocamdată, timpul se menținea frumos, iar înaintarea prin acele ținuturi, în parte necunoscute, se făcea ușor, cel puțin pentru cei patru pasageri ai bărcii, la care se adăuga și cîinele lor. În spatele marii piroge remorcaseră o bărcuță de dimensiuni modeste, pentru cercetarea malurilor sau a locurilor din fluviu mai greu accesibile.

Încă din prima zi de navigație avură de-a face cu crocodilii. În fiecare clipă se zăreau cinci-șase la suprafața rîului, urmărindu-și cu înverșunare prada. Hrana predilectă a caimanilor, ca și a jaguarilor o constituie un rozător amfibiu, numit *chiguire;* el mănîncă la fel de bine iarbă și pești, poate sta sub apă între opt și zece minute și se reproduce în asemenea proporții, încît în *llanos* devastează adeseori pășunile. Dar în fața dușmanilor lor, acești *chiguires* sînt cu totul lipsiți de apărare și se lasă devorați fără măcar a se împotrivi.

Natura se desfășura înaintea oamenilor în toată splendoarea sălbăticiei ei, într-adevăr exotică. După ce în stepe făcuse dovada unei asprimi și sărăcii la fel de impresionante, aici se dezlănțuise într-o bogăție de culori și forme, într-o revărsare de viață extraordinară. Stoluri de flamingos și alte păsări acvatice zburau, aripă lîngă aripă, dea-

supra apelor, ca nişte nori imenşi, în necontenită schimbare, în lumini şi umbre alternante. De-o parte şi de alta se vedeau, departe, albăstrui, păduri masive de *caesalpinia, cedrele* şi *desmanthus*, iar în faţa lor, în primul plan al acestui magnific tablou, se întindea pe zeci de kilometri un gard viu, scund, dar foarte regulat, de *hermesia castaneifolia*, ca bordura de verdeaţă a unei grădini bine întreţinute. Ici-colo se deschideau, în zidul compact, ieşiri în forme de arcade, pe unde animalele veneau la adăpat. Cîţiva *tapiri* şi *pecari*, mamifere specifice zonei ecuatoriale a continentului american, fură surprinşi, pe cînd se adăpau, de barca naturaliştilor. Ei nu încercară să scape de urmărire, forţînd o trecere a gardului viu, ci fugiră, încet, vreo 500 de paşi, pînă la cea mai apropiată deschidere, pe unde se făcură nevăzuţi.

— *Es como en el Paraiso* — e ca în Paradis — repetă într-una cîrmaciul, un bătrîn indian care crescuse în casa unui eclesiast şi vorbea destul de curgător spaniola.

Încîntarea de pe chipul lui era deplină, încît nu reuşi să i-o schimbe nici crocodilul, lung de şapte metri, ce le urmări cu înverşunare cîinele. Acesta făcuse imprudenţa să sară în apă, poate pentru a se răcori, cînd caimanul scoase capul chiar lîngă el, pregătindu-se să-l înşface. Reptilele, deşi pe uscat sînt îndeobşte greoaie, în apă dovedesc o agilitate surprinzătoare. Numai mişcările laterale le fac mai încet din pricina unei anumite rigidităţi a coloanei vertebrale. În asta şi-a găsit scăparea şi bietul cîine ; în timpul urmăririi, el a cotit la un moment dat împotriva curentului şi astfel a cîştigat timpul necesar pentru a ajunge la mal.

Primele nopţi petrecute pe rîu au fost zbuciumate, pline de întîmplări neprevăzute, ca un fel de avertisment asupra greutăţilor ce abia începeau să vină. Seara de 31 martie îi găsi în dreptul unei plantaţii, lucru care-i bucură, dîndu-le speranţa că vor găsi o masă şi un adăpost bun. Vremea începea să se strice. Acostară în grabă şi porniră în căutarea stăpînilor, dar nicăieri nu se vedea nici urmă de casă, colibă sau orice altă construcţie.

— Hei, nu e nimeni pe-aici ? strigă Aimé, pierzîndu-şi răbdarea.

— Este, domnilor, este, se auzi atunci un glas sonor printre arbori. Poftiţi ! Ca acasă la dumneavoastră !

Luîndu-se după voce, ajunseră într-un mic luminiş, în mijlocul căruia o femeie, aşezată în genunchi, se străduia să aprindă focul. De lîngă ea se ridică un bărbat lung şi ciolănos, ale cărui semnalmente indicau, fără îndoială, că e un băştinaş indian din tribul *zambos*.

— Fiţi bineveniţi în *hacienda* lui Don Ignacio ! le ură el călătorilor. Ştiu, aveţi nevoie de hrană şi adăpost, domnilor ! Le veţi găsi pe placul dumneavoastră, căci noi, albii, ne cunoaştem bine îndatoririle, nu ? *Todo blanco es caballero !*

Ciudatul personaj repetă de mai multe ori aceasă formulă sacramentală, prin care albii se opuneau indienilor şi se declarau egali între ei, conform unei convenţionale demnităţi a întregii rase. Pînă să poată explica logica unor asemenea declaraţii, europenii crezură că sînt ţinta unor batjocuri, sau că omul are o idee fixă. Numai Carlos del Pino se mînie, atît cît îi permitea situaţia, aruncînd gazdei priviri piezişe, ucigătoare.

— Soţia mea, Doña Isabela, domnilor ! făcu amfitrionul o prezentare demnă de un grand al Spaniei. Veţi fi îndată ospătaţi împărăteşte din carnea fragedă a acestui admirabil animal — şi indică printr-un gest de rege trupul unui mamifer, asemănător cerbului, atîrnat, de picioare, de-un copac — pe care eu însumi l-am doborît cu o săgeată chiar în dimineaţa zilei de azi.

— Bine, Don Ignacio, îndrăzni Nicolas Sotto, obişnuit cu năravurile localnicilor, dar nu vedem clădirile de pe *hacienda* domniei-tale. Am dori să ne lăsăm lucrurile undeva.

— A, da, desigur ! răspunse acest „*blanco caballero*", fără urmă de stînjeneală. Domnilor, clima dulce şi binefăcătoare a acestor ţinuturi îi scuteşte pe locuitori de grijile preocupării unui adăpost, cel puţin — şi aci ridică un deget savant — cel puţin, zic, în sezonul uscat. Şi cum acest sezon e abia la sfîrşitul lui...

— Am înţeles, Don Ignacio ! se luă Bonpland cu mîinile de păr, într-un gest cît mai amabil cu putinţă. Dumneavoastră, ca şi atît de graţioasa doamnă Isabela, aţi preferat odihna în aer liber.

— Acesta e cuvîntul, domnii mei ! chicoti indianul, încîntat. Vă pun la dispoziţie hamacele mele încăpătoare, sub ramurile acestor arbori încîntători, în aerul serii...

Călătorii se lămuriseră. Bietul indian, ca un Don Quijote al junglei, și cel puţin la fel de tragic ca și aiuritul hidalgo, era victima propriilor sale fumuri de mărire. Trăind într-o promiscuitate evidentă, hrănit cu iluzia apartenenţei lui la rasa cuceritorilor, ajunse, în timpul cinei, să se intereseze de evenimentele politice din Madrid, manifestîndu-și îngrijorarea pentru regele Carol al IV-lea, ameninţat de proiectele generalului Bonaparte.

Bonpland și Sotto abia își ţinură rîsul cînd servitorul lor, Carlos del Pino, avînd asupra indianului ascendentul că era mulatru, își arătă indignarea în șoapte exclamative la urechile lor. După cina destul de abundentă, de altfel, se culcară în hamacele lui Don Ignacio, care le lăuda cel puţin ca pe niște baldachine imperiale. Adormiră curînd, înfășuraţi în haine groase.

După miezul nopţii, strigăte înfiorătoare izbucniră pe neașteptate, într-un amestec cumplit cu mieunături oribile.

— Jaguarul ! urla Aimé. Jaguarul ! Ajutor !

Săriră sau căzură din hamace, căutîndu-și bezmetici armele.

— Ţine-te bine, Aimé !

— Încearcă să fugi !

— Vezi să nu te ucidă !

Sfaturile, oricît de binevoitoare, n-ar fi fost, desigur, de nici un folos, dacă pînă la urmă nu se dovedea că „jaguarul“ ea pisica Doñei Isabela, soţia acestui „cavaler“ ţinînd pe lîngă hamac un asemenea animal, ca și doamnele albe de la oraș. Speriată, sau dornică de joacă, pisica sălbăticită sărise dintr-un pom pe pieptul sărmanului francez, care la ora aceea era dispus să vadă toate lucrurile în negru. După un astfel de *intermezzo* nu se mai poate, în general, dormi, dar cînd la asta se mai adaugă și ploaia e ușor de imaginat starea sufletească a călătorilor. Plouă toată noaptea, cu intermitenţe. Hainele groase se îmbibară de apă, frigul îi pătrunse pe toţi pînă la oase, iar...

Iar la ivirea zorilor, Don Ignacio, sortit pesemne să calce veșnic în străchini, le spuse, mîndru nevoie mare :

— Ei, domnilor, ați văzut ce înseamnă un adăpost bun pe o vreme ca asta ? Dumnezeu v-a îndreptat spre mine, și eu nu pot decît să vă felicit că i-ați urmat îndemnurile. Ce vă făceați în barcă... pe ploaie ?

Rămase surprins și puțin jignit cînd oaspeții se îmbulziră să-și ia rămas bun de la el și apoi plecară precipitați, evitînd să-l privească.

În ziua aceea trecută pe lîngă o misiune locuită de *guamos*, a căror viață se aseamănă cu a altor triburi indiene — *achaguas*, *gúajibos* și *otomacos* — triburi nomade, de vînători și pescari. Humboldt nu pierde prilejul unor observații asupra indienilor din regiune : „În misiunile călugărilor, aceste populații sînt numite sălbatice, pentru că doresc să trăiască independente, dar ele se plasează pe scara civilizației foarte aproape de cele care, botezate și «trăind sub clopot», rămîn străine de orice fel de învățătură sau perfecționare".

Își aleseră pentru noapte o mică plajă, găsită cu multă trudă între rîu și pădurea tropicală. De la o vreme începuseră să-și facă apariția înspăimîntătoare insecte ale junglei, un adevărat blestem în acele locuri, teroare a oamenilor, fie ei albi sau indigeni, ca și a animalelor. Ca să se poată încălzi, dar mai ales încercînd să alunge cumpliții *mosquitos* și *zancudos*, mari amatori să cineze cu sîngele lor, exploratorii, după ce căutară îndelung lemne uscate și găsiră, în fine, o buturugă mare, aprinseră un foc gigantic. În jurul lui înfipseră vîslele și de acestea își agățară hamacele. Mai mulți crocodili au ieșit din apă, atrași, pesemne, de lumina focului.

— Plăcută companie, n-am ce zice ! se văită Bonpland după cină, cînd în noaptea rece, scăldată de lună, răsună clămpănitul sinistru, scos de fălcile teribilelor reptile.

— Tu n-ai de ce te plînge ! îl consolă Alexander. După aventura cu pisica...

— Ptiu ! se strîmbă Aimé.

— Ce-or face acum compatrioții dumneavoastră ? întrebă Sotto, turnîndu-i francezului gaz pe foc.

— Pentru un singur lucru îi felicit ! reacționă prompt botanistul. Că nici n-au auzit de drăgălașii noștri *mosquitos*.

— Pe cînd tu, prietene, interveni Humbodt din hamacul lui, tu te vei întoarce acasă acoperit de răni eroice. Pe

cinstea mea, însuși marele Bonaparte va avea de ce să te invidieze.

— Cred mai curînd că doamna Druon va primi, în locul persoanei mele, numai o piele ciuruită în chip de strecurătoare. Noapte bună, domnilor! Noapte bună!

Parcă hotărîtă să justifice ironia lui Bonpland, noaptea fu un adevărat infern. Mai întîi a fost liniște, tulburată doar de răsuflările delfinilor de apă dulce, care treceau în cîrduri. Oamenii ațipiră. Pe la ora 11 izbucni, ca sub bagheta unui dirijor diabolic, un vacarm infernal. Erau multe glasuri, sute de glasuri, țipînd toate odată, din răsputeri, acoperindu-se cu deznădejde și furie.

— Cine-i autorul farselor de prost gust? sări Humboldt, speriat.

— Se aud din pădure! preciză Nicolas Sotto. Sînt animale, știu eu?

— Dumneata ce spui? se adresă Bonpland, încă buimac, cîrmaciului.

Acesta clătină capul și ascultă mult timp, în tăcere.

— Greu de deosebit! spuse într-un tîrziu. Doar cînd se întrerup poți înțelege cine a țipat. Multe animale. Și păsări.

În concertul prin care jungla saluta, în felul ei, sosirea exploratorilor, se auzeau, printre altele, urletele guturale și monotone ale maimuțelor aluatta, vocea fluierată și plîngăreață a lui cusicusi, „maimuța-care-doarme“, strigătele întretăiate ale jaguarului, marele tigru american, ale leului argintiu, denumit și puma sau cuguar, ale porcilor numiți și pecari cu barbă, și peste ele, țipetele ascuțite ale unor papagali și ale unor galinacee. Jaguarii veniră pînă în marginea pădurii, vîrînd spaima în dogul călătorilor, care lăsă baltă lătratul violent, menit să-i dea curaj, și veni să se ascundă sub hamace. De cîteva ori, răgetul tigrilor se auzi de sus, din copaci, acompaniat de urletele îngrozitelor maimuțe.

Indienii erau de părere că animalele „serbează luna nouă“, dar Alexander credea că în vînătoarea lor nocturnă după pecari și tapiri, tigrii treziseră maimuțele, care treziseră, la rîndul lor, păsările. De obicei, și luna plină, și furtuna, și trăsnetele făceau animalele junglei să urle.

În ziua de 3 aprilie, indienii din barcă prinseră un peştişor nu mai mare decît o palmă.

— *Caribe !*

— *Caribito !* exclamară ei, plini de teamă. Domnul să ne aibă în paza lui !

— De ce v-aţi speriat ? se miră Humboldt. Pare inofensiv. Şi de ce are acelaşi nume ca şi tribul războinicilor indieni *caribes ?*

— Fiindcă e tot atît de sîngeros, domnule ! spuse *el patron,* cîrmaciul. Dacă nu şi mai rău. Vedeţi ? deschise el gura peştelui. E tot numai dinţi şi nu cunoaşte mila. Nu e niciodată sătul.

— Dar ce mănîncă ? întrebă, naiv, Aimé, în vreme ce Sotto se scutura, cuprins de un fior neplăcut.

— Oameni, sau animale, sau păsări... Tot ce intră în apă. Numai crocodilii, care au pielea groasă, sînt mai apăraţi, dar şi ei fug cît pot dacă dau peste *caribitos.* Uitaţi-vă !

Le arătă, pe corpul lui şi al vîslaşilor, nenumărate cicatrice adînci.

— De la ei ? !

— Cînd facem baie, răsar uneori lîngă noi. Rup bucăţi de carne şi te pot ucide în cîteva clipe.

— Brr ! se scutură Bonpland. Se vede că nu ne ajungeau caimanii !

— Sînt aşa mulţi ? se interesă Humboldt.

— Pîndesc pe fundul apei. Dar... staţi puţin !

Bătrînul ridică o pasăre împuşcată în dimineaţa aceea, o scoase în afara bărcii şi lăsă să cadă în apă o singură picătură de sînge. Peste vreo patru-cinci secunde, apa se umplu de un puhoi de *caribitos,* care căutau, înnebuniţi, prada iluzorie.

— Dacă unul dintre noi ar aluneca din barcă...

Humboldt nu-şi mai duse fraza pînă la capăt. În aceeaşi zi, barca acostase, pentru ca Humboldt să poată studia un grup de crocodili, pe care mici *heroni,* păsări albe, se plimbau în voie, ca pe nişte trunchiuri. Tovarăşii savantului se aflau undeva, mai în urmă. Cu ochii la caimani, Alexander dădu peste urmele unui tigru. Se întoarse şi plecă, încercînd să rămînă calm şi să nu se uite înapoi. Făcu un ocol mare, cu scopul de a deruta fiara şi a ieşi la ţărmul lui Apure, la loc deschis. Jaguarul nu-i urmărise.

Mai tîrziu, întîlnirea cu aceste animale sălbatice nu-i mai speriau atît de tare, poate și fiindcă ele se aflau peste tot — în copacii de care exploratorii își atîrnau hamacele, în cabanele părăsite unde se gîndeau să înnopteze, lîngă taberele lor din jurul focurilor aprinse.

La 5 aprilie ajunseră la vărsarea lui Apure și pătrunseră în Orinoco, al doilea fluviu din America de Sud, în ordinea mărimii, după uriașul Amazon. Orinoco părea un lac întins, cu valuri înalte, mărginit de maluri nisipoase și pustii, dincolo de care se vedeau păduri îndepărtate. Lărgimea fluviului, ale cărui ape scăzuseră în timpul sezonului uscat, era de aproape 3 880 de metri. Deși afirmase undeva că „...fantezia plăsmuitoare a poetului se destăinuie într-un descoperitor de lumi noi ca și în orice mare geniu", în locul unei descrieri a sentimentelor ce l-au încercat pe el însuși la vederea lui Orinoco, Humboldt preferă să se lase substituit de un celebru navigator — Columb —, făcînd să transpară indentitatea dintre senzațiile sale și cele ale marelui corăbier. „Descrierile lui Columb, cînd zugrăvește dulcele cer al peninsulei Paria și vastul fluviu Orinoco, cel care, după cum își imagina el, trebuie să-și aibă izvoarele în Paradis... sînt impregnate de un sentiment grav și religios. Pe măsură ce înaintă în vîrstă și avu de luptat împotriva unor persecuții nedrepte, această dispoziție degeneră la Columb în melancolie și exaltare himerică". Oare nu aceeași melancolie a fost mereu și refugiul lui Alexander chiar în culmea gloriei, de care a avut parte din plin ?

După o navigație de mai multe ore, ajutați și de un vînt prielnic — piroga lor fusese prevăzută cu o pînză — exploratorii ajung la insula *Boca de la tortuga* — gura țestoasei — celebră pentru numărul imens de ouă ale acestor broaște, pe care indienii le culegeau de aici. Se nimerise să fie tocmai epoca recoltatului, de aceea zeci de ambarcații, cu băștinași din mai multe triburi, se strînseseră lîngă insulă, însoțiți de misionari. Aceștia din urmă veniseră, chipurile, să organizeze recoltarea, aducînd, în fond, aceleași pretenții de viață mănăstirească, disciplinată pînă la automatism, atît de străină spiritului liber al aborigenilor. Erau aici băștinași *guamos, otomacos, caribes* și alții, sub conducerea șefilor de trib. Își împărțiseră

insula în suprafețe egale și începuseră să strîngă ouăle. Printre ei se plimba grav călugărul dintr-o misiune apropiată, Uruana, care se arătă nespus de surprins la vederea albilor și mai ales la auzul scopului expediției lor.

— Cum să cred, protestă el, deși i se arătaseră pașapoartele de la Madrid, cum să cred că v-ați părăsit patria ca să veniți pe acest fluviu, să vă lăsați mîncați de *mosquitos* și să măsurați pămînturi care nu vă aparțin ?

Au preferat, ca și în alte dăți, să nu mai răspundă și s-au interesat de munca indienilor. Cu un băț, aceștia dibuiau gropile adînci, săpate de țestoase în nisip și pline, fiecare, cu sute de ouă. După ce erau scoase și depozitate pe mal, ouăle se introduceau în vase mari cu apă, unde se țineau mai multe zile. Astfel, din coaja lor se extrăgea o grăsime limpede, folosită cu mult succes în alimentație și numită *manteca de tortugas* — untură de țestoase. Apoi ouăle erau duse în bărci, pentru a fi transportate spre așezările indienilor. După *manteca de tortugas* vin, o dată pe an, cîțiva mici negustori de la Angostura. E singura ocazie cînd călugării pot lua contact cu lumea, restul timpului ei petrecîndu-și-l singuri, printre indienii din misiuni. Regiunea e atît de sălbatică și puțin cercetată, încît părintele Gili — întemeietorul misiunii San Luis de Encaramada, și care a dat europenilor o „Istorie a lui Orinoco“ — vorbește de satul Carichana, situat la vreo 100 de kilometri de misiune, ca despre un ținut foarte îndepărtat. El descrie și prima cataractă a fluviului, deși nu a avut nicicînd curajul să navigheze pînă la ea, s-o vadă.

Naturaliștii făcură rost de provizii, și la ora patru după-amiază dădură semnalul de plecare. Pînza primitivă a bărcii lor era foarte greu de mînuit, din care cauză navigația cu ajutorul ei fusese un adevărat chin. Vîslașii o ridicară cum se putu, dar cîrmaciul, urmărit de toată suflarea de pe insulă, dori să le dea indienilor o reprezentație a măiestriei sale, și pînă la urmă chiar reprezentație a ieșit. El porni, fără a face volta necesară pentru stabilirea ambarcației într-o poziție favorabilă și ținu piroga strînsă sub vînt, pînă ajunseră aproape de mijlocul apei. Aici, însă, vîntul se întări pe neașteptate, peste prevederile bătrînului, și barca se înclină, mai să se răstoarne. Pînza aproape

mătură fluviul, iar valurile năvăliră peste călători, cărora apa li se ridică pînă la genunchi. Humboldt abia reuși să-și ridice jurnalul. Cărțile, plantele uscate pentru ierbar, alimentele începură să plutească. Bietul Aimé, care ațipise pe fundul bărcii, sări ca ars la năvala apei și acum privea, dezorientat, la harababura din jurul său.

Sub presiunea exercitată de vînt asupra pînzei, piroga rămăsese înclinată. Indienii, de un calm de-a dreptul enervant, nu făceau nimic să îndrepte lucrurile: și cine știe cum s-ar fi terminat totul dacă nu se rupea cordajul! Pînza fu smulsă de pe catarg, și ambarcația se redresă, în sfîrșit. Indienii de pe insulă rîdeau să se prăpădească, dar nu de asta le ardea exploratorilor. La reproșurile lor atît de întemeiate, *el patron* răspunse flegmatic, asigurîndu-i, cu răceală, că „pe malurile astea e destul soare ca să usuce hîrțoagele albilor“.

Tensiunea nervoasă prin care trecuseră în vremea acestui accident nenorocit îi urmări pînă seara, preschimbată într-o adîncă neliniște. Înnoptară pe o insuliță pustie și mîncau, preocupați și temători, șezînd pe carapace de țestoasă. Se gîndeau cu spaimă la caimani și la caribitos. Începeau să-și dea seama că nu fac o excursie de plăcere și că-i suficient o cît de mică neatenție sau o zăpăceală ca să-și lase oasele pe aici. E drept, indienii cunosc o serie de mijloace prin care se apără de animalele junglei. Astfel se povestește că o tînără a scăpat din gura unui crocodil vîrîndu-i acestuia, cu violență, degetele în ochi ; de durere, reptila a întredeschis gura și fata a scăpat. Apoi caimanul reuși s-o mai apuce de antebrațul stîng, retezîndu-i-l, totuși lucrurile s-au oprit aici. Oare într-o atare situație ar fi găsit europenii sîngele rece, necesar încercării de a se salva ?

Peste patru zile ajunseră la plaja Pararuma, unde alți indieni veniseră după ouă, dar cam prea tîrziu, căci deja puii de țestoasă începeau să iasă din nisip și să alerge la apă. Pilotul, care nu mai cunoștea locurile, mîniat și de cearta dinainte, refuză să-i ducă mai departe și-i debarcă acolo. Fură aduși la cantonamentul indienilor, unde se aflau și călugări din misiunile de la Carichana și cataractele lui Orinoco. Misionarul din Carichana vîndu o pirogă exploratorilor pe un preț foarte mic, iar părintele Bernardo Zea,

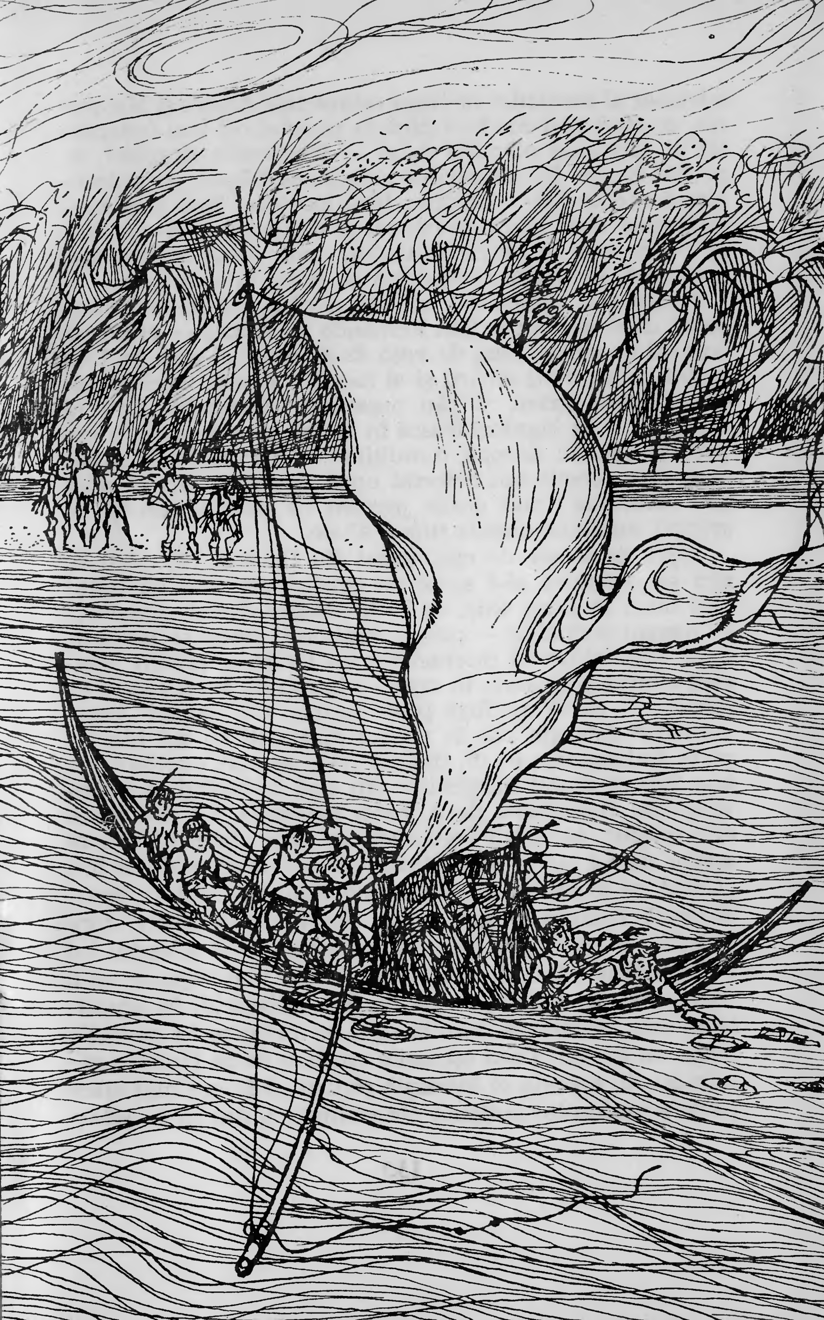

misionar al așezărilor de lîngă cataractele Atures și Maypures, se oferi să-i conducă pînă la punctul cel mai îndepărtat al călătoriei plănuite de ei — frontierele Braziliei, de pe Rio Negro. Bunul părinte suferea de friguri, care deveniseră cronice și-l chinuiau fără încetare, însă asta nu-l împiedică să-și mențină oferta, ci dimpotrivă, și-o întări. Spera ca spre izvoarele fluviului, unde clima e mult mai sănătoasă, să-și afle vindecarea de boala lui sîcîitoare.

Piroga nou cumpărată era mai mică și infinit mai incomodă decît aceea din San Fernando de Apure — adică un trunchi de copac, lung de vreo 22 de metri și gros de 1 m, scobit cu ajutorul securii și al focului. Totuși, în ciuda locului foarte strîmt și rău organizat, Humboldt ținu să cumpere și să îngrămădească în barcă, cu gîndul să le expedieze apoi în Europa, o mulțime de mici animale și păsări, care constituiau obiectul unui comerț intens al celor din Pararuma : mai multe perechi de *gallitos* (cocoși de munte), maimuțe numite *titis* și altele.

Spre deosebire de misionarul din Uruana, călugării de aici se străduiră să-i ajute pe exploratori cum au putut mai bine. În acest scop, ca să le asigure destui „amatori" — hamali și călăuze — printre băștinașii *macos* și *guajibos*, buni cunoscători ai cataractelor lui Orinoco, preoții prinseră cîtorva picioarele în *cepo* — bucăți de lemn legate cu lanțuri — ca să nu fugă peste noapte. Cu aceeași „binevoitoare" intenție bat în timpul dimineții cu un bici de piele de lamantin pe un tînăr indian, Zerepe, excelent cunoscător al limbii indigenilor din sud, încercînd să-l convingă de necesitatea de a însoți expediția. La protestele europenilor, călugării legiferară, cu seninătate, bătaia, ca mijloc de a-i reține pe băștinași în colonii, spre binele lor. „Omul, ca să profite de avantajele vieții în societate, menționează Humboldt mai tîrziu, trebuie să sacrifice, fără îndoială, o parte a drepturilor lui naturale și a vechii lui independențe. Dar dacă sacrificiul care i se impune nu e compensat de avantajele civilizației, sălbaticul, în simplitatea lui... păstrează dorința de a se întoarce în pădurile unde s-a născut. Dacă așezările creștine de pe Orinoco rămîn pustii, aceasta se întîmplă pentru că în cea mai mare parte a misiunilor indianul din păduri e tratat ca un sclav,

pentru că el nu se bucură de roadele muncii sale. Un guvernămînt fondat pe ruinele libertății indigenilor stinge facultățile lor intelectuale sau le oprește dezvoltarea... Indienii... nu sînt «copii mari» (așa cum afirmau călugării — n.n.) ; ei sînt tot atît de puțin copii ca și bieții lucrători din estul Europei, pe care barbaria instituțiilor noastre feudale i-a menținut în cea mai mare promiscuitate."

Călătorii înjghebară în pirogă, la pupa, din crengi căptușite cu frunze și piei de jaguari, un fel de platformă acoperită, în care urmau să stea albii. Acoperișul era însă așa de jos, încît împiedica vizibilitatea, iar oamenii trebuiau să șadă cocoșați, ori culcați pe spate și atunci picioarele le ieșeau afară, expuse intemperiilor. Pe deasupra cioturile și nodurile crengilor răzbăteau prin pieile întinse, dînd naturaliștilor senzația că sînt preschimbați în fachiri. Cuștile cu păsări și maimuțe fuseseră agățate la prova, de bordaj, în afară ; în mijlocul bărcii se găseau instrumentele, și pentru ca Humboldt să ia unul era nevoit să tragă la mal, altfel ambarcația, instabilă ca o barcă de concurs din zilele noastre, amenința să se răstoarne. În jumătatea ei din față stăteau vîslașii indieni, mînuindu-și lopețile cu multă vigoare, într-un ritm desăvîrșit.

14

„Fluviul Orinoco, îndreptîndu-se de la sud la nord, străbate un lanț de munți granitici. De două ori îngrădit în drumul său, el se sparge cu zgomot de rocile care formează praguri și diguri transversale. Nimic nu e mai impunător decît înfățișarea acestor locuri. Nici căderea de apă din Tequendama, nici marile scene ale Cordilierilor n-au putut șterge impresia pe care mi-au produs-o, de la prima vedere, cascadele de la Atures și Maypures. Cînd stai așezat în așa fel, încît să îmbrățișezi dintr-o singură privire suita continuă de cataracte, această pînză imensă de spumă și vapori, luminată de razele soarelui la asfințit, ți se pare că fluviul întreg e suspendat deasupra albiei sale."

Așa începe Alexander să descrie pragurile de pe cursul central al fluviului, de la care în aval, pînă la vărsarea în ocean, el se cheamă Orinoco de Jos, iar în amonte, către izvoare, Orinoco de Sus. Spaniolii au numit aceste căderi *raudales*, adică torente, repezișuri, pentru că nu e vorba chiar de cascade — diferența pe verticală a extremităţilor acestor praguri este de numai șapte metri. Strîns de munţi ca într-o chingă, Orinoco își micșorează lăţimea albiei la mai puţin de o treime, și tot puhoiul de apă, silit să treacă prin strîmtoare, spumegă furios, cu un zgomot ce se aude în jur pe o rază de patru kilometri. În limba băștinașilor, cele două *raudales* se cheamă Mapara și respectiv Quittuna, dar călugării le-au schimbat numele după ale triburilor *atures* și *maypures*, stabilite prin apropiere.

Orinoco de Sus e un ţinut în parte muntos, total necunoscut albilor din colonii. Misionarii care au dat descrieri ale fluviului — Gili, Gumilla, Caulin — plasează aici un tărîm legendar, populat de oameni cu un ochi în frunte, cu cap de cîine sau cu gura deasupra stomacului, figuri împrumutate din basmele indienilor și apoi exagerate chiar de călugării înșiși, ca dovezi ale pericolelor prin care ei au trecut. De aceea, în Cumaná, Nueva Barcelona și celelalte porturi ce au legături cu misiunile, locuitorii spun, prin extensie, la auzul tuturor poveștilor greu de crezut : „Părinţii au văzut asta, *mas arriba de los raudales*, dar mai sus de cataracte !“

În timp ce indienii se chinuiau să treacă barca dincolo de *raudales*, trăgînd-o cu frînghii printre pietrele colţuroase, albii se duseră să viziteze misiunea Atures, locuită de indigeni *macos* și *guajibos*, pentru că *atures* fuseseră exterminaţi de mult în războaie necruţătoare. Tigrii vizitează foarte des așezarea, vînînd cu multă plăcere porcii băștinașilor. Exploratorii au prilejul să vadă doi tineri indieni, frate și soră, care în copilărie puseseră pe fugă un jaguar. Ei se jucau în iarbă cînd a apărut fiara ; ea le-a dat ocol, apoi a început să se ghemuiască pe toate labele și să sară spre copii, întocmai ca o pisică, lovindu-l pe băiat în cap cu laba, în joacă, dar din ce în ce mai tare. Cînd, de pe urma zgîrieturilor, fratelui său a început să-i curgă sînge, fetiţa a pus mîna pe o creangă uscată și l-a bătut pe jaguar, pînă cînd acesta a fugit înapoi, în pădure.

Tot la Atures naturaliştii aud prima oară despre „omul pădurilor“ — dovadă că „omul zăpezilor“, Yety, care ar trăi în Himalaya zilelor noastre, are un strămoş pe Amazonul de acum două veacuri. Acest sălbatic purta şi un nume : *salvaje,* în spaniolă, *achi,* în limba *tamanacilor* şi *vasitri,* sau *Marele Diavol,* în limba indienilor *maypures.* Băştinaşii, ca şi călugării, cred în existenţa lui, deşi nimeni nu l-a văzut niciodată. Se zice că are degetele mari de la picioarele opozabile, ca şi maimuţele, că obişnuieşte să răpească femei şi să mănînce carne de om. Dar, fireşte, ca şi Yety al nostru, Marele Diavol din America a rămas pînă azi o simplă legendă.

Insectele îi tortureză cumplit pe oamenii locului. *Mosquitos, zancudos, jejen* sau *tempranores* zboară, ziua şi noaptea, în jurul lor, atacînd cu sutele. Cea mai bună metodă de apărare e să-i laşi să se sature cu sîngele tău, după care se mai potolesc. Pentru asta îţi trebuie însă nervi tari şi o resemnare de musulman. Indienii se culcă noaptea pe pietrele din mijlocul fluviului, ca să se poată cît de cît odihni, căci acolo insectele circulă mai rar. Împotriva lor nu se poate lupta ; posedă ace teribile, care străpung orice fel şi oricîte rînduri de îmbrăcăminte ; îţi intră în nas şi în gură cînd vorbeşti, făcîndu-te să tuşeşti şi să strănunţi fără încetare. La Caracas, indienii dorm îngropaţi în nisip şi cu capul acoperit cu cîrpe, iar această metodă o vor adopta, uneori, şi naturaliştii. Pe Orinoco de Sus şi pe puntea lui de legătură cu Amazonul, mult contestatul rîu Cassiquiare, există nişte colibe numite *hornitos,* fără uşi şi ferestre, în care se intră pe burtă printr-o deschidere mică din partea de jos. Înăuntru se aprind frunze verzi, al căror fum ucide sau alungă insectele, pe urmă se astupă intrarea şi se poate sta mai în linişte. În misiunile de pe Orinoco, teroarea insectelor e un subiect permanent de discuţie. Dimineaţa, în locul formulelor de salut, oamenii se interesează : „Cum au fost azi-noapte *zancudos?* Cum stăm azi cu *mosquitos?*“ Iar băştinaşii nu suferă de loc mai puţin decît albii de pe urma blestematelor vietăţi. De multe ori, ca să scape de insecte, ei îşi părăsesc aşezările.

Flacăra palidă a lumînării pîlpîia într-una, proiectînd umbre lungi, tremurătoare, pe pereţii de lemn ai încăperii.

Călătorii ședeau în jurul unei mese, alături de un misionar micuț de statură și plin de viață, care le cerceta mîinile roșii și atît de umflate, încît nu-și mai putea îndoi degetele.

— Aveți mîncărimi puternice, așa-i ? întrebă el compătimitor.

— Teribile, părinte ! se plînse Alexander.

— Sînt niște insecte mici, *aradores !* îi lămuri misionarul. Intră sub piele și se plimbă pe dedesubt, croindu-și canale. Avem aici o mulatră, am și trimis s-o cheme. E medicul nostru ! zîmbi călugărul, ridicînd din umeri. Trebuie să știe ea vreun leac.

„Grupul expediționar" al naturaliștilor părăsise fluviul Orinoco în noaptea de 25 aprilie și pătrunsese pe un afluent al acestuia, Rio Atabapo. Apoi intraseră pe Rio Temi, care curgea printr-un teren mlăștinos și inunda pădurea pe sute de hectare. Ca să scurteze din drum, indienii ieșiseră din albia rîului și o luaseră direct prin pădure, pe un fel de „poteci" — canale largi doar de-un metru și jumătate. Astfel ajunseră la această misiune de lîngă graniță, torturați fără încetare de insecte ; poposiseră să-și refacă forțele.

— Mai avem mult de mers pînă la Rio Negro, părinte ? întrebă Humboldt, scărpinîndu-și amarnic mîinile umflate.

— Nu, domnule baron ! De aici, de pe Rio Tuamini, unde vă aflați, există un drum prin pădure, nu prea lung, pînă la un canal de trecere, numit Cano Pimichin, care duce pînă la malurile lui Rio Negro. Va trebui să vă așezați piroga pe niște trunchiuri de copaci, iar oamenii dumneavoastră, ajutați și de indieni de-ai mei, s-o tragă cu funiile pînă la Cano. N-ar fi treabă prea grea, numai că prin pădure mișună șerpi foarte veninoși și e bine ca oamenii să se păzească.

— Sînt agresivi, părinte ? întrebă Carlos del Pino neliniștit.

— Nu întotdeauna. Se întîmplă ca indienii, sculîndu-se dimineața, să găsească șerpi din aceștia în patul lor. Ei spun că șerpii vin la căldură. Și poate au dreptate.

— Așa-i la tropice ! se resemnă Bonpland.

Erau slabi cu toții și neodihniți. Bărbile le crescuseră în neorînduială, ochii le intraseră în fundul capului. Hainele

îmbibate tot timpul de apă le putrezeau și începeau să se zdrențuiască. Misionarul nu se stăpîni să nu remarce :

— Ați bătut un drum lung...

— Nu sîntem învățați cu locurile, părinte ! răspunse Sotto. Dacă eu, părintele Zea și del Pino suferim atît, îți închipui cît trebuie să sufere domnii Humboldt și Bonpland, care vin direct din Europa !

— Luați seama, domnilor ! îi sfătui misionarul. După toate semnale, plimbarea asta n-are să treacă fără urmări. Văd că servitorul dumneavoastră, Carlos del Pino, e istovit de tot. Ar fi bine să părăsiți cît mai grabnic locurile noastre ! Boala vă calcă pe urme.

— N-avem să mai stăm aici, părinte ! zise Alexander. Mai mergem pînă la San Carlos, pe urmă o luăm pe rîul Cassiquiare... Fiindcă veni vorba, dumneata ce știi, e adevărat că rîul acesta leagă Orinoco de Rio Negro ?

— De bună seamă. El curge de undeva, din munți, și pe urmă se desparte în două brațe. Unul se varsă în Rio Negro, și celălalt în Orinoco. Toată lumea de aici știe asta.

— Va trebui să verificăm, pentru că unii geografi din Europa neagă legătura celor două fluvii prin intermediul lui Cassiquiare.

O bătaie în ușă, urmată de apariția „doctoriței" mulatre, puse capăt discuției. Aceasta venise înarmată cu un bețișor de lemn foarte tare și ascuțit bine la un capăt.

— Sînt chiar *aradores !* confirmă ea, în dialectul local, diagnosticul misionarului. Îi ucidem noi numaidecît.

Zerepe, interpretul grupului, traduse totul în spaniolă. Nu se știe ce înțelegea mulatra prin „numaidecît", sau Zerepe nu știuse să tălmăcească exact, dar operația amenința să nu se mai termine. „Medicul" încălzi bețișorul la flacăra lumînării, apoi alese un prim pacient. Cu unealta ei ascuțită sfîșia pielea de-a lungul canalelor, pînă dădea de insecte, pe care le strivea. Trecuse cu mult de miezul nopții, și încă primul bolnav nu fusese „operat" pînă la capăt. Ceilalți se hotărîră s-o lase baltă pînă a doua zi, cînd în odaie intră pe neașteptate un indian necunoscut.

— Am auzit, li se adresă el albilor prin intermediul translatorului, că aveți necazuri cu *aradores*. Lăsați-o pe mulatră să plece. Mîine, în zori, vă vindec eu.

Şi omul se ţinu de cuvînt. Se prezentă, dimineaţa, cu o ramură din arbustul numit *uzao*, prepară din ea o infuzie şi unse mîinile călătorilor. *Aradores* pieiră pînă la unul.

Cursul superior al lui Rio Negro este deţinut de spanioli, iar cel inferior de portughezi. Graniţa nu e trasată precis între colonii, iar aceste două naţiuni îşi dispută cu înverşunare o fîşie de pămînt neînsemnată, apelînd la toate mijloacele, de la judecată în faţa papei, la măsurătorile astronomice. „Dacă cunoşti, notează Humboldt ironic, incertitudinea hărţilor Americii şi ai văzut îndeaproape aceste terenuri necultivate, care se dispută atît de grav în Europa pînă în zilele noastre, adică cele dintre Jupura şi Rio Negro, Madeira şi Ucayale, Rio Branco şi ţărmurile Cayennei, rămîi suprins de perseverenţa cu care se pledează asupra proprietăţii cîtorva leghe pătrate. Aceste terenuri în litigiu sînt, în general, separate de partea cultivată a coloniilor prin deşerturi, cărora nu li se cunoaşte întinderea."

Pe măsură ce se înaintează în interiorul Venezuelei, legătura coloniştilor cu Spania se pierde ; ea renaşte brusc la graniţă, datorită vecinătăţii cu Brazilia. Aceasta e numită aici, cu ură, Portugalia, iar locuitorii ei, indiferent de rasă, *portughezi*. Indienii din Brazilia îi dispreţuiesc pe cei din Guyana Spaniolă şi invers. Ei poartă războaie şi iau sclavi în numele naţiunilor care-i exploatează deopotrivă. În acest ţinut păduros, aproape nelocuit, a luat naştere şi mitul lui El Dorado, a cărui istorie, elucidată de Humboldt, o redăm, pe scurt, în continuare.

„Dorado" în spaniolă înseamnă „aurit", iar la figurat „lipsit de griji", „fericit". Legenda spune că în munţii Parima se găseşte un lac purtînd acelaşi nume ca şi munţii. În centrul lacului e o insulă, iar pe insulă se află Manoa, un oraş din aur şi pietre preţioase, stăpînit de un rege care în fiece dimineaţă se acoperă pe trup cu praf de aur — *el rey dorado* înseamnă „regele aurit" — şi apoi se scaldă în lac. Trei veacuri la rînd povestea aceasta a mînat în sudul Guyanei mii de aventurieri şi ostaşi dornici de înavuţire, unii dintre ei trimişi şi finanţaţi de către capete încoronate ale Europei. Ultima expediţie fusese ordonată de regele Spaniei în urmă cu numai 25 de ani, dar nimeni nu găsi niciodată ţara „regelui aurit"

și măcar lacul sau insula unde s-ar afla orașul din aur și nestemate. Cu această ocazie se întreprind unele cercetări cu caracter științific și se comit o serie de erori geografice, cărora Humboldt le dă de capăt în timpul expediției lui.

Prima dată s-a auzit de „Dorado" din gura unui indian, care, în 1555, a povestit spaniolilor despre fabulosul regat. Dar și orașul Manoa și lacul Parima sînt simple ficțiuni, deși geografii s-au întrecut în a prezenta pe hărțile lor acest lac-fantomă, situîndu-l cînd aici, cînd colo, în limitele unui teritoriu vast, total neexplorat, dintre Orinoco de Sus și Amazon. Rîul Carony, aflat în perimetrul acesta, are un afluent — Rio Paragua. Misionarii din Piritu îl numesc pe acesta din urmă laguna — „lac" — căci se revarsă foarte des. Indienii îl numesc și ei Parava, adică „lac mare". Neînțelegînd bine limba băștinașilor, geografii au crezut că ei vorbesc de un lac adevărat și l-au trasat repede pe hărți, botezîndu-l Cassipa, după indienii *cassipagotos*, ce trăiau pe aici. Cu fiecare nouă hartă, lacul Cassipa a fost mutat mai spre sud, apoi s-a denumit Parima și s-a învestit cu funcție de izvor al lui Orinoco. Șisturile micacee din regiune și existența unui lac adevărat, mic, pe nume Amucu, ambele combinate cu legenda lui El Dorado, au ușurat apariția ideii că regatul Manoa, plin de nestemate, s-ar afla aici.

Dar și indienii au o legendă a lor despre El Dorado. Ei au adus-o însă din actualul stat Columbia, unde, odinioară, în „Lacul sfînt Guatavita", la răsărit de minele de sare din Zipaguira, se aruncau vase de aur și praf ca sacrificiu adus zeilor. Acolo se afla un templu al soarelui, iar numele de „om aurit" i se dăduse marelui preot al acestui templu, aparținînd sectei indienilor *bochicas* sau *idacanzas*. El se ungea în fiecare dimineață cu grăsime și își lipea, pe mîini și pe față, praf de aur pentru oficierea serviciului divin. Deci vestea templului de la Guatavita a trecut Anzii spre est, a fost preluată ca legendă a „omului aurit" și a ajuns la urechile conchistadorilor, care l-au prefăcut în El Dorado și au început să-l caute cu înverșunare și fără rezultat. (Era o himeră, pentru că lacul Parima n-a existat decît în imaginația geografilor, iar orașul Manoa doar în mințile înfierbîntate ale unor aventurieri.)

În prima jumătate a secolului al XVI-lea, căutîndu-l pe El Dorado, Francisco Orellana, ofiţer în detaşamentul lui Pizarro *, a întreprins, într-o barcă şubredă, o extraordinară călătorie pe Marañon (numele purtat de Amazon pe cursul său superior), de la confluenţa lui cu Napo pînă la vărsarea în Atlantic, pe o distanţă de circa 8 000 de kilometri, printr-un ţinut cu desăvîrşire necunoscut. Întors în Europa, Orellana a povestit compatrioţilor o serie de scorneli despre locurile văzute. „El pretinde să fi descoperit naţiuni aşa de bogate, încît acoperişurile templelor lor erau acoperite cu plăci de aur, şi face o descriere detaliată a unei republici de femei războinice, care-şi întinseseră dominaţia asupra unei părţi considerabile din teritoriile vizitate de el", spune Humboldt despre Orellana.

Aşa s-a auzit pe Vechiul Continent despre El Dorado şi despre „femeile războinice" — şi ele la fel de puţin reale, ca şi „regele aurit". Comparate de europeni cu vestitele amazoane ale antichităţii, femeile acestea, „care trăiesc fără bărbaţi", au dat numele celui mai bogat, în ape, fluviu al lumii : Amazon. În 1595, spaniolul Berrio pregăteşte o expediţie care urma să urce cu mai multe vase pe Orinoco, pînă la izvoare — presupuse în lacul Parima, unde se credea că se află şi oraşul Manoa — şi să cucerească regatul lui El Dorado. 2000 de oameni, unii vînzîndu-şi averile, îl urmară pe aventurier. Bolile, ferocitatea indienilor şi lipsa de hrană îi decimară însă, astfel că abia 30 mai reveniră la Angostura. Un alt aventurier englez, lordul Ralegh, tocmai întreprindea o incursiune de jaf în Venezuela şi îl luă pe Berrio prizonier. De la spanioli, Ralegh află legenda lui El Dorado şi plecă, bineînţeles, în căutarea oraşului de aur ; se opri la cataractele lui Carony şi reveni în patrie, povestind lucruri „puţin demne de un om de stat", cum le caracterizează Humboldt.

Indienii au avut mereu grijă să întreţină pofta de aur a albilor. „Popoarele indigene, pentru a se descotorosi de

* Pizarro Francisco — conchistador spaniol (1475—1541) — care, cu ajutorul fraţilor săi Gonzales şi Hernando, a cucerit Peru. A fost ucis la Lima de către partizanii adversarului său Almago.

oaspeţii lor incomozi, zugrăveau fără încetare Dorado ca fiind uşor de atins şi situat la o distanţă nu prea mare. Era ca o fantomă care părea să alerge prin faţa spaniolilor şi care îi chema fără încetare. Este în natura omului, rătăcitor pe pămînt, ceva care-l face să-şi închipuie fericirea dincolo de ceea ce el cunoaşte" scrie Humboldt, poate cu înţelegere pentru chinurile oamenilor mînaţi de iluzia unui trai mai bun.

— Se pare, însă, că totuşi, undeva, în ţinut, se găsesc zăcăminte aurifere ! le atrase savantul atenţia tovarăşilor săi.

Se aflau, de mai multe zile, în orăşelul San Carlos, de pe Rio Negro. Ploua fără încetare. În aceste regiuni cerul e în permanenţă noros chiar în sezonul uscat ; anual cade o cantitate de precipitaţii de vreo 250 de centimetri.

— N-ar fi imposibil ! se declară de acord Zea. Indienii din San Jose de Maravitanos mai povestesc şi azi că, dacă navighezi 15 zile pe Guape, spre nord-est, ajungi la o „*laguna de oro*", păzită de tribul *guanes*. El nu permite nimănui să culeagă aurul din nisipurile lacului.

— Domnilor, îi întrerupse del Pino, sînt cîţiva indieni afară.

— Îi aşteptam, Carlos ! Pofteşte-i ! zise Bonpland. Au venit să ne arate vestitele „pietre ale amazoanelor" ! îi lămuri el pe ceilalţi.

Băştinaşii aduseseră, într-adevăr, mai multe pietre verzui, dintr-un jad translucid pe margini, foarte dur şi sonor. Erau de formă cilindrică, acoperite cu desene şi inscripţii şi găurite longitudinal.

— Sînt din *cougnantainsecouima,* domnule ! spuse, respectuos, indianul cel mai în vîrstă, la privirea întrebătoare a lui Humboldt. Din „ţara femeilor fără bărbaţi".

— Se poartă adeseori pe aici ! adăugă părintele Zea. Indigenii cred că îi apără de bolile de nervi, de friguri şi de muşcăturile şerpilor veninoşi. Se vînd cu preţ foarte ridicat la triburile de pe Orinoco.

— *Caribii* le-au dus pînă la ţărmurile Guyanei ! interveni şi Sotto.

— Au ajuns ele pînă şi în Europa ! zise Humboldt. Oamenii cu dare de mînă de la noi se grăbesc să le cumpere, tot în scopuri curative. Ar fi interesant să ştim de unde

vine credința în puterea de vindecare a pietrelor! Credința asta a existat, de altminteri, și la traci și la alte popoare antice ale Europei *.

— Dar amazoanele, adică femeile fără bărbați, unde trăiesc ? întrebă Aimé.

— Noi nu le-am văzut! răspunse indianul. Războinicii spanioli le-au văzut.

— Adevărat! întări Sotto. Nu știu încă cît preț putem pune pe mărturia lor.

— O, ei le-au confundat cu femeile care, în absența bărbaților, își apărau singure colibele, sau chiar cu membrele unor congregații religioase ale băștinașilor, cum sînt „mănăstirile" de fecioare din Mexic! exclamă Alexander.

— Înseamnă că amazoanele nu există ? se împotrivi Zea. Doar de la ele își trage numele și fluviul Amazon!

— E un argument! rîse Humboldt cu poftă, antrenîndu-l și pe bunul călugăr. Legenda amazoanelor apare la multe triburi și chiar călători celebri, părintele Gili și domnul La Condamine o amintesc și ei în scrierile lor. Personal nu mă grăbesc să neg existența unui ținut, aici, pe cursul superior al Amazonului, unde niște femei vor să trăiască separate de bărbați din anumite motive.

— Atunci, domnule, ele să fi cioplit pietrele astea ? se interesă și Carlos del Pino.

— Asta nu! Pietrele au rămas, cu siguranță, de la triburile de indieni azi dispărute, dar superioare în civilizație indienilor actuali. Am mai discutat noi și altă dată...

Urmele acelei sau acelor mari și ciudate civilizații se văd pretutindeni în America meridională. În afara drumului croit prin *llanosurile* inundabile. Alexander, ca și înaintașii lui, a mai găsit niște pietre aflate în munții Encaramada, sau, izolate, nu departe de munți, în plină savană, ca și lîngă orașul Cuycara și între malurile lui Cassiquiare și

---

* Cercetările unor etnografi de prestigiu (vezi dr. *Tancred Bănățeanu*, „Obiceiul de a se arunca crengi și pietre pe morminte") au dovedit că pietrele se foloseau de către toate populațiile cu un grad de cultură mai puțin avansat, la diverse ritualuri și practici magice. Aceasta, deoarece exista credința, unanim răspîndită, că în pietre se ascund spirite cu puteri supranaturale. Astfel, pe corpul bolnavilor se așezau pietre, pentru ca spiritul bun din piatră să-l alunge pe cel rău din trupul omului suferind (n.a.).

Orinoco. Indienii le numesc *tepumereme*, „stîncă pictată“, pentru că pe ele, la o înălțime mare și în locuri inaccesibile, sînt reprezentate figuri de animale — tigri și crocodili — de stele, sori și alte desene simbolice. Întrebați despre autorii acestor desene, indienii relatează o legendă asemănătoare. O redăm pe a *tamanacilor*, a cărei versiune e cea mai completă.

...A fost o vreme, povestesc *tamanacii*, cînd a plouat atît de mult, încît apele au acoperit pămîntul, iar valurile oceanului, spun unii, se izbeau de stîncile din Encaramada. Oamenii, toți, s-au înecat. Atunci un erou legendar, pe nume Amalivaca, a apărut cu o barcă în care a navigat pînă la scăderea apelor, și din barca lui a pictat partea superioară a pietrelor *tepumereme*. Apoi Amalivaca și soția lui au repopulat pămîntul cu oameni și „le-au rupt acestora picioarele“ (figură de stil, care înseamnă că i-a silit pe fiii lui să părăsească nomadismul și să treacă la o viață sedentară). După aceea, s-a suit iar în barcă și a plecat înapoi, „de cealaltă parte a apei mari“ — dincolo de ocean — de unde venise.

Amalivaca e o figură, să-i zicem „reală“, a timpurilor eroice, care a trăit printre *tamanaci* și *caribi*. Nimeni dintre băștinași nu-l confundă cumva cu Marele Spirit, „Stăpînul Cerului“, adică Dumnezeul comun tuturor religiilor. Amalivaca era un „pămîntean“, un străin, venit dinspre Europa, la fel ca și Manco-Capac, Bochica și Quetzalcohuatl, cei despre care locuitorii din Peru, Noua Grenadă și Anahuac povestesc că au apărut odinioară pe pămînturile lor, au dat legi și, după expresia lui Humboldt, „au pus în ordine societatea“, plecînd apoi de unde veniseră. Cei din Anahuac dau mai multe relații : în orașul Tula, al marelui Quetzalcohuatl, fusese un preot bătrîn, care, după ce umpluse țara cu miracole, se întorsese într-un ținut necunoscut băștinașilor — Tlalpallan.

În zilele noastre, cînd se discută, serios sau ironic, afirmîndu-se sau negîndu-se cu argumente la fel de solide vizitarea în trecut a Terrei de către unul sau mai mulți cosmonauți extratereștri, relatarea acestor legende indiene din America Centrală poate da naștere anumitor reacții. Nu e locul să discutăm despre ele, dar vom men-

ţiona că, după atestările istoricilor conchistei spaniole, indienii i-au luat pe albi drept reprezentanţi sau urmaşi ai eroilor de care am amintit. Astfel, misionarii de pe Orinoco erau deseori întrebaţi dacă nu l-au văzut, în ţara lor, pe Amalivaca, iar regele Montezuma l-a crezut, iniţial, pe Cortez descendent al lui Quetzalcohuatl.

Focul din mijlocul bivuacului ardea molcom, cu reflexe sîngerii, iar grămada mare de jeratic îşi împrăştia căldura pînă departe. Undeva, în dosul copacilor, mişunau jaguarii. În urmă cu o oră, cîinele exploratorilor dispăruse în pădure. Se auziseră zgomotele unei lupte şi animalul nu se mai întorsese la tabără.

— L-au mîncat jaguarii, domnule ! repetă pentru a treia oară servitorul mulatru. Mare minune dacă nu ne lăsăm cu toţii oasele pe aici !

Humboldt îl privi, fără să-i răspundă. Carlos del Pino era bolnav şi istovit cu desăvîrşire. Naturalistul îşi aminti cum îi întîmpinase pe puntea corăbiei la sosirea în Cumaná. Asemui imaginea de atunci cu omul zdrenţăros, slăbănog şi lipsit de putere din faţa lui şi se înfioră fără voie.

— Mîine pornim spre casă, Carlos ! zise el, ca să-şi dea curaj sie însuşi. Am dovedit că rîul Cassiquiare face legătura dintre Orinoco şi Amazon, am determinat astronomic punctul de confluenţă dintre el şi Rio Negro. Mîine intrăm pe Orinoco, vizităm misiunea Esmeralda, pe urmă o luăm în jos, pe fluviu, pînă la Angostura.

— Dumnezeu să ne aibă în pază, domnule, dar eu cred că nu mai ajung pînă acasă !

Din spate răbufni, aspru, răgetul unui jaguar. Un nor de insecte îi învăluia din toate părţile, înnebunindu-i cu înţepăturile şi bîzîitul lor. Ca să se apere, dormiseră mai multe nopţi îngropaţi în pămîntul umed şi cu capul înfăşurat în cîrpe. Insectele şi umezeala stricaseră o parte din colecţiile de plante adunate cu atîta trudă.

Simţind prezenţa jaguarilor, animalele cumpărate de naturalişti se foiau neliniştite în cuştile din centrul bivuacului. Părintele Zea trona în preajma lor, grav şi nemişcat, pentru că maimuţele, ca în fiecare noapte, veniseră să i se cuibărească în mînecile largi ale hainei preoţeşti, la

căldură. Alexander zîmbi. Îşi aducea aminte cum misionarul ţinuse să-i ospăteze pe toţi cu *vachacos*, mîncarea favorită a indienilor din insula Dapa. *Vachacos* nu erau altceva decît nişte furnici mari, albe, care se afumau şi se serveau amestecate cu făină de manioc.

Cînd ajunseră la misiunea Esmeralda, găsiră acolo o mare petrecere, prilejuită de întorcerea indienilor dintr-o excursie pe Rio Padamo. Băştinaşii se îmbătaseră turtă cu un fel de lichior, preparat de către femei prin fermentarea unor fruncte tropicale. Humboldt, care venise aici special ca să asiste la prepararea vestitei otrăvi *curare*, căută un locanic mai puţin beat, ca să poată cere lămuriri. Întîmplarea făcu să dea chiar de omul trebuincios, *amo del curare*, meşterul otrăvii. Era un bătrînel pedant nevoie mare. Îndată ce auzi motivul vizitei albilor, el se umflă în pene şi le spuse textual :

— Ştiu că albii deţin secretul fabricării săpunului şi a acelei pulberi negre care face zgomot şi vînează animalele. *Curare*, pe care noi o fabricăm din tată-n fiu, e superioară tuturor celor ce ştiţi să faceţi voi dincolo de mări. Este sucul unei ierbi care omoară fără să ştii de unde a pornit lovitura.

Curare este una din cele mai puternice otrăvi vegetale. Are un efect fulgerător, prin paralizarea nervilor respiratorii şi sufocarea victimei. Dar ea nu acţionează decît în contact direct cu sîngele, altminteri fiind cu totul inofensivă. Faima ei o făcuse de mult cunoscută în America, precum şi în Europa, de unde şi curiozitatea lui Humboldt de a cerceta, în calitate de chimist, procesul de fabricaţie. Acest proces era însă foarte simplu.

Bătrînul indian luă cîteva bucăţi din liana numită local *bejuco de Mavacure*. Ea creşte abundent în pădurile din Guyana şi Yumariquin. Meşterul răzui liana cu ajutorul unui cuţit, apoi frecă coaja de o piatră aspră, prefăcînd-o într-un mănunchi de fîşii subţiri. Puse apoi fîşiile într-o pîlnie lungă din coajă de palmier, sub care aşeză un vas. Timp de mai multe ore, în vas se scurse un lichid gălbui — sucul lianei. Prin evaporare, sub acţiunea focului, lichidul deveni mai concentrat. Bătrînul gustă mereu din el, să constate dacă a ajuns la concentraţia necesară. După

aceea îl amestecă cu un fel de sirop gros, extras din sucul arborelui *kiracaguero* și care avea rolul de a da mai multă consistență otrăvii. *Curare* era acum gata. În pasta aceea neagră indienii aveau să-și înmoaie vîrfurile săgeților cînd porneau la vînătoare. Unii băștinași lasă să le crească unghiile degetelor mici de la mîini și le ung cu otravă. Dacă au o ceartă cu un dușman ori un străin, ei îi pun mîna pe umăr, cu un gest „amical", și-i zgîrîie pielea cu unghia otrăvită. Îndată ce *curare* vine în contact cu sîngele, omul cade ucis.

Pe de altă parte, însă, substanța are și proprietăți curative. Ea se folosește frecvent pentru vindecarea bolilor de stomac. Se mestecă și se înghite. Bonpland și Humboldt au mîncat-o și ei adeseori. Avea un gust plăcut, ușor amărui.

★

Drumul de întoarcere pe Orinoco li s-a părut lung și greu, deși acum nu mai erau nevoiți să vîslească împotriva curentului. Dar șederea în piroga aceea foarte incomodă, oboseala, insectele, hrana proastă și insuficientă îi doborîseră. Boala lui Carlos del Pino progresa îngrijorător. Nici ceilalți călători nu stăteau bine cu sănătatea. De aceea s-au grăbit să ajungă înapoi, în lumea civilizată. Mai întîrziară puțin să viziteze tribul *otomacilor*, cei împodobiți cu picturi înfricoșătoare. Timp de trei luni pe an, cînd sezonul ploios nu permite pescuitul, ei se hrănesc numai cu pămînt. Adună din vreme pămîntul, îl prefac în bulgări pe care îi umezesc și-i prăjesc superficial, iar apoi îi înghit. Alexander notează că indienii *guamos*, ca și cei de la confluența rîurilor Apure și Meta, mănîncă uneori argilă, iar în satul Banco, pe malul rîului Magdalena, femeile care lucrează oale înghit bucăți din lutul folosit ca materie primă. După trecerea sezonului ploios, la retragerea apelor, pămîntul rămîne acoperit cu o argilă fină, iar ispita copiilor de a o mînca e atît de mare, încît trebuie să fie închiși în colibe, sau să li se lege mîinile pentru a-i împiedica s-o facă. Humboldt e de părere că în cazul înghițirii unor asemenea „alimente" necomestibile, sucurile gastrice își modifică alcătuirea și reușesc să digere „hrana" oferită.

La Atures, unde părintele Zea rămase în misiunea sa, naturaliştii vizitară grota Ataruipe, cimitirul seminţiei dispărute, *atures*, decimată de războaiele cu tribul *caribilor* antropofagi. Osemintele morţilor erau aşezate în saci mari, de formă cubică, împletiţi din coji de palmieri. Umezeala şi scurgerea timpului făcuseră ca mulţi saci să se spargă şi oasele zăceau împrăştiate pretutindeni. Ele erau albe sau colorate în roşu ; într-un sac se aflau rămăşiţele unei familii întregi.

La Maypures, spuneau indienii, se află un papagal bătrîn, care strigă cuvintele unei limbi neînţelese azi de nici un băştinaş. Aceea ar fi limba seminţiei *atures*, ce-a supravieţuit creatorilor ei prin graiul unei păsări ferite de urgia oamenilor.

Humboldt a luat trei schelete şi mai multe cranii pentru studiile sale antropologice. O tristeţe adîncă îl stăpînea la ieşirea din grotă.

„Ne îndepărtarăm trişti şi visători de mormîntul unui neam stins. Era una din acele nopţi răcoroase şi senine, aşa de obişnuite în orice parte a tropicelor. Discul lunei, înconjurat de inele colorate, lucea la zenit. El lumina marginile limpezi ale negurii, care, ca un nor, învăluia fluviul spumegînd. Milioane de gîze răspîndeau o licărire roşiatică pe pămîntul acoperit de ierburi. Cîmpia strălucea de un foc însufleţit, ca şi cînd bolta înstelată ar fi coborît peste dînsa. Deasupra mormîntului fremătau frunzele palmierilor. Astfel se sting generaţiile omeneşti şi faima naţiunilor. Dar dacă geniul se veştejeşte ca o floare, dacă operele de artă pier în naufragiul timpului, o nouă viaţă înmugureşte veşnic din sînul pămîntului. Totdeauna neobosită şi rodnică, natura îşi desface mugurii, fără a se nelinişti dacă orgoliosul muritor, dintr-o rasă pentru totdeauna înăsprită, striveşte sub paşii săi fructul care se coace."

Îndată ce ajunseră la Angostura, călătorii căzură bolnavi. Servitorul mulatru Carlos del Pino se prăpădi după vreo zece zile ; puţin a lipsit ca Aimé să nu-i împărtăşească soarta ; el s-a zbătut mult, pradă unei febre cumplite, timp în care Alexander n-a mai ştiut cum să-l îngrijească, făcîndu-şi cele mai amare reproşuri, ca unul ce condusese expediţia. În notele lui, savantul consemnează

în fugă că el, personal, a scăpat foarte ușor de urmările nefaste ale călătoriei, numai cu o indispoziţie. Dar, după mărturiile unui biograf, nopţile petrecute în umezeala din bazinul superior al lui Orinoco, unde naturaliștii dormiseră îngropaţi în pămînt de teama insectelor, a făcut ca Humboldt să se îmbolnăvească de reumatism și să devină un infirm. El nu și-a mai putut mișca niciodată antebraţul mîinii drepte, fiind silit, cînd scria, să-l conducă cu ajutorul mîinii stîngi.

În schimbul infirmităţii, dacă vreodată poate fi vorba de asemenea schimburi în viaţa unui om, Alexander von Humboldt și-a realizat, la numai 30 de ani, în călătoria pe Orinoco, visul cel mare : și-a atins ţinta care năzuise de mic copil și se luptase atît de greu în Europa răscolită de războaie și revoluţii.

După aceea, însoţit mereu de credinciosul Bonpland, el ajunse, în sfîrșit, în Cuba. Acolo află că din Franţa plecase expediţia lui Nicolas Baudin către Capul Horn și Peru. Cum Humboldt mai făcea parte oficial dintre membrii expediţiei și cum nu putea pierde ocazia de a face înconjurul lumii după proiectul iniţial, el se grăbi să pornească spre vest, cu speranţa că-l va prinde pe Baudin la Quito. Dar acesta părăsise orașul, astfel că Alexander se vede nevoit să-și urmeze mai departe cercetările pe cont propriu. El a traversat Anzii Cordilieri de la est la vest, escaladînd muntele Chimborazo și s-a întors înapoi, la Quito, parcurgînd pe jos etape istovitoare, pe ploi interminabile și un frig năprasnic. Din păcate, spaţiul rezervat povestirii noastre nu ne permite să redăm în amănunt, în paginile de faţă, această a doua călătorie a sa prin America de Sud.

Într-o a treia etapă, naturaliștii plecară de la Quito spre Amazon prin Lactacunga, Hambato și Rio Bamba pe vechiul drum construit de incași și comparabil cu cele mai bune șosele romane. După ce atinseră Amazonul, ei se îndreptară spre Lima și Guayaquil, de unde se întoarseră, pe mare, în Mexic, iar de aci în Europa. Sosiră în Franţa în luna august 1804, aducînd cu ei rezultatele unor cercetări care depășeau toate recordurile expediţiilor precedente. Deși o primă parte a colecţiilor de plante, ca și scheletele aturilor, expediate de la Angostura, se prăpădiseră într-un

naufragiu al corăbiei ce le transporta, Humboldt aduse cu sine mai multe mii de specii de plante şi insecte nou descoperite, uimindu-i cu ele pe savanţii europeni.

Numele său şi, alături de el, cel al lui Bonpland ajunseră curînd celebre în cercurile ştiinţifice din lumea întreagă. Contemporanii l-au glorificat pe Alexander, elogiindu-i şi răspîndindu-i operele. El era deja bătrîn cînd a întreprins o nouă mare călătorie în podişul Asiei Centrale. Dar aceasta nu i-a mai folosit decît pentru completarea materialelor utilizate la elaborarea unei vaste lucrări de sinteză asupra caracteristicilor fizico-geografice ale globului. Principala contribuţie la dezvoltarea ştiinţei o adusese în tinereţe, cercetînd *llanosurile* Americii Latine şi cursul lui Orinoco.

CUPRINS

CAPITOLUL ÎNTÎI
Fascinaţia depărtării 7

CAPITOLUL AL DOILEA
Crucea Sudului 28

CAPITOLUL AL TREILEA
„La lluvia de estrellas cadentes“ 51

CAPITOLUL AL PATRULEA
Llanos 90

CAPITOLUL AL CINCILEA
Drumul spre El Dorodo 118

EDITURA TINERETULUI

Lei 5,50